

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ NEAR EAST UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

cilt II volume
sayı 2 ekim 2009 october number 2

Editör - Editor

Aykut Polatoğlu

Yardımcı Editör - Assistant Editor

Ali Dayıoğlu

Yazı Kurulu - Editorial Board

Ali Dayıoğlu

Fehiman Eminer

Ahmet Ertugan

Ümit Hassan

Aykut Polatoğlu

Atıla Türk

Danışma Kurulu - Editorial Advisory Board

Prof.Dr. Şinasi Aksoy - Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Uğurcan Akyüz - Yakın Doğu Üniversitesi

Prof.Dr. Meliha Altunışık - Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Çelik Aruoba - Yakın Doğu Üniversitesi

Prof.Dr. Fulya Atacan - Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Korkut Boratav - Ankara Üniversitesi

Doç.Dr. Eero Elfvengren - National Defense University (Finland)

Prof.Dr. Olavi Falt - University of Oulu (Finland)

Prof. Dr. Haldun Güllalp - Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Ümit Hassan - Yakın Doğu Üniversitesi

Prof.Dr. Norman Itzkowitz - Princeton University (USA)

Prof.Dr. Raşit Kaya - Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Fuat Keyman - Koç Üniversitesi

Prof.Dr. Barbara Kellner Heinkele - Freie Universität Berlin (Germany)

Prof.Dr. Bilsay Kuruç - Ankara Üniversitesi

Prof.Dr. İber Ortaylı - Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü

Prof.Dr. Aykut Polatoğlu - Yakın Doğu Üniversitesi

Prof.Dr. Oliver Richmond - University of St. Andrews (UK)

Doç.Dr. Julian Saruin - University of Sussex (UK)

Prof.Dr. Gencay Şaylan - Ankara Üniversitesi

Prof.Dr. Taner Timur - Ankara Üniversitesi

Prof.Dr. Vamık Volkan - University of Virginia (USA)

Yayınlanması istenilen yazılar ve yayın ile ilgili iletişim;

Abonelik ve reklam talepleri ile ilgili iletişim için adres/

Manuscripts and all editorial correspondence;

Subscription and advertising enquiries should be addresses to/

Prof.Dr. Aykut Polatoğlu

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

Yakın Doğu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Lefkoşa / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

(Editor, NEU Journal of Social Sciences

Near East University, Faculty of Economics and

Administrative Sciences

Nicosia / Northern Cyprus)

Kapak Tasarım - Uygulama

Erdal Aygenc - YDÜ Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisinde ileri sürülen görüşler ve gerçeklere ilişkin ifadeler tamamen yazarlara aittir ve dergide yayınlanmış olması bu görüş ve ifadelerin editör ya da Yakın Doğu üniversitesi tarafından benimsendiği anlamına gelmez.

Statements of fact or opinion appearing in the *NEU Journal of Social Sciences* are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editor or NEU.

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu derginin hiç bir bölümü yazılı ön izni olmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir yolla yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced and disseminated in any means without the prior written permission of the Near East University.

Baskı: Yakın Doğu Üniversitesi

Fiyatı: 20 TL.

Abone Bedeli / Yıllık: 35 TL.

Hesap No: YDÜ Bank 11-304-455

e posta: sosbilder@neu.edu.tr

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi hakemli bir dergidir ve **Econ Lit**, **Sociological Abstracts** ve **Worldwide Political Science Abstracts** kapsamındadır. NEU Journal of Social Sciences is a refereed journal and covered by **Econ Lit**, **Sociological Abstracts** ve **Worldwide Political Science Abstracts**.

YDÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derya Kömürcü	Geçmişle Gelecek Arasında Bir Alternatif Arayışı: Sosyal Demokrat Halkçı Parti -----2
Muzaffer Ercan Yılmaz	The United Nations as Conflict Manager: A Discussion on Global Collective Security ----- 33
Tanju Kılıç Mahmut Arslan M. Kemal Öktem	Şans Oyunları Kurumlarının Sosyal Sorumluluğu: Türkiye için Önlemler----- 50
Ömer Gökçekuş	A Novel Approach in Calculating The Costs of “Economic Isolation” ----- 70
M. Akif Özer Hüseyin Yayman	Klasik Yönetim Düşüncesinden Bir Sapma: Yönetişim, Dönüşüm ve 3. Dünya Bakışı ----- 88
Yücel Can	The Role of Parent-Child Relationship on Negative Behavior and School Success in Adolescents: Evidence from Turkey ----- 113
Okan Veli Şafaklı	Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi ve KKTC’ye Yansımaları Üzerine Retrospektif Tablosal Değerlendirme----- 132
Zihni Turkan	Tombs of Pre-Classical and Classical Eras of Turkish Architecture in Anatolia ----- 148

GEÇMİŞLE GELECEK ARASINDA BİR ALTERNATİF ARAYIŞI: SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ

Derya KÖMÜRCÜ*

ÖZET

Türkiye siyaseti analizlerinde merkez sol, CHP geleneği içinde gelişmiş olması nedeniyle sosyal demokrasinin evrensel ilke ve değerlerini benimsemekte sorunlar yaşayan bir siyasal akım olarak ele alınmaktadır. Buna karşın merkez sol siyasetin Türkiye'deki çok da uzun olmayan tarihi içinde 10 yıllık bir dönemi kapsayan SHP deneyimine yönelik akademik ilgi oldukça sınırlı kalmıştır. Bu makalede, Batılı anlamda sosyal demokrat bir parti ve emeğin kitle partisi olma idealiyle kurulan SHP'nin tekrar CHP geleneğiyle örtüşme nedenleri analiz edilmektedir. Parti kimliği, söylemi, ideolojisi ve parti içindeki farklı grupların güç mücadelesinin incelendiği çalışmada, SHP'yle Kemalizm arasındaki ilişkinin, merkez solun krizinin nedeni olmaktan çok sonucu olduğuna dikkat çekilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sosyaldemokrat Halkçı Parti, SHP, Sosyal Demokrasi, CHP, Sol Kanat, Deniz Baykal.

ABSTRACT

In order to explain the problems of centre-left politics in Turkey, students of Turkish politics tend to focus on its historical background which basically depends on the RPP tradition. However there has been little attention paid to the SDPP experience of the 1980s. This article intends to analyze the SDPP as an alternative experience within the history of Turkish centre-left politics. In the article, the discourse, the ideology and the identity of the party as well as the power struggle of the groups within the SDPP are examined. It is claimed that the retreat of the SDPP to Kemalism is not the cause, but the consequence of the crisis of this political current.

Keywords: Social Democratic Populist Party, SDPP, Social Democracy, RPP, Left Wing, Deniz Baykal.

* Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
(dkomurcu@yildiz.edu.tr; deryakomurcu@gmail.com)

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)

Giriş

Türkiye siyaseti içindeki ana damar siyasal akımlardan biri olmasına ve sıklıkla güçlü bir sosyal demokrat hareketin eksikliğinin, Türkiye'nin siyasal yapısındaki sorunlar üzerindeki etkisinden bahsedilmesine karşın, merkez sol siyaset üzerine geniş bir akademik literatürün olmaması dikkat çekicidir. Bu alanla ilgili sınırlı sayıdaki çalışmanın ortaklaştığı noktalardan birisi, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) geleneğinin (Kemalizmin) Türkiye sosyal demokrasisi üzerindeki etkisine yapılan vurgudur (bkz. Kahraman, 1993: 107 ve 1999: 4-5). Bir diğeri ise, Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimini engelleyen yapısal unsurlara, sorunların açıklanmasında öncelik verilmesidir. Başka bir anlatımla, geç kapitalistleşme, geç modernleşme ve geç demokratikleşmeye bağlı olarak Türkiye'de toplumsal, ekonomik, siyasal yapının sergilediği özelliklerin sosyal demokrat partilerin gelişimini olumsuz etkilediğine dair görüş, yaygın kabul görmektedir (Cem, 1998: 275-286).

Buna karşılık bu çalışmada, Türkiye'de sosyal demokrasinin sorunlu yapısının kavranabilmesi için, merkez sol siyasetin 40 yılı aşkın geçmişini, monolitik bir bütün olarak CHP geleneği çerçevesinde incelemek yerine, 1983-1995 yılları arasındaki Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) deneyimlerini, birçok açılım ve sorunu beraberinde getiren kritik önemde bir deneyim olarak ele almak gerektiği öne sürülmektedir. Bu bağlamda, özellikle SHP deneyimi, Türkiye'de sosyal demokrat hareketin çok da uzun olmayan tarihi içinde merkez sol siyasetin günümüze dek uzanan sorunlarının anlaşılması açısından bir temel teşkil etmektedir. Bu on yıllık dönem, sosyal demokrasi düşüncesi için pek çok yeniliği ve açılımı beraberinde getirdiği gibi, onarılması güç sorunların kemikleşmesi anlamında da hayati önemde olmuştur.

Esasında Türkiye merkez soluyla ilgili olarak sorulması gereken soru, 1970'lerin deneyimi¹ ve 1980'lerin ortasından itibaren toplumsal muhalefetin yükselmesiyle birlikte olgunlaşan uygun koşulların varlığına rağmen, Türkiye siyasetinin niçin güçlü bir merkez sol hareket üretmediğidir. Bu soruya “çünkü CHP ideolojisinin temelini oluşturan Kemalizm, gerçek anlamda sınıf temelli bir siyasetin gelişmesini engellemiştir” biçiminde yanıt vermek, yanlış olmasa da sorunun karmaşıklığını basite indirgemek anlamına gelir.

¹ Ecevit liderliğindeki demokratik sol CHP, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerden birinci parti çıkarak iki kez iktidar olmayı başarmış, dahası bunu yaparken seçkinci imajını yıkarak, ‘sol’ popülist bir söylem üzerinden kitlelerle bağ kurmayı başarmıştır.

Kuşkusuz -diğer pek çok faktörün yanında- Kemalizm, CHP'nin 1950'lerin sonundaki "İlk Hedefler Beyannamesi"yle başlayan, 1965'te "Ortanın Solu" sloganıyla somut bir kimliğe kavuşan ve 1970'lerde Ecevit liderliğinde kitleselleşen merkez sol yönelişinin gerçek anlamda sosyal demokrasiye evrilememesi üzerinde etkili olmuştur (Kömürcü, 2006). Ancak, merkez sol hareketin Kemalizmle bağını değişimden muaf bir ilişki olarak değerlendirmemek gerekir. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısında meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki, SHP, kitlelerle bağ kurmayı başardığı, somut sorunlara somut projelerle yanıt bulmaya çalıştığı dönemlerde sosyal demokrasiye özgü ideolojik, programatik tartışmalara yönelmiş, onun ilke ve ideallerini ön plana çıkarmış; kitlelerle bağı koptuğu, varoluşunu iktidar olmak hedefiyle tanımladığı dönemlerde ise Kemalist söylem ağırlık kazanmıştır.

Merkez sol hareketin tarihi içinde SODEP ve SHP'yi ayırt edici kılan, her iki partinin de sosyal demokrat ideolojiye yaptığı vurgudur. Bu özelliğiyle SODEP-SHP deneyimi, Türkiye'nin merkez sol siyaset geleneği içinde farklı bir açılımı temsil etmektedir. 12 Eylül sonrasındaki yeniden partileşme sürecinden itibaren öne çıkarılan 'sosyal demokrasi' düşüncesi, CHP geleneğinin önünde yer almış; SODEP ve SHP kendilerini açıkça "emeğin kitle partisi" olarak tanımlamıştır. İkinci olarak, SHP'nin 1980'lerin ikinci yarısında toplumsal muhalefetin ve demokratikleşme mücadelesinin taşıyıcısı işlevini üstlenerek sağladığı kitleselleşme, bu deneyimi, merkez solun Türkiye'deki tarihi içinde 1970'lerin CHP'si gibi önemli bir aşama haline getirmiştir. Üçüncü olarak, SHP içinde partiye yön verme gayreti içindeki farklı gruplar arasındaki mücadelenin analizi, sosyal demokrat hareketin sonraki dönemdeki krizi ve tarihsel kökleriyle ilişkisi bağlamında önemli veriler sunmaktadır. Bu çerçevede özellikle Sol Kanat'ın parti içindeki güç mücadelesini kaybetme süreci ve bu mücadele içinde, partinin gelenekleri ve örgütsel yapısının, belirli stratejileri avantajlı, ötekileri dezavantajlı kılan özelliklerinin tespiti, sorunun basit bir biçimde tarihsel kökenle değil, çetin bir güç mücadelesi süreciyle ilgili olduğunu göstermektedir. Söz konusu mücadele sürecine, en başından itibaren sosyal demokrasiye yapılan vurgu ile partinin CHP'leştirilmesi talebi arasındaki gerilim damgasını vurmuştur. Bu bağlamda, 18 Şubat 1995'te gerçekleşen SHP-CHP birleşmesi, söz konusu mücadelede 'CHP kanadı'nın 'sosyal demokrat kanat' karşısındaki üstünlüğüne işaret etmektedir. SHP'nin kendisini feshederek CHP'ye katılmasıyla birlikte, Türkiye merkez sol siyaseti içinde 1983'te SODEP'in kurulmasıyla açılan alternatif kanal kapanmıştır.

Yeni Bir Başlangıç: SHP

12 Eylül askeri darbesinin ardından şekillenen ve 1980'lere damgasını vuran yeni siyasal, iktisadi ve toplumsal yapı, sosyal demokrat bir hareketin gelişimini önemli ölçüde kısıtlayan özellikler sergilemiştir. 'Sol'un gelişimini engellemeyi temel hedefleri arasında belirlemiş baskıcı bir siyasal rejim, anti-demokratik bir Anayasa ve bütün unsurlarıyla bastırılmış bir toplumsal muhalefet dönemin tipik özellikleridir. Dahası, cuntanın yürürlüğe koyduğu ve Anavatan Partisi (ANAP) iktidarı tarafından tavizsiz uygulanan neoliberal ekonomi politikaları ile siyasal-kültürel düzlemde milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin hızla topluma nüfuz etmesini sağlayan 'yeni sağcı hegemonik proje'² sosyal demokratları 1970'lerdekinden oldukça farklı bir mücadeleyle karşı karşıya bırakmıştır.

Koşulların olumsuzluğuna rağmen sosyal demokratlar 1983 yılında yeni partilerini kurarken, partinin geleceğini CHP mirası üzerine inşa etmek yerine açıkça sosyal demokratlığa vurgu yapmayı tercih etmişlerdir. Yeni partinin ismi, ideolojisini ifade edecek biçimde Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) olarak belirlenmiş; amblemi, Altı Ok'tan farklı olarak yuvarlak bir daire içinde zeytin dalı ve dalın üzerindeki zeytin taneleri biçiminde tasarlanmıştır (SODEP, 1983). Kuruluş bildirgesinde "batılı anlamda bir sosyal demokrat parti"nin inşasının hedeflendiği belirtilmiş (İnönü, 1998a: 306-307) ve parti programında SODEP, "emeğin kitle partisi" olarak tanımlanmıştır (Kartay, 1997: 153).

Bununla birlikte, 3 Kasım 1985 tarihinde gerçekleşen SODEP- Halkçı Parti (HP) birleşmesiyle³ sosyal demokratlar, tarihsel kökleriyle hesaplaşma olanağını bir anlamda geri çevirmişlerdir. HP'yle birlikte sosyal demokrasinin amblemine ve ideolojisine "Altı Ok" yeniden girmiş, yeniden Kemalizmle sosyal demokrasiyi harmanlamaya çalışan bir siyaset anlayışı gündeme gelmiştir. Böylelikle SHP tarihi, bir bakıma, sosyal demokrasi düşüncesiyle partiyi "CHP'leştirme" düşüncesi arasındaki mücadelenin tarihi olmuştur. Ancak yine de SHP, gerek birleşen unsurların iç çelişkilerinden kaynaklanan gerekse birleşmenin getirdiği sıkıntılara bağlı olarak ortaya çıkan sorunlarına rağmen, 1980'lerin ikinci yarısında Türkiye'de demokrasi mücadelesinin önde gelen siyasal aktörlerinden biri olarak önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

² Hegemonik proje kavramı için bkz. Jessop, 1990: 207-208 ve 161-162. Türkiye'de 'yeni sağ'a dair bir inceleme için bkz. Özkazanç, 1996; ve Tünay, 2002.

³ Birleşme sürecinin ayrıntıları için bkz. SODEP, 1985: Bölüm 3, ve İnönü, 2001: 197-226.

Kuruluşundan 1995 yılında kendisini feshedip CHP'ye katılmasına kadar geçen zaman dilimi içinde SHP'deki gelişmeleri ikişer yıllık beş dönemde ele almak mümkündür. Bu dönemlerden ilki partinin HP'yle birleşme sonrasında içe dönük bir yoğunlaşmayla parti kimliği, ideolojisi ve politikalarını netleştirerek kuruluşunu tamamladığı 1985-87 yılları arasındır. İkincisi, programatik çalışmanın tamamlandığı, partinin yüzünü dışa döndüğü, demokratikleşme mücadelesinin şemsiye örgütü haline geldiği 1987-89 dönemidir. 1989-1991 yılları arasında parti, bir yandan yoğun bir iç iktidar mücadelesine tanıklık ederken, diğer yandan da yerel seçimlerde elde ettiği başarıyı genel seçimlere taşıyarak iktidar olma gayreti içinde daha ılımlı, merkeze yakın bir söylemi benimsemektedir. 1991-1995 yıllarını kapsayan son iki dönem, SHP'nin iktidar yılları olarak adlandırılabilir. İki dönem birbirinden Erdal İnönü'nün kendi arzusuyla genel başkanlığı bıraktığı tarihle ayrılırken, ilki partinin ANAP'ın başarısızlıkla sonuçlanan 'iki uluslu' hegemonik projesine⁴ karşı Doğru Yol Partisi (DYP) ile birlikte yeni bir ulusal-popüler konsensüs yaratma çabasına; ikincisi ise bu teşebbüsün başarısızlığı, derinleşen ekonomik kriz ve siyasal istikrarsızlıkla birlikte çöküşe işaret eder.

SHP'nin Sosyal Demokrasi Modeli

SODEP-HP birleşmesi sonrasında SHP açısından öncelik, programatik olarak netleşmek, programdaki ilkeleri uygulama politikalarına dönüştürmek ve en önemlisi HP ve SODEP'ten gelen unsurlar arasındaki bütünleşmeyi sağlayarak kimliği ve ideolojisi net, örgütsel yapısı kuvvetli, ortak bir hedef doğrultusunda birlikte hareket edebilen ve hedeflerini topluma aktarabilen gerçek bir parti haline gelmek olmuştur. Bu süreçte SHP genel merkezi, parti dışına yönelik olarak her türlü temel hak ve özgürlük ihlaline karşı demokratikleşme talebini dile getirmeyi; parti içine dönük olarak ise bir program, tüzük ve somut politika önerileri çalışmasını yürürlüğe koymayı temel hedef olarak belirlemiştir. Partinin bu süreçte netleşen programı, tüzüğü ve uygulama politikaları, SHP'nin sosyal demokrasi anlayışının da temelini oluşturmuştur.⁵

⁴ 'İki uluslu hegemonik proje' kavramı için bkz. Jessop, 1984: 32-60.

⁵ 1987 yılından itibaren gerek programatik düzeyde gerekse söylem düzeyinde yakalanan gelişkinlik, parti içinde yaşanan yoğun bir tartışma ve aktif katılım sürecinin sonucudur. Parti yönetiminin inisiyatifiyle başlatılan bu süreçte tüm il örgütlerinin parti programının yenilenip ayrıntılandırılmasına katkı sağlaması istenmiştir. Bu tartışma sürecinin sonunda parti programını tamamlayıcı nitelikte uygulama politikaları ortaya çıkarılarak Üçüncü Olağanüstü SHP Kurultayı'nda kabul edilmiştir. Bkz. SHP, 1987a ve 1987b.

Partinin dönemin temel meselelerine ilişkin görüşlerini tespit etmek açısından Genel Başkan İnönü'nün 8 Kasım 1986'da gerçekleştirilen Üçüncü Küçük Kurultay'da yaptığı açılış konuşması önemli veriler sunmaktadır. İnönü, konuşmasında maddeler halinde SHP'nin 'Öncelikli Hedefler ve Seçenekler'ini sıralamıştır. Buna göre SHP'nin birinci hedefi, demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla hayata geçirmektir. Bunun için Anayasa'nın geniş bir biçimde yeniden düzenlenmesi ve değiştirilmesi amaçlanmaktadır. İkinci hedef, kapsamlı bir sosyal devlet yapısı kurmaktır. Eğitim, sağlık ve konut yatırımlarına öncelik verilecek, bu alanlara ayrılan kaynaklar SHP iktidarında iki katına çıkarılacaktır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin ilke olarak ücretsiz olması, 15 yıllık bir süre içinde ülkede sosyal güvenlik sisteminden faydalanmayan tek bir kişinin bile kalmaması hedeflenmektedir. Üçüncü olarak, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, bu çerçevede de asgari ücretin arttırılması, özgür bir toplu sözleşme düzeni ve etkin grev hakkının işçilere tanınması öngörülmektedir. Memur ve emekli maaşlarının, tarım ürünleri destekleme fiyatlarının arttırılması, küçük üreticilerin faiz borçlarının bir defaya mahsus affedilmesi, esnaf ve zanaatkarlara ucuz kredi olanakları sunulması vaat edilmektedir. Ayrıca kooperatifleşmeye özel vurgu yapılmakta, bölgesel eşitsizliklere dikkat çekilmekte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için özel bir kalkınma planı hazırlanması öngörülmektedir (İnönü, 1998b: 116-117).

Parti Programı incelendiğinde de bu hedeflerin SHP'nin sosyal demokrasi anlayışı ve Türkiye analizini ortaya koyacak biçimde geliştirildiği görülmektedir. Buna göre SHP, "demokratik, bağımsız ve üretici bir toplum düzeni" oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu düzende devlet, halk için oluşturulmuş, halkın üzerinde ve dışında değil, onun gereksinim duyduğu işlevleri görececek bir örgüttür. Temel hak ve özgürlüklere dayalı, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi hedeflenmektedir. Ancak SHP'nin demokrasi anlayışı, siyasi yaşamla sınırlı değildir. İşyerinde demokrasi ile merkezi yönetim anlayışından sıyrılmış, yerel yönetimlere, sendikalara, derneklere ve benzeri örgütlere önem veren bir yönetim anlayışının hayata geçirilmesi savunulmaktadır (SHP, 1991a: 15-16). Bu amaçla, SHP, siyasal partilerle sendikalar ve diğer sivil toplum örgütleri arasında işbirliğini önleyici sınırlamaların kaldırılmasını için çalışacağını belirtmektedir (SHP, 1986: 26).

SHP Programı'na göre toplumda gerçek anlamda eşitliğin olması ancak toplumsal ve ekonomik boyutlarda da adaletin sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir. Sosyo-ekonomik adaletle bütünleşmemiş siyasal özgürlükler biçimsel olarak kalmaya mahkûmdur. SHP, "eşitsizliği yeniden üretmeyen bir toplum" düzeni vaat ederken, yalnızca bireylerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını değil, adil bir servet ve gelir dağılımı yaratma hedefini ortaya koymaktadır (SHP, 1986: 9).

Sosyal demokrat bir parti olma iddiasındaki SHP, toplumsal tabanı olarak işçiler, memurlar, küçük üreticiler, çiftçiler, esnaf ve zanaatkârlar gibi toplumsal tabakaları tespit etmiştir (SHP, 1986: 27). Öte yandan parti, Türkiye toplumunda işçi sınıfının gelişkinlik düzeyi ve Batı sosyal demokrat partilerinin deneyimlerini de göz önünde bulundurarak, yalnızca işçi sınıfını değil, en geniş ifadesiyle, “toplumun ekonomik açıdan güçsüz” kesimlerinin, çalışanların temsilciliğini yapma iddiasındadır. Nitekim toplum, tekelci sermaye ile emeğiyle geçinenler biçiminde ikiye ayrılmakta ve SHP, açık bir biçimde tekelci sermaye karşısında çalışanların haklarını savunma iddiasını dile getirmektedir (SHP, 1986: 37).

Emeği en yüce değer olarak tanımlayan SHP, emeğin sömürüsüne son verme iddiasındadır. Ancak “çalışma yaşamını bu sömürüyü ortadan kaldıracak biçimde yeniden düzenleme” iddiasına karşın, bunun nasıl gerçekleştirileceği Program’da açıkça belirtilmemiştir. Yalnızca, “işçi ve işveren ilişkilerinde emeğin sömürüsünü ortadan kaldırma açısından güçlü sendikacılığın oynayacağı role” dikkat çekilmekte, “sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev haklarının yaygınlaştırılması ve giderek tüm çalışanları kapsaması” amaçlanmakta ve “çalışanların gerek çalıştıkları işyerlerinde, gerekse ülke yönetiminde alınacak tüm kararlara katılma yollarının açılması” hedeflenmektedir (SHP, 1991a: 145).

SHP, çalışma yaşamına yönelik kapsamlı bir reform gerçekleştirme, çalışma yaşamının ana hatlarını oluşturan kanunları yenileriyle değiştirerek evrensel normlara uygun bir düzen oluşturma gayretindedir. Parti, ücret artışları ve sosyal yardımlar gibi kısa vadeli vaatlerin yanı sıra, radikal değişiklikleri de gündeme getirmektedir. ILO standartlarında sendika ve toplu pazarlık hakkı, kamu çalışanlarına sendika ve grev hakkı, 2821 Sayılı Sendikalar Yasası ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası yürürlükten kaldırılması, menfaat, hak, dayanışma ve genel grev hakkının sağlanması, 1 Mayıs’ın resmi olarak İşçi Bayramı olarak ilan edilmesi, işsizlik sigortasının hayata geçirilmesi gibi vaatler, SHP’yi diğer siyasal partilerden farklı kılmaktadır. Dahası çalışma yaşamına ilişkin önerileri, SHP’nin hedeflediği toplum modelinin de ipuçlarını vermektedir. Sendikalar ve meslek örgütlerinin güçlendirilmesiyle birlikte sivil topluma dayalı bir örgütlenmenin sağlanacağı öngörülmekte, çalışanların karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanmasıyla, yalnızca ekonomik hayatta değil, siyasal hayatta da demokratikleşmenin derinleşeceği öne sürülmektedir (SHP, 1991a: 146-150).

Öte yandan partiyle sendikalar ve meslek örgütleri arasındaki ilişkinin niteliğine dair değerlendirmeler yok denecek kadar azdır. SHP’nin “çalışanların örgütleri olan sendikaların siyasal etkinlik dışında bırakılmalarına karşı” olduğu

ifade edilmekle birlikte, sendikalara siyaseti yasaklayan kanunların kaldırılması-
nın ardından parti ile sendikalar arasında ne tür bir ilişkinin kurulacağı ortaya
konmamaktadır.

Programda piyasa mekanizmasının olumlu işlevleri olduğu kabul edilmekle
birlikte, bu işlevlerin yalnızca tam rekabet piyasası içinde gerçekleşebileceği, bu-
nun da hemen hiç geçerli olmadığı belirtilmektedir. Bu yüzden SHP'ye göre "eşit-
siz büyüme, bölgesel farklılıklar, iç ve dış ticarette fiyatların belli kesimler aleyhi-
ne değişim göstermesi, ekonomik aksaklıklar, gelir bölüşümünde adaletsizlikler,
piyasa mekanizmasının ortaya çıkardığı sorunlardır. Parti, piyasa mekanizmasının
sağladığı olanaklardan yararlanırken, ortaya çıkardığı bu tür sakıncalardan kaçın-
mak için etkin bir ulusal planlamanın gerekli olduğunu kabul eder" (SHP, 1986:
7-8).

Bu bağlamda planlama SHP'nin ekonomi politikasının temelini oluşturur.
Kaynakların en etkin şekilde değerlendirilmesi, hızlı kalkınmanın sağlanması,
işsizliğin azaltılması, pek çok ekonomik ve sosyal sorunun çözümü, sanayileşme-
nin gerçekleştirilmesi, dış ekonomik ilişkilerde bağımsızlığın elde edilmesi ve
hakça bir gelir dağılımının sağlanması planlamayla gerçekleştirilebilir. Demokra-
tik bir biçimde, kooperatifler, sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları, üniversi-
teler, kamu kuruluşları ve özel kesim temsilcilerinin katılımıyla hazırlanacak plan-
lar, devlet kesimi için zorunlu, özel kesim için yönlendirici nitelikte olacaktır.
Devlet doğrudan üretim işlevleri üstlenerek kalkınmanın hızlanmasına ve eko-
nominin daha iyi işlemesine katkı sağlayacaktır (SHP, 1986: 19-25).

SHP'nin kalkınmayı sağlamak için yürürlüğe koymayı vaat ettiği 'yeniden in-
şa programı' büyük ölçüde devletin imkânlarına dayanmakta, ithal ikâmeciliği sa-
nayileşme hamlesi için önemli bir model olarak benimsemekte, sınırlı sayıdaki re-
kabet gücü yüksek sanayi dallarında ise dışa açılmacı bir yaklaşımın benimsenebi-
leceğini savunmaktadır. Sanayileşmenin temelini ara malları ve yatırım malları üre-
ten sanayi kolları oluşturacak, böylelikle öncelikli olarak ülke ekonomisi ve güven-
liği dışa bağımlılıktan kurtulacaktır. Korumacı ve ithal ikâmecî bir sanayileşme
anlayışı SHP programının özünü oluşturmaktadır. SHP, ithal ikâmecî sanayileşme
stratejisinin gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye açısından önemli avantajlar
sunduğunu, sanayi üretiminin çeşitlenmesini ve iç ilişkilerin yoğunlaşmasını sağla-
dığını, bu özelliklerin de dışa açılmayı kolaylaştıracağını öne sürmektedir. Sosyal
demokratlara göre yapılması gereken, bir sanayi planı çerçevesinde ithal ikâmesi,
korumacılık ve dışa açılma stratejilerinin uygun bir bileşiminin elde edilmesidir
(SHP, 1986: 34 ve 1991a: 58-62).

SHP, sanayileşme stratejisi çerçevesinde yabancı sermayeye karşı olmamakla birlikte, ulusal çıkarları ön planda tutan bir politikanın izleneceğini, rekabetin ulusal sanayinin çıkarına olacak biçimde düzenleneceğini belirtmektedir. Dahası yabancı sermayeden, ileri teknoloji getirmesi, ülkenin sanayi gelişimini hızlandırması, ihracata olanak vermesi, ödemeler dengesine olumlu etki yapması gibi ölçütler göz önünde tutularak yararlanılması ön görülmektedir (SHP, 1991a: 60).

Öte yandan o dönemde ANAP iktidarının özelleştirmeye çalıştığı KİT'ler SHP için sanayileşmenin en güçlü aracıdır. SHP'ye göre yapılması gereken KİT'lerin özelleştirilmesi değil, etkin bir şekilde işlemleri için gerekli yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesidir. Azgelişmiş ülkelerin yalnız girişimcilikle çağdaş sanayi toplumu haline gelmeleri olanaksız olduğu için, KİT'lere özel bir önem verilmesi gerekir. Ayrıca KİT'lerin dar gelirliiler açısından yaşamsal önem taşıyan sosyal işlevleri de vardır. Temel gıda, giyim, yakacak ve ısınma maddelerinin üretiminin KİT'ler aracılığıyla devam ettirilmesi ve satış mağazası zinciriyle halka ulaştırılması öngörülmektedir. Ayrıca SHP, KİT'lerin yönetimine çalışanların katılımının sağlanacağını vaat etmekte, bunun verimlilik artışını da beraberinde getireceğini öne sürmektedir. KİT'lerin özelleştirilmesine açıkça karşı çıkan SHP, ANAP'ın stratejisine karşı kamulaştırmayı gündeme getirmektedir: "KİT'lerin özel sektöre satılması halinde, SHP iktidara geldiğinde, toplumun malı olan bu kuruluşları, satış fiyatı üzerinden derhal geri alacak, geçen zaman içindeki işlemlerden hiçbir biçimde sorumluluk kabul edilmeyecektir" (SHP, 1991a: 66).

SHP iktidarında devlet, yatırımcı niteliği ağırlıkta olan, sosyal harcamalarda kısıntı yapmayan sosyal devlet olacaktır. Parti, çalışma hakkını temel bir hak olarak tanımlayarak tam istihdamı öncelikli hedeflerinden biri olarak tespit etmiş, devleti bunu sağlamakla yükümlü gördüğünü ilan etmiştir. İşsizliğin çözümünde hızlı kalkınma ve sanayileşme esas rolü oynayacak olmakla birlikte, SHP kısa vadede de istihdamı arttırmak amacıyla "Herkes İş" programını uygulamaya koymayı vaat etmektedir. İçeriği hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyen bu istihdam programı, doğrudan üretime yönelik önlemlerle (altyapı, yol yapımı, ağaçlandırma vb.) beceri kazandırmaya yönelik eğitim faaliyetlerinin hayata geçirilmesini öngörmektedir. Ayrıca tam istihdam sağlanana kadar işsizlik sorununun sıkıntılarını hafifletmek amacıyla işsizlik sigortasının oluşturulması hedeflenmektedir (SHP, 1991a: 132-136).

SHP ayrıca, tüm yurttaşların tek bir ortak sosyal güvenlik sisteminden faydalanmasını, sosyal güvenlik kurumlarının yönetimlerine o kurumlardan faydalananların katılımını, "halkın temel sağlık gereksinimlerinin devlet tarafından ücret-

siz olarak karşılanmasını”, “eğitimin devlet eli ile örgütlenmesini, yaygınlaştırılmasını, denetimini ve sağlanmasını” ve özel okullar ile özel dershanelerin aşamalı olarak kaldırılmasını sağlamayı vaat etmektedir (SHP, 1991a: 139, 31 ve 194).

SHP’nin sosyal demokrat anlayışının temelini oluşturan bu vaatleri hayata geçirmek için başvuracağı başlıca araç ise vergilendirme politikası olarak tespit edilmiştir. Parti, uygun bir vergilendirme politikasıyla toplumun kalkınmasında devletin enflasyon sorununa düşmeksizin işlevlerini yerine getirebileceğini savunmaktadır. Vergi sisteminde öncelikli olarak hedef, ekonomik büyümeyi güçleştirici, yatırımların önünü kesen unsurların ortadan kaldırılması, sanayileşmeyi özendirecek önlemlerin yürürlüğe konmasıdır (SHP, 1986: 41).

Bununla birlikte, sosyal demokrat bir parti olarak SHP, vergilendirmeyi yalnızca devletin bir gelir kaynağı şeklinde değil, arzu edilen sosyal demokrat toplum modelinin yaratılmasında başvurulacak başlıca araçlardan biri olarak değerlendirmektedir. Parti, “gelirin daha adil dağılımında, topluma katkıda bulunmadan sağlanan kazanç yollarını tıkamada, toplumda sağlıklı tüketim kalıpları oluşturmada, üretimin özendirilmesinde ve yatırımların güçlendirilmesinde vergi politikalarından yararlanılmasını gerekli” bulmaktadır (SHP, 1986: 41-42). 1980’li yıllarda ANAP iktidarı tarafından uygulanan vergilendirme politikalarının üst gelir gruplarını ödüllendiren, buna karşılık alt gelir gruplarını daha da yoksullaştıran adaletsiz bir vergi sistemi yarattığını savunan SHP, kazancın kaynağı ve tutarı bakımından adil bir vergilendirme politikasına ihtiyaç olduğuna işaret etmekte, emek kaynaklı gelirlerin daha az, sermaye kaynaklı gelirlerin daha çok vergilendirilmesini gerekli görmektedir (SHP. 1991a: 120).

Öte yandan SHP’yi 1980’ler boyunca ayırt edici kılan, bütün bu vaatlerin ötesinde siyasal alanda izlediği strateji olmuştur. SHP’nin 25 Haziran 1988 tarihinde gerçekleştirilen II. Olağan Kurultay’da gündeme getirdiği ‘Toplumsal Değişim Projesi’, partinin 1980’ler boyunca izlediği temel siyasal stratejinin bir özeti niteliğindedir (bkz. İnönü, 1998b: 166-173). Buna göre öncelikli hedef, 1980 sonrasında toplumda yaşanan depolitizasyondan çıkılmasını sağlamaktır. SHP liderliği, partinin toplumsal muhalefetin yükselişine öncülük etmekle yükümlü olduğunu belirtmektedir. Siyasal alanda atılması gereken en önemli adım, 1982 Anayasası’nın değiştirilmesi, düşünce özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması, sendikal yaşamın Batılı ölçütler düzeyine yükseltilmesidir. SHP iktidarında meslek örgütleri, dernekler, kooperatifler üzerindeki anti-demokratik sınırlamaların kaldırılacağı vaat edilmektedir. Yine çok önemli bir gelişme olarak SHP lideri İnönü, sorunu tanımlamaktaki sıkıntısına rağmen, ‘Kürt Sorunu’nu parti gündemine al-

makta, “Güneydoğu ve Doğu illerimizin bazılarında vatandaşlarımızın yıllardır çektiği huzursuzluk, gerçekçi ve demokratik yaklaşımla giderilmeli” demektedir. Ayrıca işkencenin önlenmesi, kapsamlı bir genel af çıkarılması, 1402’liklerin haklarının geri verilmesi, basın özgürlüğünün sağlanması diğer vaatler arasındadır (İnönü, 1998b: 166-169).

İktidar Arayışı ve Söylemde Revizyon

Öte yandan SHP’nin programatik düzeydeki söyleminin gerçeklikle ilişkisi önemli bir tartışma konusudur. Kuşkusuz bir siyasal parti için programındaki ilkeler ve onlar çerçevesinde geliştirilen uygulama politikalarından daha önemlisi, bu vaatlerin reel siyasetin içinde nasıl bir söylemin içine eklemlendiği ve ne kadar somutlaştırılabildiğidir. İlkeler düzeyinde partinin savunur görüldüğü bir politika, parti içi güç dengeleri ya da dışsal baskıların etkisiyle arka plana itilebilmekte, hatta değiştirilebilmektedir. Nitekim SHP de bu durumu açık bir biçimde tecrübe etmiştir.

İnönü’nün SHP’nin “Toplumsal Değişim Projesi”ni kamuoyuna duyurduğu II. Olağan Kurultay’ın ardından partinin özellikle ekonomi politikalarında belirgin bir değişim yaşandığı gözlemlenmektedir. Ancak bu değişim, ilan edilen ‘Proje’nin içeriği doğrultusunda değil, ondan oldukça farklı bir değişimdir. Bu Kurultay’da Deniz Baykal’ın genel sekreterliğe seçilmesi⁶ ve Baykal ekibinin parti yönetiminde etkin bir rol üstlenmesi, parti politikaları ve söyleminin de bu ekibin görüşleri doğrultusunda bir değişimden geçmesini beraberinde getirmiştir (Ergül, 2000: 154-155). 1988 senesinin ikinci yarısından itibaren SHP yönetimi parti programından bağımsız bir duruş sergilemeye, programdaki ilke ve hedefleri arka plana itmeye başlamış⁷, özellikle 1991 seçimleri öncesi ve sonrasında belirgin bir biçimde ekonomi alanında daha liberal bir anlayışı benimsemiştir.

Baykal’ın Haziran 1988’den Eylül 1990’a kadar süren genel sekreterliği döneminde SHP, kalkınma hedefli büyük çaplı bir ekonomik dönüşüm arayışından uzaklaşarak, ekonomi alanındaki somut sorunlarla ilgili somut öneriler ve pragmatik çözümlere yönelmiştir. Parti, kamuoyunu ekonomiyi ANAP’tan daha iyi yöneteceğine ikna etmeye çalışmaktadır. Kalkınma vurgusunun yerini hızlı büyüme hedefi almıştır. Piyasa kavramından daha olumlu ifadelerle bahsedilmeye başlan-

⁶ İnönü’nün Baykal’ın genel sekreterliğini kabul etme nedenlerine dair bir değerlendirme için bkz. Laçiner, 1990.

⁷ Bu dönemdeki değişimi izlemek için bkz. SHP, 1988 ve 1989a. Karş. SHP, 1986.

mıştır. Parti programında piyasa mekanizmasının doğası itibariyle eşitsizlik üreten özellikleri eleştirilmesine karşın, 1988 sonrasında artık piyasa ekonomisinin kendisi değil, iktidar partisi tarafından işletiliş biçimi eleştirilmektedir. KİT’lerin neden olduğu bütçe açıkları SHP’nin de gündemine girmiş bulunmakta; büyük çaplı merkezi planlama yerine “esnek sektörel planlama” savunulmaktadır. Ayrıca ulusal pazara yönelik korumacılık anlayışı da büyük ölçüde terk edilmiştir ve dünya ekonomisiyle bütünleşme gerekliliği sıklıkla dile getirilmektedir (Ayata, 1992: 58-59).

Genel Başkan İnönü, İstanbul Ticaret Odası’nın düzenlediği davette yaptığı konuşmada, partisinin ekonomik modelini “planlı sosyal piyasa ekonomisi”⁸ olarak tanımlamış, SHP’nin kesinlikle dışa açılmaya karşı olmadığını, ancak ANAP iktidarının uyguladığı politikanın terk edilerek hayali ihracatların önüne geçilmesi gerektiğini, kendilerinin ihracatın üretim aşamasında desteklenmesini savunduklarını belirtmiştir. Ayrıca İnönü’ye göre SHP, “KİT’lerin özelleştirilmesi konusunda bağnaz bir tutum içerisinde değildir. Devlet zaman içinde ve özellikle gelir dağılımı adaletli bir konuma gelince bazı sektörlerde doğrudan üretim yapmaktan vazgeçebilir.” (İnönü, 1989: 18).

Böylelikle SHP, 1991 genel seçimleri öncesinde, programındaki ve uygulama politikalarındaki çok açık ifadelere karşın, gerek devletin ekonomiye müdahalesi, gerekse özelleştirme konusunda farklı bir strateji benimsemiş, ekonomik programını iş dünyasını ürkütmeyecek biçimde revize etmeyi tercih etmiştir. SHP’nin ekonomik konulardaki sözcüsü Onur Kumbaracıbaşı, iktidar olmaları halinde hiçbir kesimi ürkütmeyecek ılımlı bir programı yürürlüğe koyacaklarının garantisini vermektedir. Bununla birlikte ilk aşamada enflasyondan en olumsuz etkilenen kesimleri rahatlatacak ücret ve gelir politikaları izleme vaadinde de bulunmaktadır (*Cumhuriyet*, 2 Ekim 1991). Ayrıca SHP söyleminde devletin ekonomideki rolünün daha sınırlı bir çerçevede ele alındığı ve özel sektöre belirgin bir vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir: “Sanayileşme atılımı ve geleceğin sanayilerine yönelik özel sektör tarafından gerçekleştirilecek. Devlet, yön gösterici ve teşvik edici rol oynayacaktır. Ancak beklenen atılım gerçekleşmezse belli alanlarda kendisi de devreye girebilecektir” (SHP, 1991c).

Esasında 1990’larla birlikte SHP, ithal ikâmeciliğin temel önemde olduğu karma ekonomi anlayışı yerine “sosyal piyasa ekonomisi”ni benimsemeye baş-

⁸ İnönü’nün “planlı sosyal piyasa ekonomisi” tanımı için bkz. İnönü, 1989: 19. Aynı yaklaşım partinin 1991 seçim bildirgesine de yansımıştır. Bkz. SHP, 1991b: 4.

lamıştır. Sistematik bir dönüşüm vaadinin yerini ANAP politikalarının eleştirisi alırken, devletin ekonomideki rolü, KİT'lerin özelleştirilmesi, yabancı sermaye ve dış pazarlara açılma gibi pek çok konuda parti programındaki ilkeler göz ardı edilmiş, hatta gerek parti içinde gerekse kamuoyunda SHP'ye yoğun bir biçimde programını yenileme çağrısı yapılmaya başlanmıştır.⁹

Öte yandan parti programı incelendiğinde, SHP'nin sosyal demokrattığı daha çok ekonomik ve sosyal politika bağlamında ele aldığı, nasıl bir demokrasi sorusunun yanıtının ise daha yüzeysel bir biçimde işlendiği ve siyasal yapıda dönüşüm gerektiren konulara değinilmemeye özen gösterildiği dikkat çekmektedir. 12 Eylül rejiminin siyasal yapı içindeki uzantıları, ordunun siyaset üzerindeki etkisi, Cumhurbaşkanının yetkileri, etnik ve kültürel haklar gibi sorunlara, gerginlikler yaratarak demokrasinin kurumsallaşmasını engellemek adına hemen hiç değinilmemektedir. Bu ihtiyatlılığın en belirgin örneği anayasa konusudur. Parti tabanından gelen baskıya rağmen genel merkez yönetimi, 1982 Anayasası'nın yerine yeni bir anayasanın yapılmasını ısrarla gündemine almaktan kaçınmıştır (Alpay ve Gürsel, 1986: 12). Bununla birlikte, SHP'nin reel siyasette öne çıktığı konu, ironik bir biçimde, ekonomik ve sosyal politika önerileri değil, demokratikleşme mücadelesi olmuş, parti diğer partilerle farkını bu alandaki açılımları ve tepkileriyle ortaya koymuştur.

Programatik düzeyde ekonomik ve sosyal politikalara verilen ağırlığın nedenini, SHP'nin sosyal demokrasiyi algılama biçiminde aramak gerekir. SHP yönetimine göre sosyal demokrasinin özünü, liberal demokrasiyi tamamlayan bir ekonomik ve sosyal politikalar kümesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla partinin ayırt edici özelliği, verili kabul edilen demokratik değerler değil, merkez sağ partilerinden farklı ekonomik ve sosyal politikalar olmalıdır. Ancak merkez sağ partiler, Türkiye toplumunun 12 Eylül darbesi sonrasındaki demokratikleşme ihtiyacını karşılayamadığı için, reel politika içinde SHP'yi farklılaştıran, demokratikleşme doğrultusundaki eylemleri olmuştur. Nitekim partinin demokratikleşme mücadelesi içinde benimsediği duruşun, parti yönetiminin vizyonunu aştığı söylenebilir. 12 Eylül rejiminin koşulları altında sol kamuoyunun SHP'den beklentisi, partinin kendi çizgisini aşarak toplumsal muhalefetin önemli bir bileşeni olmasını sağlamıştır.

Buna karşın Baykal'ın 1988'de SHP genel sekreteri olmasını, bu çizgi dışına çıkma durumunun dizginlenme çabası olarak değerlendirmek gerekir. Ayrıca

⁹ SHP'nin ekonomi alanındaki 'liberalleşme' eğilimi için bkz. SHP, 1991a; 1991d; ve 1991e.

parti programında siyasal alanın zayıf kalması, SHP'nin bir hizipler koalisyonu olmasıyla ilgilidir. Bu hizipler arasında sosyal demokrat model, genel bir reçete olarak kabul görmektedir, ancak 12 Eylül rejiminin tahlili, onunla mücadele, Kürt sorunu, insan hakları ihlallerine karşı izlenecek tutum, emekçilerle ilişkilere dair strateji ve belki de en önemlisi, partinin kendi dışındaki solla ilişkisine dair fikir uyuşmazlığı, bu konuların programatik metinlere ve uygulama politikalarına dönüştürmesini engellemiştir.

Öte yandan SHP, iktisadi alanda 1980 öncesinin çizgisini sürdürmekle eleştirilmiştir. Gerçekten de parti programındaki haliyle SHP'nin ekonomi programı, özü itibarıyla 1980 öncesini yansıtmakta, neoliberal politikalara karşı gerçekçi bir alternatif sunmamaktadır. 1980 sonrasındaki ekonomide yeniden yapılanma süreci hiç yaşanmamışçasına aynı analizler varlığını korumakta, adeta 1970'lerin ithal ikâmecî modeline geri dönüş savunulmaktadır. Özellikle küresel piyasalarla eklemlenme konusunda kat edilen yol, SHP'nin farklı bir yaklaşım geliştirmesini zorunlu kılmasına rağmen, parti liderliği uzunca bir süre Keynesyen politikaları savunmaya devam etmiş, kriz derinleştğinde ise neoliberal anlayışla uzlaşma eğilimi belirmiştir. Dahası ANAP öncülüğünde ülkede hâkim kılınan yeni sağcı ideoloji, yalnızca iktisat politikaları ya da sosyal politikalar ekseninde değil, kendisini tüm düzeyleri kesen bir bütüncül proje olarak sunmakta olduğu için, buna karşı soldan girilecek bir karşı-hegemonya mücadelesinin de birbirinden kopuk siyasal, iktisadi, sosyal vaatlerle değil, radikal bir toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal projeye temellendirilmesi gerekmektedir.

Kuşkusuz böyle bir siyasal projeyi etkili kılacak olan, bir siyasal partinin onun taşıyıcılığını yapmasından öte, toplumun içine nüfuz edebilmesidir. Partinin, özellikle de sol bir kitle partisinin, kitleleri sürükleyecek, insanlara inanç ve heyecan verecek bir dinamizmi olması gerekir. Bunun merkez sol açısından koşulu da, sosyal demokrasinin parti programında gönderme yapılan bir ideoloji olmanın ötesinde çeşitli toplum kesimleriyle sıkı bağları olan bir siyasal/toplumsal hareket dönüşebilmesidir. 1982 Anayasası'nın ana hatlarını belirlediği hukuki-kurumsal yapı içinde böyle bir bağın kurulması kuşkusuz son derece güçtür. Ancak 1980'ler boyunca yürütülen aktif demokrasi mücadelesi ve özellikle 1980'lerin sonuna gelindiğinde yükselen işçi sınıfı hareketi,¹⁰ söz konusu bağların kurulması doğrultusunda önemli fırsatları da beraberinde getirmiştir.

¹⁰ Burada 1988 yılında başlayan bir dizi hükümet karşıtı eylem, miting ve boykot, 1989 yılına damgasını vuran 'Bahar Eylemleri' ile 1990 ve 1991 yıllarındaki grevler gibi işçi eylemliklerine gönderme yapılmaktadır. Söz konusu eylemler hakkında bkz. Mahiroğulları, 2005 ve Koç, 2003.

Nitekim toplumsal muhalefetin doruk noktasına ulaştığı esnada SHP, 26 Mart 1989 yerel seçimlerinden % 28,69 oy oranıyla birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Bu oy oranından daha önemlisi, SHP'nin kazandığı belediye başkanlıklarıdır. SHP, toplam yedi büyükşehir belediyesinden altısını (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep ve Kayseri Belediye Başkanlıklarını) kazanmış, bu kentlerdeki oy ortalaması % 38'in üzerine çıkmıştır. Toplamda 39 il, 283 ilçe ve 327 kasaba belediyesinin kazanılmasıyla Türkiye'deki kent nüfusunun yaklaşık % 65'inin yönetimi SHP'ye geçmiştir.

SHP'nin bu başarısı, toplumsal muhalefetin yükselişi göz önünde bulundurulmadan değerlendirilemez. Her ne kadar SHP, sendikal hareket içinde doğrudan bağlantılarla yönlendirici bir güce sahip olmasa da, siyasal konjonktür, işçi sınıfının örgütlü kitlelerinin SHP'ye yönelmesi için son derece müsaittir. SHP'nin bu fırsatı değerlendirebilmesinin öncelikli koşulu, dayanacağı toplumsal taban konusunda açık bir tercih yapmak ve söylemini ve politikalarını bu doğrultuda geliştirmekti. Ancak SHP yönetimi bu noktada gerekli stratejik hamleleri yapmaktan ısrarla kaçındığı gibi, özellikle 1990'lara girerken söylemini de daha ılımlı unsurlarla revize etmeyi seçti. SHP'nin kuruluş aşamasını tamamlamasının ardından dışa dönük, iktidar hedefli bir siyasal stratejiyi benimsemesi beklenirken, parti içinde yeniden patlak veren parti kimliği ve ideolojisine yönelik tartışmalar ve gruplar arasındaki çetin güç mücadelesi, toplumsal muhalefet dinamiğinin kaçırılmasında etkili oldu. 1989 yerel seçimlerinden 1991 genel seçimlerine uzanan süreç içinde partinin emekten ve demokrasiden yana daha sol bir çizgiyi benimsemesi gerektiğini savunan 'Sol Kanat' tasfiye edilirken, SHP tüm toplum kesimlerini kucaklamayı hedefleyen bir merkez parti pozisyonuna doğru konumlandı.

SHP'nin Aynası: Parti İçi Güç Mücadelesi

1980 sonrası dönemde merkez sol siyaseti karakterize eden temel etken, hareketin içindeki farklı grupların benimsediği stratejiler arasındaki mücadele olmuştur. Sosyal demokrasinin bu dönemdeki gelişimi üzerinde etkili olan diğer tüm içsel unsurlar, ideolojiden parti kimliğine, söylemden somut politikalara, toplumsal tabandan parti örgütlenmesine kadar sosyal demokrat hareketin kendi bünyesiyle ilgili tüm unsurlar, esas olarak bu mücadele içinde şekillenmiştir. Mücadelenin Baykal'ın ismiyle anılan ve SHP'nin 'sağ' kanadı olarak değerlendirilen tarafı, SHP'yi Kemalist ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırarak tüm toplum kesimlerine seslenen, yalnızca emekçi sınıflar ve Kürtlerle Aleviler gibi toplumun görece marjinal kesimlerinin değil, sanayileşme, kalkınma ve büyüme vurgusuyla sermayenin üret-

ken kesimlerinin de desteğini alan, bu arada egemen çevrelere devlet yönetimi konusunda güven veren bir parti haline getirmeyi hedefliyordu.

Buna karşılık Sol Kanat, SHP'nin sosyal demokrasinin evrensel ilke ve değerlerine bağlı, ideolojik olarak netleşmiş, içinden geldiği CHP geleneğiyle barışık, ama artık onu aşan ve sorunlu yönleriyle hesaplaşan, öncelikli olarak toplumun emekçi ve dezavantajlı kesimlerine seslenen, sermaye - emek karşıtlığında tavrını açıkça emekten yana koyan, 12 Eylül rejimiyle mücadele, insan hakları ihlalleri ve Kürt sorunu gibi konularda aktif tavır alan, sosyalist sol ve diğer muhalefet unsurlarını dışlamayan ve kendi içinde demokrasinin tüm gereklerini yerine getiren katılımcı bir sol parti haline gelmesini savunuyordu.

İnönü liderliğinin temsil ettiği üçüncü bir yaklaşım ise, bu iki strateji arasında bir sentez arayışındaydı. CHP geleneğini benimsemekle birlikte Batılı anlamda sosyal demokrat bir parti haline gelmek, emeğin kitle partisi olmaya çalışırken geniş toplum kesimlerini partiden koparmayacak bir söylem geliştirmek, demokrasi mücadelesinin öncüsü olmaya çalışmak, ama egemen çevreleri ürkütmek bu yaklaşımın öncelikleri arasındaydı. Her ne kadar Erdal İnönü 1993 yılında kendi kararıyla genel başkanlığı bırakana kadar partinin liderliğini sürdürmüşse de, SHP'nin kimliği, söylemi ve politikaları, İnönü liderliğinden çok, bu üç eğilim arasındaki mücadele içinde şekillendirilmiştir.

Bu mücadele sürecinde Baykal'ın genel sekreterliğinde geçen yaklaşık iki yıllık dönem, 1990'lardaki sosyal demokrat stratejilere yön vermesi açısından belirleyici önemde oldu. Baykal'ın genel sekreterliğinde partinin kimliği ve söylemi belirgin bir biçimde değişti. Bu değişim, belirli bir iktidar olma formülasyonuna dayanıyordu. Baykal ekibine göre, 1990'lara girerken sağ-sol ayrımı anlamını yitirmiş durumdaydı. Özal iktidarının sonu gelirken ve sermaye çevreleri bile ANAP'tan desteğini çekerken SHP için iktidar olmanın yolu, emekçiler, Kürtler ve Alevilerin desteğinin ötesinde bir kapsayıcı söylem geliştirerek 1990'lara yön verecek yeni bir ulusal-popüler konsensüsün öncülüğünü yapmaktı. Bu doğrultuda öncelikli olarak parti kimliğinin egemen çevrelere tedirginlik veren özelliklerinin ortadan kaldırılması ve tüm toplum kesimlerini kapsayan, temelini Kemalist ilkelerin oluşturduğu yeni bir merkez söylemin inşa edilmesi gerekiyordu.

SHP için 1989 yerel seçimlerinin ardından iktidar olma olasılığının açıkça belirginleşmesinden sonra parti yönetimi için esas sorun, SHP'nin parti kimliği, ideolojisi ve ülkenin sorunlarına yönelik siyasal-toplumsal programlarından çok

bir imaj arayışı oldu. Bu arayış kuşkusuz Baykal'ın liderlik mücadelesinden bağımsız düşünülemez. Çünkü 1990-92 yılları arasında üç kez parti başkanlığı için İnönü ile yarışacak olan Baykal'ın parti liderliğine adaylığına dair temel gerekçesi İnönü'nün partiyi iktidara taşıyacak bir lider olmaması ve kendisinin böyle bir misyonu taşıyacak vasıflara sahip olmasıydı. Baykal'ın liderlik kampanyasının temelini kendi üzerinden partinin imajını yenileme söylemi oluşturuyordu. Bu bağlamda Baykal, genç, dinamik ve yenilikçi bir lider olarak resmediliyordu.

Bu süreçte ANAP'tan uzaklaşan sermaye çevreleri de SHP çizgisine daha ılımlı yaklaşıyordu (Buğra, 1995: 338-347). Bu çerçevede TİSK Başkanvekili Ali Nizamoğlu'nun sosyal demokrasi, SHP ve Deniz Baykal'la ilgili görüşleri dikkat çekicidir. SHP iktidarının Türkiye'nin AT'ye girişini kolaylaştıracağını belirten Nizamoğlu'na göre "Deniz Baykal görüşlerinde samimiye, Türkiye için aranan liderdir. Söylediklerini gerçekleştirebilir ve Türkiye'de bir 'Gonzales modeli' oluşturursa, Türkiye için bir şanstır. Eğer Baykal parti içinde sorumluluğu alır ve iktidara gelirse, partideki aşırı uçlar, ayrılıkçılar temizlenirse, SHP Türkiye için ümit verici olur. SHP, önümüzdeki beş yıl içinde bir alternatif oluşturabilir " (Hürriyet, 14 Mayıs 1990).

Bu doğrultuda, "SHP'nin CHP'leştirilmesi" tartışmasıyla başlayan süreç, Sol Kanat'ın önemli bir kısmının marjinalleştirilmesi, parti örgütünün yapılan tüzük değişiklikleriyle tamamen genel merkezin kontrolü altına alınması, 7 Kürt kökenli milletvekilinin ihracı ve sonrasında gelen istifalarla partinin 'aşırı unsurlar'dan temizlenmesiyle devam etmiş, Baykal'ın yeterince güçlendiğini düşünerek İnönü'nün karşısına genel başkan aday olmak üzere genel sekreterlikten istifa etmesiyle sonlanmıştır.

Baykal'ın SHP'de genel sekreterlik yaptığı dönem aynı zamanda parti içindeki hizipleşmelerin kişisel/grupsal çıkar bağlamının dışına çıkarak, partinin geleceği, ideolojisi, kimliği üzerindeki görüş ayrılıklarıyla tanımlandığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte, İnönü, Baykal ve Sol Kanat çevresinde kümelenen üç grubun güç mücadelesi yaşanmıştır (Ergül, 2000: 183 ve Bilâ, 1999: 382-383).

Baykal, amacını partiyi daha geniş bir tabana yaymak, diğer partileri destekleyen seçmenlerden de oy almak olarak belirlemişti. Bunun için partinin olabildiğince radikal bir görüntü sergilemekten kaçınması, ülkeyi krizsiz bir biçimde yöneteceğine -başta sermaye çevreleri olmak üzere- herkesi inandırması, partinin etnik ve mezhepsel siyaset yapar görüntüsünün giderilmesi gerekiyordu. Zaten Baykal'a göre somut projelerden önce partinin kamuoyunun gözündeki imajının

düzeltilmesi gerekiyordu. Bu imajın içinde radikal unsurların bulunmaması son derece önemliydi.

Baykal'ın bu stratejisine karşılık Sol Kanat'tan isimler partinin varoluş nedenini unuttuğunu, 12 Eylül rejimiyle hesaplaşmaktan vazgeçtiğini belirtiyor, somut politika ve projeler olmadan partinin iktidara gelmesinin mümkün olmadığını öne sürüyorlardı. Sol Kanat, İnönü'nün genel başkan, Baykal'ın genel sekreter olduğu yönetim yapısının ortaya çıkardığı SHP'yi "ideolojisi belirsiz, örgüt anlayışı tek sesli, temel yaklaşımları düzenle bütünleşme gösteren, toplumsal sorunlara bakışı sağ partilerden özlü bir ayırım içermeyen popülist bir çizgi"de olmakla eleştirmekte, bu doğrultu sonucunda SHP'nin bir merkez partisi olacağına dikkat çekmekteydi (*Sosyal Demokrat*, Mayıs 1989: 5).

Merkez eğilimi yansıtan İnönü ve çevresindekiler ise, örgütsel yapısı ve gücü olan bir oluşum olmanın çok uzağındaydı. Bu grubun gücü, İnönü'nün genel başkanlığı ve çevresinde oluşturduğu dar kadroya ve diğer gruplarla kurduğu ittifaklara dayanıyordu. İdeolojik tercihlerden çok ılımlı politikalar ve günlük sorunlara yönelik çözüm arayışlarıyla ön plana çıkan bu eğilim içindekileri bir arada tutan, Erdal İnönü'nün genel başkan olarak varlığıydı. Bunun ötesinde ne parti kimliği ve ideolojisi ne örgütlenme ne de Türkiye ve dünya meselelerinin analizi-ne dair kendilerini parti içinde diğer gruplardan farklılaştıran bir bakış açısına sahiptilerdi.¹¹

Baykal ekibinin temsil ettiği ve SHP'de iktidara getirmeyi planladığı anlayış, sosyal demokrat partiyi diğerlerinden ideolojisi ve toplumsal tabanıyla değil, iktidar araçlarını daha iyi ve etkin kullanmasıyla farklı kılma eğilimindedir. Bu anlayışa göre SHP'nin önceliği belirli toplum kesimlerinin çıkarlarını savunmanın ötesinde iktidara gelmektir. Ve iktidara gelmenin yolu, tutarlı bir parti kimliği ve ideolojik siyasetten ziyade toplumun tüm kesimlerine ülkeyi daha iyi yöneteceği izlenimini verebilmektir. Baykal'a göre kendisini farklı kılan işte bu yenilikçi imajdır.¹²

¹¹ İnönü, genel başkan olduktan sonra, örgütle hiçbir bağı olmayan ve hatta siyasete tamamen yabancı birisi olarak kendi etrafında bir çevre oluşturmaya gayret etmiştir. Bu konuda bkz. Kumbaracıbaşı, 2007. Kumbaracıbaşı, kitabında İnönü tarafından o çevreye nasıl dahil edildiğini anlatır.

¹² Baykal'ın bir ideoloji olarak sosyal demokrasinin kuramsal sorunlarına, hedef ve ilkelerine, Türkiye'deki tercihlerine, ekonomiye bakışına ve sanayileşme modeline dair görüşleri için bkz. Baykal, 1991.

Sol Kanat ise, insan hak ve özgürlüklerinin tam olarak yerleşmesi, düşünce ve örgütlenme özgürlüklerine getirilen sınırlamaların tamamen kalkması, sosyal adalet ve barış içinde kalkınan bir Türkiye'nin gerçekleşmesinin SHP'nin öncelikli hedefi olması gerektiğini, bu doğrultuda partinin 12 Eylül rejimini tavizsiz bir biçimde eleştirmesini ve tüm tercihlerinde emekçilerden, toplumun dezavantajlı kesimlerinden yana olması gerektiğini savunuyordu. Öte yandan parti kimliğinin sosyal demokrat doğrultuda netleştirilmesi ve örgütsel yapının bu kimliğe göre oluşturulması da Sol Kanat'a göre SHP açısından hayati önemdeydi (*Sosyal Demokrat*, Mart 1988: 16). Örneğin bu grubun önemli isimlerinden Ercan Karakaş'a göre Sol Kanat'ın amacı, "hem emekçi haklarına enerjik olarak sahip çıkılmasını hem de insan hakları ve özgürlükler gibi konularda daha büyük hassasiyet gösterilmesini ve aktif biçimde mücadele edilmesini" savunmaktır (Karakaş, 1991: 143).

Sol Kanat, bir hizip katılığında olmaktan ziyade, bir fikirler birliği niteliğindeydi ve Baykal hizbiyle kıyaslandığında son derece gevşek bir yapıya sahipti. Gerçi katılıktan uzak bu yapı sayesinde çok sayıda partilinin ortak hareket etmesi sağlanabiliyordu, ancak bu durum kimi kritik anlarda gerekli hamlelerin yapılmasını engelleyebiliyordu.¹³ Daha sonra 1990'larla birlikte 'Yenilikçiler' olarak adlandırılan bu grup, özünde farklı görüşler arasındaki bir ittifakı temsil ediyordu. Bu ittifakın temelinde de demokrasiye, insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere olan inanç yatıyordu. Sol görüşlerin yanı sıra Kürt kimliği ve Alevi kimliği temelinde siyaset yapan ve bu grupla birlikte hareket edenler de vardı. Grubun sol kimliği, geleneksel sosyal demokrat anlayıştan sosyalizan görüşlere kadar uzanıyordu. Fakat bu isimleri bir araya getiren şey öncelikli olarak Baykal ekibinin temsil ettiği çizgiye karşı olmak, genel merkezin izlediği politikaları eleştirmek ve SHP'nin yenilenme gerekliliğinin altını çizirken çubuğu CHP geleneğinden kopuşa ve sol değerlere bükme.¹⁴

¹³ Ergül'e göre bu dönemde SHP içinde 40 kadar Sol Kanat milletvekili vardır. SHP'nin toplam milletvekili sayısının 99 olduğu düşünüldüğünde bu, Sol Kanatın eriştiği güç açısından önemli bir göstergedir. Sol Kanat milletvekillerinin isimleri için bkz. Ergül, 2000: 199-200.

¹⁴ Aydın Güven Gürkan, Sol Kanat'ı şöyle tanımlamaktadır: "Bu siyasal gelişim köktenci ve radikal demokrat nitelikli bir siyasal akımdır. Asıl ürküntü veren ve başka adlar takılarak ve kılıflar geçirilerek suçlanan da bu olmuştur. (...) Taban özellikle demokratik açılımlar konusunda ödünsüz, yürekli, atılgan ve radikal tavırlar geliştirmekte, toplumsal düzenin köktenci bir biçimde yenilenmesi gerektiğine giderek daha fazla inanmaktadır. 12 Eylül sonrasında topluma aşılana korku, suçluluk duygusu, politika dışılık, kadercilik ve tepkisizlik SHP tabanında giderek aşılma ve bunun dalga dalga toplumun diğer kesimlerine de yansımaları olasılığı giderek büyümektedir." Bkz. Gürkan, 1988: 16.

Ancak Haziran 1988’de İnönü’nün genel başkanlığı, Baykal’ın genel sekreterliği üzerine formüle edilen yeni SHP içinde Sol Kanat, –bir bütün halinde hareket edememenin de sıkıntılarına bağlı olarak– gittikçe marjinalleşmiş ve süreç içinde önemli bir kısmı partiden kopmak durumunda kalmıştır. Bu süreçte Sol Kanat’tan Ercan Karakaş’ın İstanbul il başkanlığını kazanmasının ardından seçim genel merkez tarafından iptal edilmiş; ardından Baykal grubundan Ali Topuz, Sol Kanat’ı “yasal güvence altında örgüt kurma hakkına sahip olmayan bir takım başka siyasi düşüncelerin, ideolojilerin ciddi bombardımanı altında” bir grup olmakla itham etmiş (Kartay, 1997: 330); genel merkez kararıyla parti içi demokrasiyi zedeleyecek tüzük değişiklikleri gerçekleştirilmiş; bazı il ve ilçe örgütleri genel merkez kararıyla görevden alınmış ve parti içi muhalefetin gücü büyük ölçüde kırılmıştır.¹⁵

Sol Kanat’ın marjinalleştirilme sürecinin son halkasını ise ‘Kürt meselesi’ oluşturmuştur. 7 SHP’li milletvekilinin Paris’teki Kürt Konferansı’na katılmasının ardından patlak veren gerilim, Sol Kanat’ın kendi içinde bölünmesi ve önemli bir kısmının SHP’den kopmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶ SHP Merkez Disiplin Kurulu 17 Kasım 1989 tarihinde Mahmut Alınak, Salih Sümer, Ahmet Türk, Adnan Ekmen, Kenan Sönmez, Mehmet Ali Eren ve İsmail Hakkı Önal’ın partiden kesin ihracına karar vermiş, Disiplin Kurulu’nda 4’e karşı 5 oyla alınan karar, parti içinde yoğun eleştirileri de beraberinde getirmiş, SHP’nin öncülük etmesi beklenen Kürt sorununun çözümü sürecinin bu kararla baltalandığı sıklıkla ifade edilmiştir (*Hürriyet*, 19 Kasım 1989 ve *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1989). İhraçların ardından başlayan tartışma ve parti yönetimine yönelik eleştiri süreci sonrasında 10 milletvekili daha istifa ederek SHP’den ayrılmış, partinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki 15 il örgütünden 12’si SHP’den kopmuştur. Bu süreçte solda yeni bir parti kurulması ihtiyacı, özellikle istifa eden milletvekilleri tarafından sıkça dile getirilmiştir.

İhraç ve istifa süreci, SHP içinde Sol Kanat’ın dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Sol Kanat’ın üç ana bileşeninden ikisini oluşturan Kürt kimliği doğrultusunda siyaset yapanlar ile merkez soldan daha solda bir siyasal çizgiyi benimseyenler, SHP içinde tüm demokratik mücadele yollarının tıkanmışlığı kanaatine vararak parti-

¹⁵ Bu süreçteki olayların ayrıntıları için bkz. “Topuz Olayı; SHP’ye Tuzak”, *Sosyal Demokrat*, sayı 10, Aralık 1988; SHP, 1989b; Karakaş, 1989. İnönü ve Baykal’ın görüşleri için *Sosyal Demokrat*, sayı 15, Mayıs 1989: 23.

¹⁶ Kürt Konferansına katılım, parti içindeki tartışmalar, ihraç süreci ve ardından gelen istifalarla ilgili olarak bkz. Ölmez, 1995: 67-85. Ayrıca parti içinden bir tanıklık için bkz. Kumbaracıbaşı, 2007: 238-240.

den ayrılırken, geride kalan ve ‘Yenilikçiler’¹⁷ olarak adlandırılmaya başlanan grup, sosyal demokrat ideolojinin parti içindeki temsilciliğini üstlenmiştir.

Partiden ayrılanlar SHP’nin solunda, parlamentarizmi benimsemek kaydıyla daha solda olanların da katılabileceği bir demokratik ilerici sol parti kurma uğraşının içine girmiştir. Ancak ‘sol’ bir parti kurma girişiminin Kürt sorunuyla doğrudan bağlantılı bir olay sonrasında ortaya çıkmış olması ve oluşumun toplumsal tabanını oluşturacak kitleselliğin Kürt siyaseti ekseninde şekillenmesi, Halkın Emek Partisi (HEP) adını alan yeni partide etnik siyaset çizgisini hâkim kılmıştır.

Öte yandan Sol Kanat’ın marjinalleştirilmesi ve genel merkezin örgütte gerçekleştirdiği tasfiye sürecini yalnızca parti içi güç mücadelesinin bir uzantısı olarak değerlendirmemek gerekir. SHP’deki bu değişim, aynı zamanda hızla güç kaybeden ve hegemonik projesi açık bir biçimde başarısızlığa uğrayan ANAP’ın iktidarı kaybedeceğine artık neredeyse tüm çevreler tarafından kesin gözüyle bakıldığı, bu anlamda yeni iktidar alternatiflerinin ciddi biçimde iktidar bloğu tarafından da gözden geçirilmeye başlandığı bir dönemde meydana gelmiş olması itibarıyla ülkenin genel siyasal güç dengeleriyle de doğrudan ilişkilidir. SHP’nin anamuhalefet partisi sıfatıyla en güçlü iktidar adayı olarak ortaya çıktığı 1980’lerin sonunda, parti liderliğinin söylemde keskin bir dönüşüm gerçekleştirerek daha ılımlı, daha az eleştirel, daha ‘yapıcı’ bir üslubu benimseyerek ‘merkez’e özgü mesajları ön plana çıkarması da, Sol Kanat’ı kontrol altına alma çabaları gibi, Türkiye’deki egemen sınıfa verilen bir tür teminat olarak değerlendirilmelidir.

Sol Kanat’ın tasfiyesiyle parti içindeki güç mücadelesi, ideolojik içeriğinden sıyrılarak İnönü ile Baykal arasındaki liderlik yarışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu yarış partinin kimliği, söylemi ve politika önerilerine dair bir tartışmadan çok yeni bir imaj arayışını ifade etmiştir. Bu bağlamda CHP geleneği ve merkeze yakın duruş, liderliği kimin kazandığından bağımsız bir biçimde SHP’de egemen olmuş; sosyal demokrasi vurgusu geri plana çekilirken Kemalizm öne çıkarılmaya başlanmıştır. Başka bir anlatımla Baykal, lider olmayı başaramasa da görüşleri parti içinde iktidar olmuştur.

¹⁷ Sol Kanat’ın Yenilikçi harekete evrimi için bkz. Aröz, 1990: 8-11.

SHP'den CHP'ye Uzanan Yol

1990'larla birlikte Türkiye'de merkez sol hareket derin bir krizle ve yenilenme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Oy oranlarındaki ciddi düşüşün ötesinde, bu dönem, tam bir istikrarsızlık dönemi olmuş, SHP bir türlü tutarlı bir parti kimliği oluşturamadığı gibi, toplumsal tabanı giderek eriyen, sürekli kendi içinde iktidar mücadelesi veren bir parti haline gelmiştir. Art arda yaşanan kurultaylar, genel başkanlık yarışları, gruplar arasındaki güç mücadelesi ve 1991-1995 yılları arasındaki DYP'yle girilen koalisyon ortaklığı, krizin derinleşmesine katkıda bulunmuştur.¹⁸

SHP'liler, partilerinin gelişmesini engelleyen siyasal, hukuki, kurumsal engelleri ortadan kaldırma, yerel yönetimlerdeki imkânsızlıkları gidererek başarısızlıkları başarıya dönüştürme, gerçek anlamda bir demokratikleşmeyi hayata geçirme ve gelir dağılımını çalışanların lehine olacak biçimde yeniden düzenleme ümitleriyle DYP'yle koalisyon ortaklığını kabul etmişlerdir. Özellikle hükümetin ilk yılında demokratikleşme ve sosyal adaletin sağlanmasına yönelik söylem ağırlığını korurken, toplumda da iyimser bir beklenti oluşmuştur. Koalisyon, hem iş dünyası hem de emek cephesinin desteğini arkasına almış görünmektedir.¹⁹ Bu dönemde, demokratikleşmeye yönelik bazı adımlar atılmaya çalışıldığı gibi, daha genişlemeci bir ekonomi anlayışıyla çalışanların ücretlerine yapılan zamlar ve yeşil kart uygulaması gibi sosyal politikalar da gündeme gelmiştir. Ancak bunlar, koalisyonun hükümet protokolü ve programında vaat ettiklerinin çok gerisinde kalan hamlelerdir.²⁰ Dahası, hükümet daha iki yılını bile doldurmadan, gerek siyasal gerekse ekonomik düzeyde çok ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak 1993 yılına gelindiğinde, hedeflenen yeni toplumsal ve siyasal düzen büyük bir başarısızlıkla çökmüştür.

Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının yol açtığı açmaz karşısında hükümetin politikaları başarısızlıkla sonuçlanmış, ekonomik sıkıntılar, uygulanması hedeflenen tüm projeleri kökten olumsuz etkilemiştir.²¹ DYP-SHP hükümetinin

¹⁸ Bu süreçte parti içinde yaşanan gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dağıstanlı, 1998 ve Bilâ, 1999.

¹⁹ Bu konuda bkz. Meral Tamer, "İş dünyası ve hükümet", *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1991; "TOBB'dan koalisyonla övgü", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1991.

²⁰ Bkz. *Doğruiyol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri*, 1991 ve *Hükümet Programı*, 1991.

²¹ DYP-SHP koalisyonunun ekonomi politikalarına yönelik bir değerlendirme için bkz. Saybaşı, 1995: 56-59 ve 99-114.

yürürlüğe koymayı hedeflediği yeni ulusal-popüler konsensüs teşebbüsünün temeli, varolan ekonomik model çerçevesinde sermayenin çıkarlarına dokunmaksızın çalışanların ekonomik ve siyasal taleplerine yanıt vermek üzerine kurulmuştur. Ancak Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları, varolan model çerçevesinde bunu daha en başından olanaksız kılmıştır. 1980'ler boyunca biriken sıkıntılar ve 1990'larda dünya ekonomisiyle eklemlenme sürecinin hızlanmasının getirdiği çarpıklıklar, yalnızca hükümetin değil, genel anlamda Türkiye devletinin bir meşruiyet krizine girmesini beraberinde getirmiştir. Bu krizde, ekonomik bunalımın yanı sıra, Cumhuriyet'in temelini oluşturan modernleşme zihniyetinin sorgulanmaya başlaması, siyasal İslam'ın, Kürt hareketinin ve diğer kimlik eksenli siyasal taleplerin yükselmesi önemli rol oynamıştır.

SHP özelinde, oy tabanındaki erime, kadrolardaki heyecan yitimi ve en önemlisi iktidar ortağı olarak ülkenin gittikçe derinleşen sorunlarına yönelik çözüm önerileri geliştirme konusundaki başarısızlıkla birlikte merkez sol derin bir krizin içine girmiştir. Barış, adalet, daha fazla özgürlük ve demokrasi vaat eden DYP-SHP koalisyonunun daha ikinci yılı dolmadan, toplumsal barışı zedeleyen ve iktidarın meşruiyetinin ciddi bir biçimde yara almasına yol açan pek çok olay yaşanmıştır. Kürt realitesini tanıma²² iddiasındaki hükümet, bu konuda hiçbir adım atmazken, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri başta olmak üzere insan hakları ihlalleri çoğalarak devam etmiş, özgürlükleri kısıtlayan uygulamaların ortadan kaldırılması konusunda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Gözaltında kayıplar, faili meçhuller, işkence ve yargısız infaz iddiaları bir yana,²³ 1992 yılının Mart ayında yaşanan Nevruz olayları, 20 Eylül 1992'de Kürt aydın Musa Anter'in faili meçhul bir cinayet sonucu ölmesi, 24 Ocak 1993'te Uğur Mumcu'nun öldürülmesi ve 2 Temmuz 1993'te yaşanan Sivas katliamı gibi olaylar ve İSKİ skandalı, SHP'nin varlık nedeninin ve koalisyon ortaklığının şiddetli bir biçimde sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Nitekim Erdal İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılmasının ardından Murat Karayalçın liderliğinde girilen 27 Mart 1994 yerel seçimleri, SHP için tam bir çöküş olmuştur. İktidar ortağı DYP birinci parti konumunu 1994'te de sürdürürken, en büyük sıçramayı 1989'da % 9 civarında olan oyunu % 19'un üzerine çıkara-

²² *Hürriyet*'in 9 Aralık 1991 tarihinde "Cesur Mesajlar" manşetiyle duyurduğu haberde Başbakan Demirel'in İnönü ile birlikte çıktığı Güneydoğu gezisinde dile getirdiği "Türkiye Kürt realitesini tanımıştır" ifadesi Kürt sorununa dair yeni bir açılım olarak değerlendirilmektedir.

²³ Petrol-İş'in 1993-1994 Yıllığı verilerine göre 1993 yılı içinde yargısız infazlarda 135 kişi öldürülmüş, 32 gözaltında kayıp vakası gerçekleşmiş, 25 kişi işkence sonucu ölmüş, 510 faili meçhul cinayet işlenmiştir. Bkz. Petrol-İş, 1995: 73.

ran Refah Partisi (RP) yapmış, en büyük oy kaybını ise beş yıl içinde % 28'lerden % 13'lere düşen SHP yaşamıştır.

Seçimin ardından SHP için ikinci büyük darbe, derinleşen ekonomik kriz karşısında alınan '5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri' olmuştur. Çalışanları yoksullaştıran ve gelir dağılımındaki bozukluğu daha da artıran, özelleştirmeyi açık bir amaç haline getiren ve sendikalar tarafından sert bir biçimde eleştirilen bu kararların altında SHP'nin imzasının olması, hem parti içinde hem de sol seçmen tabanında kayda değer bir tepkinin bu partiye yönelmesine ve koalisyon ortaklığının açık bir biçimde sorgulanmasına yol açmıştır.

Bu gelişmelere ek olarak, Baykal ekibinin SHP içindeki iktidar mücadelesinde uğradığı üç yenilginin ardından 1992 yılında partiden ayrılarak yeniden açılan CHP'de kendisine yeni bir yol çizmeye çalışması da, merkez soldaki bölünmüşlüğü artırmasının ötesinde, sosyal demokrat hareketin ideolojik ve programatik yenilenme gayretleri üzerinde olumsuz bir etki yaratarak SHP içindeki 'sosyal demokrat' vurgunun yerini Kemalist vurgunun almasına katkı sağlamıştır. Oy oranlarındaki düşüş, çeşitli toplum kesimleriyle parti arasındaki bağın kopması ve en önemlisi, partinin ülkenin temel meseleleri hakkında adeta söz söyleyemez, alternatif politikalar üretemez hale gelmesiyle açığa çıkan kriz karşısındaki yenilenme arayışları, sosyal demokratların evrensel ilke ve değerlerinden uzaklaşmasını, neoliberal hegemonyanın dayattığı politikaları kaçınılmaz gerçeklikler olarak algılamasını ve bu yalpalama içinde giderek daha fazla CHP geleneği çizgisini benimsemesini beraberinde getirmiştir. 18 Şubat 1995 günü gerçekleşen SHP-CHP birleşmesiyle birlikte, merkez sol siyasette CHP çizgisi hâkim hale gelmiş ve sosyal demokrat ilke ve değerlere yapılan vurgu; "emeğin kitle partisi" olma iddiası bütünüyle arka planda kalmıştır.

Sonuç

1980'lerde sosyal demokrat harekette meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki, kadrolardaki dağınıklık, yasal engellemeler ve baskıcı rejime rağmen, kendisini emeğin kitle partisi olarak tanımlayan ve öncelikli hedefini, demokrasinin tüm kural ve kurumlarıyla yerleşmesini sağlamak ve toplumsal güçler dengesini emekçi sınıflar lehine değiştirmek olarak belirleyen SHP, -belirli bir süre için dahi olsa- toplumsal muhalefetin şemsiye örgütü haline gelmeyi başarmıştır. Böylelikle SHP, içerisinde yer almasa bile, destekleyicisi olarak hemen her türlü toplumsal muhalefet girişiminin meşruiyet kaynağı haline gelerek ülkenin 12 Eylül rejiminin gölgesinden sıyrılmasında önemli bir rol oynamıştır.

İkinci olarak SHP, işçi sınıfının, emekçilerin, toplumun dezavantajlı kesimlerinin siyasal alandaki en etkin destekçilerinden biri olarak toplumsal muhalefetin doğal müttefiki olmayı başarmıştır. 1980'lerin sonunda işçi sınıfı ekonomik ve sosyal hakları için hareketlendiğinde siyasal partiler arasında en büyük desteği SHP'den almıştır. Bir anlamda SHP, demokratikleşme talebi üzerinden emekçi kitlelerle buluşma olanağını yakalamıştır. Bir yanda tam demokrasi hedefi, diğer yanda çalışanların ekonomik ve sosyal haklarının iyileştirilmesi, adil bir gelir dağılımının sağlanması hedefi, SHP'ye toplumun geniş kesimlerine seslenen bir parti haline gelme fırsatını sunmuştur.

Ayrıca SHP, en genel anlamıyla solun meşru siyaset alanı haline gelmiştir. Legal alanda faaliyet yürütemeyen her türden solcu için parti, bir çatı işlevi görmüştür. Tüm muhalif unsurlar için dönemin öncelikli hedefi demokratikleşme olduğundan, söz konusu unsurlar aynı doğrultuda siyasal faaliyet yürütme konusunda çok ciddi sıkıntılar yaşamamışlardır. Ancak 1989 yılından itibaren partinin iktidar olma olasılığının belirgin bir biçimde ortaya çıkmasıyla birlikte, bu unsurların partiden ayıklanması gerekliliği partinin yönetim kadroları tarafından sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.

Üçüncüsü, bir ideolojik bütün olarak sosyal demokrasi, Türkiye merkez sol siyasetinde ilk defa SHP içinde bu kadar yoğun bir biçimde tartışılmış ve kuramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda parti içinde kuramsal, programatik, örgütsel tartışma sürecini alevlendirmeyi esas hedef olarak benimsemiş “Sol Kanat” (Yenilikçiler) gibi bir yapılanmanın güçlü bir biçimde bulunması partiye farklı bir dinamizm kazandırmıştır. Dahası, sosyal demokrasi düşüncesinin Türkiye’deki gelişimi açısından SHP içinde yaşanan CHP geleneğini devam ettirip ettirmeme tartışması, sonuçta hangi görüşün kazandığından bağımsız bir biçimde önemli bir tartışma olarak değerlendirilmelidir. SHP içinde parti ideolojisinden söylemine, somut politikalardan parti ve partili kimliğine kadar hemen her konuda “sosyal demokrasi-CHP geleneği” ikiliği olarak adlandırılabilir olan durum varlığını sürdürmüş, hatta zaman zaman parti içindeki kanatlar arasındaki mücadele bu ikilik üzerinden tanımlanır hale gelmiştir.

Bununla birlikte, partiye yön verme gayreti içindeki farklı aktörler arasındaki bu mücadele, sosyal demokrasinin bu dönemde karşılaştığı sorunları yatay kesen bir etki yaratmıştır. İdeolojiden parti kimliğine, söylemden somut politikalara, toplumsal tabandan parti örgütlenmesine kadar sosyal demokrat hareketin kendi bünyesiyle ilgili tüm sorunlar, esas olarak bu mücadele içinde şekillenmiştir. Ni-

tekim SHP, ideolojik ve programatik yenilenme arayışının hep gündemde tutulduğu, hizipler arasındaki en kişiselleşmiş çekişmelerin bile parti kimliği ve ideolojisine ilişkin bir tartışma çerçevesinde dillendirilerek meşrulaştırıldığı bir parti görünümü sergilemiştir.

İdeolojik ve programatik boyutta incelendiğinde SHP’de Kemalizmin etkisi varlığını sürdürmüş olsa da esas temel, sosyal demokrat düşünce ve emek üzerine kurulmuştur. 1990’larla birlikte bu ideolojik temelin sarsılmasına, Sol Kanat ile Baykal kanadı arasındaki mücadeleyi Sol Kanat’ın kaybederek parti içinde marjinalleşmesi yol açmıştır. Bu yenilgide, partinin toplumsal grup ve sınıflarla ilişki kurmakta yaşadığı sorunların etkisi büyüktür. Partinin toplumsal sınıf ayağı zayıf kalınca, onun sağlayacağı dinamizm ile partinin örgütsel yapısının emekçilerin ve toplumun dezavantajlı kesimlerinin siyasete katılımının önünü açacak biçimde dönüştürülmesi olanaksızlaşmış, bu da Sol Kanat’ın parti içindeki gücünü korumasını engellemiştir.

Bu bağlamda, sosyal demokrasiyi bir toplumsal hareket kimliğine büründürmenin iki yolu olabilirdi. Birincisi, sendikalarla, meslek örgütleriyle ve sivil toplum kuruluşlarıyla organik/yarı-organik bağlar kuran, bu bağların verdiği dinamizm ile örgütsel yapısını emekçilerin, toplumun dezavantajlı kesimlerinin siyasete katılımının önünü açacak biçimde dönüştüren, tabandan tavana uzanan bir karar alma sürecini yürürlüğe koyan, parti üyeliğini seçmenlik/sem-patizanlık/delege destekçiliği kısırlığından çıkarıp bir tür parti militanlığı haline getiren, bu anlamda da Batılı sosyal demokrat partilere benzeyen bir partiyi yeni baştan oluşturarak sosyal demokrat bir hareket yaratılabilirdi. Ancak, gerek hareketin içinde geliştiği siyasal geleneğin özellikleri, gerek sosyo-ekonomik yapının, gerekse hukuki-kurumsal yapının ortaya koyduğu kısıtlar, bunu 1980’ler Türkiye’sinde olanaksız kılıyordu.

İkincisi, parti örgütünün bu şekilde radikal bir dönüşümden geçirilmesinin olanaklı olmadığı, siyasetin toplumun içinden gelen temsil özelliği yüksek insanlardan çok ‘profesyonel siyasetçiler’ tarafından yapıldığı, ayrıca örgütlü toplum kesimleriyle organik/yarı-organik bağlar kurmanın hem hukuken hem de siyasal-toplumsal özellikler nedeniyle çok da kolay olmadığı bir ortamda, kitleleri sosyal demokrat hedefler doğrultusunda harekete geçirecek hegemonik bir söylem aracılığıyla güçlü bir toplumsal taban yaratılabilirdi. Nitekim bunun Türkiye’nin özgül koşullarına uygun bir örneğini –son derece sorunlu ve nihayetinde başarısız olsa da– 1970’lerde CHP vermişti (Erdoğan, 1998).

1980'lerin ikinci yarısında SHP de, bu tür bir stratejiye uygun fırsatlar elde etmişti. 12 Eylül rejimine yönelik muhalefetin odak noktası olması, ekonomik ve sosyal hakları doğrultusunda siyasallaşan işçi sınıfı mücadelesiyle kurduğu yakın ilişki, büyük şehirlerde ANAP'tan umudunu kesmiş kent yoksullarının desteğini alması, Alevi cemaatinin büyük çoğunluğunun siyasal temsilcisi olmayı sürdürmedeki başarısı ve belki de en önemlisi, kendisini Kürt hareketinin yasal siyaset platformu olarak kurgulayabilmesiyle SHP, 1980'lerin sonunda çok geniş bir toplumsal tabana dayanma olanağını kazanmıştı. Bu olanağın verimli bir biçimde değerlendirilmesi, parti tabanı ve örgütsel yapının da yenilemesini beraberinde getirebilirdi. Ancak "tüm örgütlenme olanakları ellerinden alınan toplumun sol kesimlerinin SHP'ye yaslanmak zorunda kalmaları ile partinin bu kesimlerin talep ve kaygılarını temsil edecek ideolojik ve örgütsel kapasiteye sahip olamaması arasındaki çelişki SHP'nin kaderini" belirlemiştir (Özkazanç, 1998: 243).

Bu yüzden, SHP'nin 1990'larda karşı karşıya geldiği kimlik bunalımının temelinde, kendisini emeğin kitle partisi olarak tanımlamış olmasına rağmen, ideolojisi, politikaları ve söylemini emek öncelikli olarak kurgulayamamış olmasının yattığını tespit etmek gerekir. Bu temel özellikteki eksiklik, partinin diğer tüm boyutlardaki özelliklerine sirayet etmiştir. Örgüt yapısındaki sıkıntılardan toplumsal tabanını netleştirememesi meselesine, tarihsel köklerle hesaplaşmayı da kapsayan bir ideolojik arınma yaşamaktan, tutarlı ve yaygın bir seçmen desteği kazanmaya kadar hemen her sorunun altında partinin varoluşunu emek öncelikli olarak tanımlamamış olması yatmaktadır. Parti, ideolojisini, söylemini ve politika önerilerini emek öncelikli bir duyarlılıkla tanımlamadığında, genel merkezden ilçe örgütlerine, kurultay delegelerinden gençlik kadrolarına kadar, hemen her kademedeki partililerin emek bilinci zayıf kaldığında, SHP'nin 1980'ler ve 1990'larda sergilediği yalpalamaların olması kaçınılmaz hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Alpay, Ş. ve S. Gürsel. (1986). *DSP-SHP Nerede Birleşiyorlar, Nerede Ayrılıyorlar?* İstanbul: Afa Yayınları.

Aröz, Y. (1990). “Kurultayın Ardından”, *Sosyal Demokrat*, Sayı 22, Şubat 1990.

Ayata, S. (1992). “Liberalism and the Social Demoratic People Party (SHP)” içinde İlber Ortaylı (der.), *Liberal Elements in the Programmes of Turkish Political Parties – Economic Policy and Industrialization*. Ankara: TES-AR.

Baykal, D. (1991). *Yeni Yaklaşımlar Yeni Hedefler*. İstanbul: Filiz Yayıncılık.

Bilâ, H. (1999). *CHP 1919-1999*. İstanbul: Doğan Kitap.

Buğra, A. (1995). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul. İletişim Yayınları.

Cem, İ. (1998). *Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir*. 7. Basım, İstanbul: Can Yayınları.

Cumhuriyet, 7 Temmuz 1984.

Cumhuriyet, 20 Kasım 1989.

Cumhuriyet, 2 Ekim 1991.

Dağıstanlı, Fatin. (1998). *Sosyal Demokratlar*. Ankara: Bilgi Yayınları.
Doğruyol Partisi ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri. (1991). [y.y], 19 Kasım 1991.

Erdoğan, N. (1998). “Türk Solunda Popülizm: Ecevit ve Dev-Yol”, *Toplum ve Bilim*, sayı 78, Kış 1998, s. 22-38.

Ergül, T. (2000). *Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları (Sosyal Demokratların On Yılı)*. Cilt 2, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Gürkan, A. G. (1988). “Trajik Bir Tasfiyenin Düşündürdükleri”, *Sosyal Demokrat*, sayı 10, Aralık 1988.

Hükümet Programı. (1991). Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Hürriyet, 19 Kasım 1989.

İnönü, E. (1989). “SHP’nin Ekonomik Modeli ‘Planlı Sosyal Piyasa Ekonomisi’dir”, *Sosyal Demokrat*, Sayı 19-20, Eylül-Ekim 1989, s. 18.

İnönü, E. (1998a). *Anılar ve Düşünceler; Cilt II. 7. Baskı*, İstanbul: Yorum Kitapları.

İnönü, E. (1998b). *Kurultay Konuşmaları*. İstanbul: Boyut Kitapları.

İnönü, E. (2001). *Anılar ve Düşünceler Cilt 3. 2. Baskı*. İstanbul: Doğan Kitap.

Jessop, B., K. Bonnett, S. Bromley ve T. Ling. (1984). “Authoritarian Populism, Two Nations, and Thatcherizm”, *New Left Review I*, Sayı 147, Eylül – Ekim 1984, s. 32-60.

Jessop, B. (1990). *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*. Cambridge: Polity Press.

Kahraman, H. B. (1993). *Sosyal Demokrasi, Türkiye ve Partileri*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kahraman, H. B. (1999). “The Making and the Crisis of Turkish Social Democracy: Roots, Discourses and Strategies”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Karakaş, E. (1989). “Tüzük Değişiklikleri Neyi Amaçlıyor?”, *Sosyal Demokrat*, sayı 15, Mayıs 1989.

Karakaş, E. (1991). “Sosyalizm bizim için hep somut bir ütopya”, içinde R. Çakır ve H. Gökteş (der.), *Resmi Tarih Sivil Arayış; Sosyal Demokratlarda İdeoloji ve Politika*. İstanbul: Metis Yayınları, s. 133-147.

Kartay, C. (1997). *11 Eylül 1980’den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü*. Sanem Matbaacılık.

Koç, Y. (2003). *Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kömürcü, D. (2006). “Sosyal Demokrasi, Devlet ve Türkiye Merkez Solu”, içinde İ. Akça ve B. Ülman. *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar (Prof. Dr. Kemâli Saybaşı’lı’ya Armağan)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kumbaracıbaşı, O. (2007). *İnönü’lü Günler*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
Laçiner, Ö. (1990). “Sosyal Demokrasinin Krizi ve DSP”, *Birikim*, sayı 18, Ekim 1990, s. 6-11.

Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye’de İşçi Sınıfı Sendikacılığı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ölmez, A. O. (1995). *Türkiye Siyasetinde DEP Depremi*. Ankara: Doruk Yayınları

Özkazanç, A. (1996). “Türkiye’de Yeni Sağ”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1218-1224.

Özkazanç, A. (1998). “Türkiye’de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980’li Yıllarda Yeni Sağ”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Petrol-İş. (1995). *Petrol-İş Yıllığı ’93-’94*. İstanbul: Petrol-İş.

Saybaşı, K. (1995). *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

SHP (1986). *Parti Programı*. Ankara: SHP.

SHP. (1987a). *Program Geliştirme ve Somutlaştırma Çalışmaları. İlk Taslak. Merkez Karar Yönetim Kurulu*. Mart 1987, Ankara: SHP.

SHP. (1987b). *Üçüncü Olağanüstü Kurultay’da Kabul Edilen Uygulama Politikaları*. Ankara: SHP.

SHP. (1988). *İşte Alternatif*. Ankara: SHP.

SHP. (1989a). *Seçim Stratejisi*. [y.y], SHP.

SHP. (1989b). *Yitik Tüzük Kırık Demokrasi Dönüm Kurultayı (SHP IV. Olağanüstü Kurultay Çağrısı)*. [y.y.].

SHP. (1991a). *SHP Programı; Uygulama Politikaları*. Ankara: Yorum Matbaası.

SHP. (1991b). *Yeni Bir Türkiye İçin İlk Hedefler*. Ankara: SHP.

SHP. (1991c). *Ekonomide Onarım ve Atılım Programı*. Ankara: SHP.

SHP. (1991d). *Gelir Dağılımı Politikaları*. Ankara: SHP.

SHP. (1991e). *Maliye ve Vergi Politikaları*. Ankara: SHP.

SODEP. (1983). *Tüzük*. [y.y].

SODEP. (1985). *Birinci Olağanüstü Büyük Kongre Merkez Karar ve Yönetim Kurulu Çalışma Raporu*. Ankara: Karaca Matbaası.

Tamer, M. (1991). “İş dünyası ve hükümet”, *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1991.

Tünay, M. (2002). “Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi”, *Praksis*, No. 5, Kış 2002, s. 177-197.

“SHP’de Neler Oluyor?”, *Sosyal Demokrat*, sayı 1, Mart 1988.

“SHP’de Olağanüstü Tüzük Kurultayı; Popülerizm mi, Sosyal Demokrasi mi”, *Sosyal Demokrat*, Sayı 15, Mayıs 1989.

“TOBB’dan koalisyona övgü”, *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1991.

“Topuz Olayı; SHP’ye Tuzak”, *Sosyal Demokrat*, sayı 10, Aralık 1988.

THE UNITED NATIONS AS CONFLICT MANAGER: A DISCUSSION ON GLOBAL COLLECTIVE SECURITY

Muzaffer Ercan YILMAZ*

ABSTRACT

This article aims to evaluate the United Nations (UN) as a conflict manager institution in terms of its strengths and shortcomings, devoting, in this respect, a particular attention to the notion of collective security. It is argued that in most cases, the UN, as the most legitimate global organization, has a utility in coping with large-scale conflicts between or within states. Yet many serious problems the UN has faced are also addressed, including primary reliance of states on self-help in the face of serious threats, no actual tradition of pooled sovereignty, as well problems regarding personnel, finance, training and language problems of UN forces. The study concludes that with common will and many reforms, outlined in the study, the UN system can be turned into a more effective conflict management machinery, but on the other hand, many restrictions limiting the efficiency of the UN are likely to continue.

Keywords: United Nations, Collective Security, Conflict Management, Peacekeeping, Peace Building, Peace Enforcement.

ÖZET

Bu makale, global ölçekte bir barış ve güvenlik örgütü olarak Birleşmiş Milletler'i (BM) güçlü ve zayıf yönleri itibariyle değerlendirmeyi, özellikle Örgütün kolektif güvenlik üzerine etkinliğini tartışmayı amaçlamaktadır. Makalede, gerek devletler arası, gerekse devlet içi geniş çaplı çatışmalarda BM'in yadsınamaz yararlarının bulunduğu gerçeğinin altı çizilmekle beraber, Örgütün karşı karşıya olduğu ciddi sorunlar da ayrıntılı bir biçimde irdelenmektedir. Çalışma, uluslararası ortak çaba ve reformlarla BM sisteminin daha etkin bir güvenlik mekanizmasına dönüştürülebileceği, ancak BM'in etkinliğini sınırlayan bazı sorunların da, sistemin yapısından ötürü devam edebileceği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, Kolektif Güvenlik, Çatışma Yönetimi, Barış Gücü, Barışın Tesisi.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (muzaffer_ercan@yahoo.com)
YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)

Introduction

The roots of collective security go back to the early twentieth century efforts to create an entity resembling a world community. Collective security requires that countries combine their military forces in a coalition aimed at punishing acts of armed aggression. Such a coalition was usually understood to mean universal and permanent, in contrast to more limited and temporary military alliances. After the First World War, the League of Nations was established to make collective security real. Yet this organization was rather ineffective in stopping German and Italian dictators' aggressions in the 1930s. With the start of the Second World War in September 1939, the League of Nations completely lost its credibility, as it was unable to prevent the war.

The failure of the League of Nations led to the creation of another and better-structured global organization, the United Nations (UN), after Second World War. The term "United Nations" was coined by United States President Franklin D. Roosevelt and it was first used in the "Declaration by United Nations" of January 1, 1942, during the Second World War, when representatives of 26 countries pledged their governments to continue fighting together against the Axis Powers.

In 1945, representatives of 50 countries met in San Francisco at the UN Conference on International Organization to draw up the UN Charter. These delegates deliberated on the basis of proposals worked out by the representatives of China, the Soviet Union, the United Kingdom, and the United States at Dumbarton Oaks, United States, in August-October 1944. The Charter was signed on June 26, 1945 by the representatives of the 50 countries. Poland, which was not represented at the Conference, signed it later and became one of the original 51 member states.

The UN officially came into existence on October 24, 1945, when the Charter had been ratified by China, France, the Soviet Union, the United Kingdom, the United States and a majority of other signatories.

As it is stated at the beginning of the Charter, in Article 1, the purposes of the UN are:

1. To maintain international peace and security, and to that end: to take effective collective measures for the prevention and removal of threats to the peace, and for the suppression of acts of aggression or other breaches of the peace, and to bring about by peaceful means, and in conformity

- with the principles of justice and international law, adjustment or settlement of international disputes or situations which might lead to a breach of the peace;
2. To develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, and to take other appropriate measures to strengthen universal peace;
 3. To achieve international cooperation in solving international problems of an economic, social, cultural, or humanitarian character, and in promoting and encouraging respect for human rights and for fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion; and
 4. To be a centre for harmonizing the actions of nations in the attainment of these common ends.

Among these primary purposes, of course, maintaining peace is the top priority for the UN system and the notion of global collective security is the accepted means to that end. The purpose of this article is to discuss the efficacy of the UN's collective security system based mainly on the evaluation of UN peacekeeping forces and its evolution over the years. Starting with a brief summary of the Cold War years, post-Cold War developments, strengths and weaknesses of UN peacekeeping, as well as reform efforts of the UN system are talked about, in that order. Several observations are also addressed in concluding the study with respect to the possible future of the UN collective security machinery.

The Cold War Years

To ensure international order, multilateral peacekeeping, as we know, was created in the midst of a pair of horrendous crises in late 1956: Hungary, where the international community was impotent in the face of a brutal Soviet invasion, and Suez, where inventive diplomats devised a way to put lightly armed soldiers between two sides to guard a truce. Indeed, there was no provision for it in the UN Charter, but as a practical matter, an urgent need was identified and acted upon, establishing a new halfway house –Chapter 6 and a half- as it were –between the pacific settlement of disputes specified in Chapter 6 and Chapter 7's stalled provisions for collective military enforcement against aggression.

In general, during the Cold War, the UN's capacity to deal with disputes was sharply limited by the Soviet Union's distrust of the institution that it could

not fully control. Thus, for about two decades, the United States commanded a majority and was relatively open to the use of UN mechanisms –though not for its most sensitive actions, such as the Vietnam War, which were not winning majority support.

Nevertheless, UN peacekeeping was modestly successful throughout the Cold War. Lightly armed and politically neutral battalions contributed by member countries were placed, for example, between Arabs and Israelis, Congolese factions, Greek and Turkish Cypriots, and Indians and Pakistanis. They were helpful in freezing many international conflicts, reducing some competitive interventions by neighboring or major powers, and isolating local conflicts from the Cold-War's ideological struggles (See, UN, 1990; Durch, 1993; Goulding, 1993).

Until the collapse of communism in the late 1980s, there were a total of 13 UN peacekeeping operations, most of which concerned conflicts that had arisen after European de-colonization. Many other issues, particularly East-West conflicts, on the other hand, were dealt with outside the UN because of the lack of cooperation between the United States and the Soviet Union.

As they evolved from the 1950s to the 1980s, the traditional tasks of UN peacekeeping operations included interposing between conflicting parties and monitoring cease-fires. These tasks were usually carried out on the ground of three key principles: the advance consent of all of the fighting parties, impartiality, and non-use of force.

The principle of non-use of force was especially central to UN peacekeeping. In fact, more than half the UN peacekeeping operations before 1988 had consisted only of unarmed military observers and not counting situational exceptions, force was used only in cases of self-defense. But non-use of force, at times, made peacekeeping forces ineffective as well. For example, on Cyprus in 1974 and in Lebanon in 1982, the presence of UN peacekeeping could not prevent the breakdown of order and subsequent foreign invasions.

After the Cold War

The end of the Cold War, along with the success of enforcement in Operation Desert Storm, encouraged the leaders of major powers to believe that the time had come for more proactive use of multilateral machinery to deal with

emerging conflicts. Also, the post-Cold War era generally demanded an increasing need for stronger international peacekeeping forces. Especially, the collapse of two federal communist states in the early 1990s, the Soviet Union and Yugoslavia, resulted in many ethnic conflicts (in Bosnia, Armenia, and Georgia, to give a few examples) that called for active UN interventions. Then, the early 1990s brought controversial escalation from the accepted rules and premises of peacekeeping toward an uncharted gray zone variously labeled peace enforcement, humanitarian intervention, or “peacekeeping plus”, downgrading the consent of conflicting parties and leaving greater room for the use of force.

However, the increasing militarization of UN peacekeeping forces gave rise to many serious problems. One is that any strong use of force in war-torn societies frequently involves killing or injuring civilians, as well as adversaries. When this happens, as it did in Somalia in the early 1990s, the UN, in general, and its leading members, in particular, risk being accused of acting in a colonial manner (See, Bellmy and Williams, 2004). Second, the use of force inevitably undermines the impartiality of peacekeeping forces. This, in turn, leads to a decline in the credibility of peacekeepers. Lastly, the UN system of decision making is not well geared to controlling major uses of force. When violent situations call for heavier tactics, disagreements tend to arise among the participants of peacekeepers regarding the degree of UN control. This was particularly the case during the Bosnian conflict in which the United Kingdom and France were reluctant to follow the UN authority on the ground.

Aside from increasing militarization, since the end of the Cold War, UN peacekeeping operations have also involved a great number of activities that have been either totally new or implemented on a much larger scale than before, such as:

- Monitoring and even running local elections, as in Namibia, Angola, Mozambique, and the Congo.
- Protecting certain areas as “safe areas” from adversary attacks so that people feel secure at least in these areas.
- Guarding the weapons surrendered by or taken from the parties in conflict.
- Ensuring the smooth delivery of humanitarian relief supplies during an ongoing conflict, as typically the case in Somalia, Rwanda, Liberia, and East Timor.

- Assisting in the reconstruction of state functions in war-torn societies, as in Bosnia- Herzegovina, El Salvador, the Congo, East Timor, and Liberia (See, Berdal, 2003; Howard, 2008).

Finally, UN peacekeeping operations numerically increased in the post-Cold War era to a great extent. While from 1948 to 1978, only 13 peacekeeping forces were set up, and in the following ten-year period, no new forces were established, from May 1988 to October 1993, a further 20 forces were created. As of February 2009, the number of UN peacekeeping operations has reached 63, 18 of which are still operating in the field, involving 114212 military and civilian personnel.¹

While there cannot be any objection, in principle, to increasing missions and expanding tasks, UN peacekeeping operations have begun to suffer some fundamental weaknesses in the post-Cold War period.

First of all, there is a growing disparity between the capacity of the UN and demands of international peace and security. The UN Charter stipulates that to assist in maintaining peace and security around the world, all member states of the UN should make available to the Security Council necessary armed forces and facilities. Since the first peacekeeping operation in 1948, the UN Truce Supervision Organization (UNTSO) in Palestine, about 130 nations have contributed military and civilian police personnel to peace operations. While detailed records of all personnel who have served in peacekeeping missions are not available, it is estimated that about one million soldiers, police officers and civilians have served under the UN flag in the last 56 years.²

Despite the large number of contributions, however, several of the world's most capable militaries, including the United States and British military, are heavily committed in a long-term struggle of defeating terrorism, thereby focusing on certain countries, such as Iran and Afghanistan. Their priority is not to be the "world police", but defending their people and national interests against terrorist actions, in particular, and revisionist movements, in general.

The contributions of other major powers, too, are rather limited. The Russian participating in peacekeeping personnel today is a little more than one percent, while about ten percent come from the European Union. China's

¹ Source: <http://www.un.org.peace/bnote010101.pdf> (June 16, 2009).

² Source: <http://www.un.org.peace> (June 20, 2009).

contribution is approximately six percent, and Japan does not provide any personnel at all (See, UN Monthly Summary, 2008).

So the little and reluctant support of great powers make mostly developing nations as main contributors of peacekeeping personnel. In fact, as of February 2009, the ten main troop-contributing countries include Pakistan, Bangladesh, India, Nigeria, Nepal, Ghana, Jordan, Rwanda, Uruguay, and Senegal, in that order. But these countries have generally limited means and qualified personnel. Thus, finding troop contingents for burgeoning peacekeeping operations still remains a major concern. A further challenge also involves meeting demands for the recruitment of thousands of skilled police officers and civilian staff with expertise in conflict resolution, justice, civil administration, economic development, and other specialized fields. UN peacekeeping must also secure other capabilities, such as tactical air support, field medical facilities, and movement control operations – resources provided by just willing member states.

Second, the budgeting of expanding peacekeeping operations is a continuing problem. At its peak right after the end of the Cold War, in the 1993-1994 period, the UN peacekeeping budget was \$3.6 billion, which supported 17 peace operations involving as many as 70.000 personnel in the field and their logistic requirements. By the year 1998, the costs dropped to just under \$1 billion. But with the resurgence of larger-scale operations, the costs for UN peacekeeping rose to \$3 billion again in 2001-2002. The approved peacekeeping budget for the year 2007-2008 is \$4.19 billion. Yet with the additional requirements of the new and recently expanded missions, that amount could grow by a further \$1 billion.

Legally, all member states are obliged to pay their share of peacekeeping costs under a complex formula shaped mainly in accordance with their economic capacity. Yet in spite of this legal obligation, member states have been reluctant to pay. As of December 2008, they owe approximately \$4.5 billion to the UN, the largest debtor being the United States (\$846 million).³

Many proposals for UN reform deal with restructuring the UN's funding. Some suggest that the UN must seek alternative financing sources to fund its programs. Proposals include instituting a global tax on currency transactions, while others propose environmental taxes and taxes on arms-trade. However, member states responsible for the highest contributions are reluctant to reform the system, fearing that they would lose political leverage.

³ For further information about the financial problems of the UN, visit <http://www.policy.org/finance> (June 21, 2009).

Third, many of the expanded tasks of UN peacekeeping operations proved to be problematic in practice. For example, assisting democracy or certain governmental functions in states that has experienced civil wars depends upon local cooperation and when this cooperation is denied, serious problems begin regarding the operational success (See, Jarstad and Sisk, 2008; Howard, 2008). After all, peacekeepers are alien forces and they cannot function successfully without some local support. Likewise, the establishment of safe areas in war-torn countries threatened the impartiality of UN as peacekeeping units that utilized force to establish such areas and to protect them from external attacks (See, Fletiz, 2002; Fortna, 2004). Even in the case of humanitarian relief, the delivery of aids often produced a failure for the UN personnel to think deeper about the root causes of conflicts. In other words, focusing on satisfying immediate physical needs of people, like food and medical assistance, little or no attention has been devoted to the problems that created the need for aid and policies for tackling them (See Fortna, 2008).

A fourth problematic area is training and language. Troops, civilian police, and other personnel have been, and still are, of extraordinarily uneven quality. In spite of the UN's urgent need for such personnel, there must be higher standards that UN personnel are required to meet before they can be dispatched on a peacekeeping operation.

As for language, UN personnel are usually crippled by two kinds of language problems. First, different contingents in the same unit often have a difficulty in communicating with one another. Second, the contingents may not be able to communicate effectively with the local population. This could be particularly crippling when there is a need for intelligence, policing, and administration (See, Bland, 2004).

Fifth, in same cases, peacekeeping's tendency to continue indefinitely without real progress in peacemaking or peace building is another issue. In the Arab-Israeli conflict, there was a positive value in fielding a succession of UN peacekeeping missions trying to fence off the conflict to avoid escalation in the strategic Middle East, while efforts continued to seek solutions. Yet a periodically renewed UN mandate in Cyprus has lessened the pressure on the parties there to settle.

A final shortcoming of UN peacekeeping is that establishing these missions still necessitates a consensus among permanent members of the Security Council. It was addressed above how peacekeeping was paralyzed by the veto power during the Cold War era. The end of the Cold War has resulted in a spirit of cooperation and excluded largely the former ideological clashes between the United States and Russia. But no one can guarantee that this trend will be holding. The fact that the future of UN peacekeeping will depend on major-power cooperation is a frightening reality and inevitably gives rise to serious doubts with respect to the prospects of peace missions.

These weaknesses, however, are not to argue that peacekeeping missions have no utility. In coping with frequent internal strives and occasional inter-state conflicts of the post-Cold War era, UN peacekeeping is an indispensable tool. Its legitimacy and universality are unique, acting on behalf of 192 member states. And compared to the cost of war, in both financial and human terms, peacekeeping is the “cheap” alternative in the process of conflict resolution. Moreover, UN peacekeeping can open doors which might otherwise remain closed to efforts in peacemaking and peace-building, to secure lasting peace (See, Yılmaz, 2005).

Yet, on the other hand, as the above arguments reveal, the problems UN peacekeeping faces today confirm that a general and uniform global system of collective security is still not imminent. UN peacekeeping is patchy, *ad hoc*, and contingent upon the interests and cooperation of major states, while it is also more appropriate in some situations than in others.

In Cases of Cross-Border Military Aggression

Historical records reveal that with the exception of North Korea’s invasion of South Korea in 1950, the global system failed to enforce its own rules when confronted with cross-border military aggression. The UN repeatedly failed to respond to cross-border armed attacks, such as Egypt, Syria, and Jordan against Israel; Israel against Lebanon; Turkey in Cyprus;⁴ North Vietnam against its

⁴ The Turkish military intervention of 1974 was triggered by the Greece-supported coup on the Greek Cypriot side aimed at realizing *enosis* (union with Greece). The other essential factors leading Turkey to use military force in Cyprus were: The Turkish Cypriots’ long-lasting sufferings after the constitutional breakdown of 1963, confusion in US foreign policy formulation and implementation, brought on by the Watergate scandal, and Turkey’s determination to prevent *enosis*. Turkey justified its action based on its guarantor-state status, claiming, arguably, that it was trying to restore the constitutional order of Cyprus (See, Mallinson, 2009: 75-86).

neighbors; Algeria and Morocco in Western Sahara; China in India and Vietnam; South Africa on its borders; the Soviet Union in Afghanistan; Iraq in Iran; Libya in Chad; Iran in the Gulf islands; and Argentina in the Falklands/Malvinas. Even the war against North Korea was neither universal, nor technically even Chapter 7 enforcement, since the Soviet Union walked out of the Security Council over the issue of Chinese representation. A 16-nation coalition under the UN banner, led by the United States as the Security Council's "executive agent", achieved the limited objective of expelling the aggressor.

What about sanctions? Under the UN Charter's Chapter 7, nonmilitary sanctions were always as a first step to secure compliance. Such measures included trade, arms, and financial embargos; expulsion from international organizations and from cultural/sports events; suspension of technical assistance; severance of postal and communication services; and war crime indictments.

Sanctions by the UN have been increasingly invoked but with mixed results. To give a few examples, economic sanctions on Zimbabwe (formerly Rhodesia) in 1965 for its unilateral break-away from the United Kingdom were ineffective (See, Kapungu, 1973). A mandatory arms embargo against South Africa for *apartheid* in 1977 was more influential, for it was generally observed by the major trading powers and undergirded by bilateral economic sanctions (See, Levy, 1999). Arms embargoes voted on Rwanda, parts of Angola, Somalia, and Libya in the 1990s had some curbing effects on these countries (See, Wallensteen and Staibano, 2005). The leaky sanctions against Serbia for backing the murderous conquests of its Bosnian brethren appeared to be somewhat effective in temporarily transforming the criminally expansionist Milosevic into partner in peacekeeping Milosevic. More recent arms embargos on Liberia, The Democratic Republic of the Congo, and Sudan have been, in general, effective in limiting the capacity of fighting groups, though they were not sufficient to end the civil wars in these countries.

A study by the Institute of International Economics reveals that if sanctions seek to reverse an aggression or disable an outlaw state's military potential, the chances of success are low. The odds improve when the goals are modest, the target is small and highly dependent on the outside, and an active internal opposition exists. In order to be effective, sanctions should be universal, with compensation provided for those otherwise tempted to cheat, along with positive incentives for the violator to behave (Quoted from Bloomfield and Moulton, 1997, p. 87).

Perhaps the main problem with sanctions is that the burden of them falls actually on the innocent, as they are imposed on abstractions as a form of collective punishment, implied probation, hoped-for deterrence. A more humane approach would punish the criminal leadership directly, with innovative sanctions targeted on leadership and its assets. But in most conflict settings, this choice is neither practical, nor realistic as it is very difficult to set apart the leadership from the public.

A serious trouble arose right after the end of the Cold War when peacekeeping by nonfighting units encountered aggressive behavior and began to spill over into what looked like enforcement, which means applying sanctions (under UN Charter, Chapter 7), and ultimately using force if necessary to punish aggressors and other transgressors of the community's ground rules. For a while, that seemed a logical feature of the post-Cold War era, with the UN implementing a new sort of "common law" to cope forcibly if necessary with humanitarian crises brought on by internal strife. Yet peacekeeping's rules of engagement limited the UN units to self-defense, so sometimes the peacekeepers and aid-deliverers have been unable to protect either civilian populations or themselves.

The transition from the accepted function of peacekeeping to the humanitarian enforcement, whether to end famine or to protect people from civil war or anarchy, might have worked if the nations of the world had constituted a genuine community, in the sense of shared values and the usual powers of policing, taxation, and the rest. However, there was no agreement on such increased powers for the UN. Even if the UN structures were to be reformed, it cannot be overlooked that the Security Council's decisions are decisions by the major governments, primarily the United States.

Efforts to Reform of the UN

Nevertheless, to enhance the UN's effectiveness in the 21st Century, there have been some reform efforts in recent years. At the September 2005 World Summit, for example, world leaders affirmed their commitment to a strengthened UN with enhanced authority and capacity to effectively and rapidly respond to the full range of global challenges of our time. It was also confirmed that with the organization engaged with a range of pressing global issues in every part of the

world, a renewed, revitalized and more responsive UN was needed more than ever.⁵

Afterwards, in January 2008, Secretary-General Ban Ki-moon outlined the areas the UN needs to advance if it is to meet the challenges facing the member states and their peoples in the 21st Century. In this regard, he stressed that in areas like the environment, public health and human security, the world is facing threats and challenges that respect no boundaries. Thus, international cooperation is needed, along with the UN's senior officials and staff, to meet the challenges in the new century.⁶

But the main focus of the reform efforts was the area of collective security. The General Assembly approved the Secretary-General's proposal to re-structure the Department of Peacekeeping Operations (DPKO) in June 2007, creating a Department of Field Support (DFS) to consolidate the support functions of recruitment for field personnel, including senior appointments, procurement and financial management. DFS's establishment is hoped to ensure more effective and accountable management of resources and improved responsiveness to field support requirements.⁷

As peacekeeping continues to expand, the DPKO was also decided to focus more on providing effective mission management, strategic planning, and policy guidance. To that end, key sectors within DPKO, such as Rule of Law and Security Institutions, Military Affairs and Police were all strengthened as well. Through the establishment of Integrated Operational Teams, the two departments are expected to work as one to ensure maximum efficiency, promote both accountability and transparency, and maintain clear reporting lines to facilitate the overall harmonization of efforts.

The reform efforts also targeted preventive diplomacy and peacemaking. In this respect, it was stressed that the UN needed to strengthen its capacity not only to stabilize situations through the deployment of forces after peace agreements are reached, but also to prevent and resolve conflict through political means. The Secretary-General wanted to better equip and better position the UN

⁵ For further information, visit <http://www.un.org/summit2005> (June 23, 2009).

⁶ For further information, visit http://www.un.org/apps/news/story.asp?News_ID=25214_Cr=algiers&Cr1=staff&Kw1=Secretary-General+&Kw2=&Kw3 (June 23, 2009).

⁷ For further information, visit http://www.un.org/reform/peace_security.shtml#1 (June 24, 2009).

to prevent and resolve conflicts at an early stage, before they escalate into larger and costlier tragedies.

To this end, the Secretary-General unveiled in November 2007 a proposal to strengthen and restructure the Department of Political Affairs, to transform it into a more mobile and field-oriented structure, allowing for more proactive and effective use of the tools of preventive diplomacy, including mediation and the good offices of the Secretary-General. Some of the elements of the restructuring plan included:

- Strengthened regional affairs desks;
- Greater mobility to deploy in areas of potential conflict;
- Enhanced management and oversight capacity of current field operations;
- Gradual establishment, in close consultation with member states, of regional offices that can work closely with governments and regional organizations on conflict prevention and resolution;
- Improved capacity to work with governments to identify potential problems before they spread and to respond with timely initiatives.⁸

A Mediation Support Unit within the Department of Political Affairs is already working with regional desks to assist UN peace envoys in the field as they try to prevent and resolve conflicts. A full-time UN “stand-by” mediation team became operational in March 2008, and will provide urgent expert advice to mediation efforts around the world.

In order to assist countries emerging from conflict and to prevent them sliding back into instability or war, the Peacebuilding Commission, its Support Office, and the Peacebuilding Fund were established based on the acceptance of member states at the 2005 World Summit, reflecting the UN’s belief that peacebuilding is a solid way to consolidate and advance long-term stability.

Two countries currently under consideration by the Peacebuilding Commission, Burundi and Sierra Leone, have identified priority areas, such as employment creation, good governance, the rule of law, democracy consolidation, and security sector reform. In December 2007, Guinea-Bissau became the third country to be placed on the Peacebuilding Commission agenda with backing from the Security Council.

⁸ For further information, visit http://www.un.org/News/briefings/docs/2007/071106_Pascoe.doc.htm (June 25, 2009).

The third area of reform efforts was struggling with terrorism. While terrorism has been on the agenda of the UN for decades, in September 2006, for the first time in UN history, all UN member states agreed on a common strategic and operational approach to fight terrorism, adopting, in this regard, by consensus in the General Assembly the UN Global Counter-Terrorism Strategy.

This strategy spells out concrete measures for member states to take individually, as well as collectively, to address the conditions conducive to the spread of terrorism, prevent and combat terrorism, and strengthen their individual and collective capacity to do so. The strategy calls for member states to work with the UN system to implement the provisions of the plan of action contained in the strategy, and at the same time, calls for UN system entities to assist member states in their efforts.⁹

UN departments, programs, funds and agencies have been taking actions in a number of areas in line with the strategy both in their individual capacity and through joint efforts in the framework of the Counter-Terrorism Implementation Task Force (CTITF). The CTITF, which consists of 24 UN system entities, is currently working with member states to facilitate implementation of the strategy in areas where UN system entities can add value.

Conclusion

As these efforts suggest, the post-Cold War era has been regarded as a time of constructive reforms in the UN system. No doubt, these reforms have been well-intended, and in general, modestly successful in empowering the UN system of collective security. On the other hand, both the transition from classical peacekeeping to the humanitarian enforcement and expansion of peacekeeping duties turned the UN into a more effective conflict management machinery. Today, UN peacekeeping is a proven tool for minimizing conflict around the globe. However, the post-Cold War experiences also suggest that the UN system of collective security is still patchy, *ad hoc*, and contingent upon the interests of major states.

It is understandable, at the international level, that consistent law enforcement toward all offensive behavior between and within states cannot reasonably be expected in our kind of world. Indeed, as with the rest of human life, consistency cannot always be the litmus test for success. It is not cynical but

⁹ For further information, visit <http://www.un.org/terrorism> (June 25, 2009).

realistic to acknowledge that the world is fortunate if the large matters (blatant aggression, mass famine) are tackled even while some lesser crimes go unpunished.

Yet it is hard to understand why the UN Security Council was active in enforcing order in some cases, but not in others. Why was it eager to restore order in Somalia but not in Bosnia, to defend Kuwait but not Azerbaijan and Georgia? Perhaps the answer still lies in power politics shaped deeply by the interests of great powers. For example, the permanent membership of Russia in the UN Security Council has enabled it to exercise its interest-based policies against Georgia and Azerbaijan in the region of Caucasus, even if such policies violate international law.

Some believe that empowering the UN to take independent action in new crises can remedy the situation. A standing UN force might make the law enforcement process more automatic. Realistically, however, such a force, even with the great power veto over its use, is not a likely prospect in the aftermath of increasing intra-state conflicts in the post-Cold War era.

The emerging conclusion from the above arguments is that although in most conflict settings, the UN has an undeniable positive role to play, the existing UN system suffers from some major weaknesses. In their local settings, people know what compliance and enforcement mean, knowing also the cost of breaking the law. At the international level, on the other hand, world society is still a partial and imperfect community that lacks the essential qualities of world government. The UN stimulates government, but cannot really act like one. It is for sure that peace, security, and welfare of all nations logically require improved arrangements for international governance, but the limiting realities cannot be denied: decentralized power centers, fragments of organization, primary reliance on self-help in the face of serious threats, and above all, no real tradition of pooled sovereignty. These limitations are likely to go on.

BIBLIOGRAPHY

Books and Articles

Bellmy, Alex and Williams, Paul. 2004. "Thinking About Peace Operations", *International Peacekeeping*. No. 11.

Berdal, Mats. 2003. "Ten Years of International Peacekeeping", *International Peacekeeping*. Vol. 10, No. 4.

Bland, Douglas L. 2004. *New Missions, Old Problems*. Kingston, Ont.: McGill-Queen's University Press.

Bloomfield, Lincoln P. and Moulton, Allen. 1997. *Managing International Conflict*. New York: St. Martin's Press.

Durch, William J. 1993. *The Evolution of UN Peacekeeping: Case Studies and Comparative Analyses*. New York: St. Martin's Press.

Fleitz, Frederick H. 2002. *Peacekeeping Fiascoes of the 1990s: Causes, Solutions, and US Interests*. Westport, CT: Praeger.

Fortna, Virginia P. 2004. "Does Peacekeeping Keep Peace?", *International Studies Quarterly*. Vol. 48, No. 2.

_____. 2008. *Does Peacekeeping Work?: Shaping Belligerents' Choices After Civil War*. Princeton: Princeton University Press.

Goulding, Marrack. 1993. "The Evolution of UN Peacekeeping", *International Affairs*. Vol. 69, No. 3.

Howard, Lise M. 2008. *Peacekeeping In Civil Wars*. Cambridge and New York : Cambridge University Press.

Jarstad, Anna and Sisk, Timothy D. 2008. *From War to Democracy: Dilemmas of Peacebuilding*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kapungu, Leonard J. 1973. *The United Nations and Economic Sanctions Against Rhodesia*. Lexington, Mass: Lexington Books.

Levy, Philip I. 1999. "Sanctions on South Africa", *Center Discussion Paper*, No, 796, Yale University.

Mallison, William. 2009. *Cyprus: A Modern History*. New York, NY: I. B. Tauris.

United Nations 1990. *The Blue Helmets: A Review of UN Peacekeeping*. New York: Department of Public Information.

United Nations 2008. *Monthly Summary*. UN Department of Public Information.

Wallensteen, Peter and Staibano, Carina. 2005. *International Sanctions*. London and New York: Frank Cass.

Yılmaz, Muzaffer E. 2005. "UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era," *International Journal on World Peace*. Vol. 12, No.2.

Internet

<http://www.un.org.peace/bnote010101.pdf> (June 16, 2009).

<http://www.un.org.peace> (June 20, 2009).

<http://www.policy.org/finance> (June 21, 2009).

<http://www.un.org/summit2005> (June 23, 2009).

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25214&Cr=algiers&Cr1=staff&Kw1=Secretary-General+&Kw2=&Kw3> (June 23, 2009).

http://www.un.org/reform/peace_security.shtml#1 (June 24, 2009).

http://www.un.org/News/briefings/docs/2007/071106_Pascoe.doc.htm (June 25, 2009).

<http://www.un.org/terrorism> (June 25, 2009).

ŞANS OYUNLARI KURUMLARININ SOSYAL SORUMLULUĞU: TÜRKİYE İÇİN GÖZLEMLER

Tanju KILIÇ*
Mahmut ARSLAN**
M. Kemal ÖKTEM***

ÖZET

Dünya genelinde, kamu ya da özel kesimde şans oyunları kurumları, kendi sosyal sorumluluklarının çerçevesini çizerek “sorumlu oyun oynatma” yaklaşımını uygulamaya koymak için çaba göstermektedirler. Bu çalışmada, ülkemizde genel olarak göz ardı edilen bu yaklaşımın benimsenmesi amacıyla sorunlar ve öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şans Oyunları, Şans Oyunları Kurumları, Sorumlu Oyun Oynatma, Sosyal Sorumluluk, Sorumlu Oyun Oynama, Gençler Arasında Şans Oyunu.

ABSTRACT

Organizations constituted by the governmental and non-governmental institutions of the games of chance make an effort in order to put the “Responsible Gaming” approach into practice by determining their own social responsibilities which is generally ignored in Turkey. This paper discusses some general issues and problems in implementation from a theory-practice junction perspective. Some research areas and subjects have been suggested for further studies.

Keywords: Games of Chance, Responsible Gaming, Social Responsibility, At-risk Gambling, Problem Gambling, Youth Gambling.

* Hazine Müsteşarlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi.

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İşletme Bölümü

*** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)

Giriş

Şans oyunları, hem genç hem de yetişkinler için bir “eğlence” aracı gibi görülebilir. Bu eğlence, kimi katılımcıların boş zamanlarını değerlendirmek ve biraz da heyecan yaşamak amacıyla başvurdukları bir yol iken kimileri içinse bağımlılık halini almış bir tür davranış bozukluğuna varabilmektedir. Dünya genelinde araştırmalar, bunun düzeyinin belirlenmesine çalışmaktadır. Gençlerin yetişkinlere oranla bu oyunlara katılımlarda kontrollerini sağlamakta daha çok sorun yaşadıkları ve çok daha kolay bağımlı hale geldikleri (Gupta ve Derevensky, 1997) ortaya çıkmıştır. Ayrıca, genç yaşlarda şans oyunlarına fazlaca ilgi gösterenlerin ilerleyen yaşlarda sorunlarla karşılaştığı (Fisher, 1993) ve bu oyunlara erken yaşta başlamanın sorunlu oyun oynamaya yönelik bir işaret olduğu (Jacobs, 1989) ifade edilmektedir. Bu araştırmalardan yola çıkarak, gençler arasında oluşabilecek sorunlara yönelik önlemlerin zamanında alınmamasının söz konusu kötü etkilerin er ya da geç ortaya çıkmasına neden olacağı söylenebilir.

Gençlerin davranış sorunlarının kökenleri aile içinde yaşanabilen sorunlardan kaynaklanabilir (Kargı ve Akman 2007: 34-36): Anlaşmazlık, fikir uyuşmazlığı vb nedenlerle iletişim çatışmaları (% 85) ya da psikolojik ve fiziksel şiddet gibi konular, aile içi çatışmalar, gençlerde “bağımlı” kişilik özellikleri sorunlarına yol açabilir. Şans oyunları sistemi elde ettiği gelirlerle, bu tür zayıflıkları kötüye kullanmak yerine; özellikle gidermek üzere önlemler almalı ve belki “aile içi etkileşimi” geliştirici projeleri desteklemeyi düşünebilmelidir. Ayrıca, kültürel ve sosyal kalkınmayı da gözetken biçimde, kentlerin bayındırlığını, “rekreasyon” alanları; toplumsal, kültürel ve sanatsal etkinlikler ile bireylerin spor, boş zaman geçirme ve dinlenme gereksinimlerini karşılayacak park ve benzeri donatıların gerçekleştirilmesinde (Seyyar ve Demir 2008: 124-127), doğal çevrenin korunmasında (Öktem 2008), temiz ve alternatif enerji uygulamalarının teşvikinde rol üstlenebilir.

Sosyal sorumluluk; her alanda olduğu gibi şans oyunları sektöründe de çok önemlidir. Şans oyunları sektöründe sosyal sorumluluk; toplumdaki bireylerin ve kurumların hem zarar görmemesi hem de yarar elde edebilmesi için bilinçli, doğru ve ahlaki bir yaklaşımın benimsenmesi olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada, ilk olarak, şans oyunları politikasının gelişimi üzerinde durulmuş, izleyen başlıklarda, kurumların sosyal sorumluluk kavramına yaklaşımları değerlendirilmiştir. Sosyal sorumluluğa ilişkin uygulamaların eksikliği veya yetersizliğinden dolayı ortaya çıkabilen sorunlara değinilmiştir. Ülkemizde şans oyunları sektöründe sosyal so-

rumlulukla ilgili olarak kamusal alanda neler yapılabileceği, kuramsal ve uygulamadan sorunlar üzerine öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Şans Oyunlarında Sosyal Sorumluluk Geliştirilebilir mi?: Kamunun Yaklaşımı

Şans oyunlarının günden güne daha geniş bir alanda oynanması ve çeşitlenmesi uluslararası bir konudur. Hükümetler ve işletmeler “tatlı” paralar kazandığı sürece, şans oyunu türlerindeki çeşitlilik dünya genelinde artmaya devam edebilir. Ancak, sektörün sağladığı yüksek kârlılığın da doğal karşılandığı düşünülmemelidir. Toplum çıkarı gözeten oluşumlarla ve doğrudan şans oyunları karşıtı olan gruplar, bu oyunların toplum içinde gelişmesini durdurmak ve yeni türlerin pazara girmesini kısıtlamak için çaba gösterse de, çoğu başarıya ulaşamamaktadır. Bununla birlikte, birçok sosyal bilimci, şans oyunlarının genişlemesinden ortaya çıkacak maliyet ve sonuçların çok iyi değerlendirilerek, elde edilen bilgilerin muhtemel ekonomik ve sosyal kazançlarla karşılaştırılması gerektiğine inanmaktadır (Wiebe & Falkowski-Ham, 2003; Volberg ve Ark, 1999; NRC, 1999). Bu nedenle, şans oyunları, üzerinde uzlaşılması güç bir sosyal politika konusu halini almaktadır.

Mevcut sorunların yanı sıra, “internet tabanlı gazino, piyango, spor bahislerinin” yakın gelecekte artması ve ek sorunlara yol açması olasılığı yüksektir. Örneğin, Kuzey Amerika’da bir araştırma, internette şans oyunları oynayanların %42’den fazlasının “sorunlu oyuncuları” grubunda yer aldığını saptamaktadır. Milyarlarca dolarlık büyük bir sanayi durumuna gelen bu pastadan pay alan hükümetlerin sorumluluğu, sorunları en aza indirmekten öte, vatandaşların çıkarlarını en iyi biçimde sağlamak yükümlülüğünün gereği olarak, “sorumlu oyun oynanmasını” sağlayan önlemleri de almaktır (Wood ve Williams 2007: 523). Yasal olarak şans oyunları oynama hakkı verilecekse; vatandaşların toplumsal, psikolojik, ekonomik sorunlara düşmemesine dikkat edilmesi, “sorunlu” oyun oynama sınırına gelmeden önce uyarı, internet tabanlı koruyucu ve tedavi edici kurumsal sistemlerin oluşturulması, “oyun oynama süresi, kredi sınırı ve erişim denetimi, riskli gruplara yönelik reklam ve tanıtımın sınırlandırılması” da gereklidir (Wood ve Williams 2007: 537-538).

Zenginden yoksula para aktarma aracı olarak görülerek “yasal” statüye kavuşturulmak istenen şans oyunları, birçok ülkede bir sanayi ve ticaret etkileşimi geliştirmekte, geçmişte “sapkın” bir davranış olarak görülen oyunlar “orta sınıf” tarafından kabul görmeye başlamakta, bu konuda kamusal süreçler oluşmakta,

gelirin vergilendirilmesi-dağıtımı-yerel ve genel yönetime gelir kaydedilmesi, hatta kamusal temel hizmetlerin yürütülmesinde bu gelirlere bağlı duruma gelinmesi, ticari işletmelerin “kazanç” için bu gelirlere gerek duyması, dahası, şans oyunları sanayinin, siyasal partileri ve seçimleri desteklemek üzere parasal kaynaklar sağlaması, toplumda kabul ve meşruiyetini artırıcı etki yapmaktadır (Volberg ve Wray 2007: 62-67, 77): Yalnızca kişisel boyutların sorunsal çözümlemeye yetmeyeceği, toplumsal koşullar ve koşullandırmaların da, araştırmalarda göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Gençler arasında yaygınlaşan şans oyunları, “yoksunluğa, toplumsal ve ekonomik dışlanmışlığa, yetkisizliğe karşı hızlı bir öz-denetim ihtiyacı ve çözüm arayışı ya da maskeleyme” ihtiyacını yansıtabilir. Toplumsal psikolojik boyutların üzerinde durulması, toplumsal yapısal koşulların incelenmesi yerine bireye yönelinmesine neden olmaktadır. Neoliberal mali politikalarla, mülk sahiplerinin üzerindeki vergi yükünün azaltılması, ödünç verme kurallarının kaldırılması, tüketici kredi sınırlarının azaltılması, şans oyunlarının artması, yasallaşması ve kurumsallaşmasına yol açan ekonomik değişiklikleri getirmektedir. Kamu bütçe sorunlarına çözüm olarak görülen şans oyunları gelirleri, dar gelirli vatandaşın ödünç parayla oyuna katılmasıyla, “üst gelir gruplarına gelir aktarımı” aracına dönüşebilmektedir. “Sorunlu oyun oynamaya” karşı yasal değil de; sınırlı “klinik” müdahale sistemini eleştirenler; şans oyunları ve sorunlu oynamanın artmasıyla, refah açığının artacağını, toplumsal bir baskı aracına dönüşeceğini, konuttan eğitim, istihdam ve sağlığa eşitsizliklerin de çoğalacağını öngörmektedir (Volberg ve Wray 2007: 78-79).

Şans oyunlarını, bazı geleneksel ve dinsel görüşlere aykırı etik birer tartışma değil de; “toplumsal bir etkinlik” olarak gören, teknik ve ekonomik önceliklere göre düzenlemeyi tercih eden devletlerin sayısı artmaktadır. Liberal anlayışla, “toplumsal düzen ve uyuma öncelik veren tarafsız kamu müdahalesi, bireysel davranış ve mükemmel kamusal düzenlemeye odaklıdır; ancak devletin, yasallaştırdığı şans oyunlarının “sapkın” ve sorunlu davranışa yol açmadaki rolü tartışılmamakta, nasıl borsada artık herkes mali risk alabiliyorsa, “serbest” bırakmanın zayıf değil; güçlü devleti varsaydığı belirtilmektedir (Cosgrave ve Klassen 2001: 4-6, 8): Yine de, toplumsal ilişkileri de parasallaştıran kapitalist toplumda, “para tüketimine” dayalı şansla kazancın, sunduğu “üretken olmayan bir eğlence tarzıyla”; “sıkı çalışma, ödül ve liyakata” dayalı etiği tehdit ettiği de düşünülebilir. Bireysel varsayımlarla, vatandaşa istediğini vermek ve şans oyunlarına katılıp katılmamayı seçmesini bireye bırakmak da haklı görünebilir. Ancak, birçok Batılı ülkede, devlet denetimi ve rolü artmakta, neo-liberal ekonomik anlayışa ve serbest piyasa anlayışına ters uygulamalar olabilmekte, özel şirketler ve yardım kuruluşları piyangolarının geliri de kaybolmaktadır. Diğer bir eleştiri ise; “ideolojik olarak, risk kültürünün yaygınlaş-

ması ve riskin bireylere aktarılması, iş güvencesinin, güvenliğin ya da var olmanın risk altında olduğunun vurgulanmasının şans oyunları sayesinde gerçekleştirilmesi- dir". Liberalleşme ve şans oyunları gibi belirli kültürel etkinliklere ağırlık verilmesinin incelenmesiyle, artan küresel ekonomik ve toplumsal ilişkilerde, devletlerin karşılaştığı tehditlerin anlaşılmasının mümkün olduğu düşünülmektedir (Cosgrave ve Klassen 2001: 10, 13, 15).

Öte yandan, sosyal politikalar, genel olarak, ihtiyaçlara göre oluşturulur. Şans oyunları politikasının da şans oyunlarını oynatmayı azaltma ve yasaklama yönünde değil, ortaya çıkabilecek zararları azaltacak bir model üzerine kurulması önerilmektedir. Etkin bir sosyal politika, mevcut ideolojik, toplumsal ve politik şartları yansıtmalı ve aynı zamanda gelecekteki gelişmeler üzerinde de yönlendirici olmalıdır. Sosyal politikalarla, çok boyutlu bir bakış açısı belirlenmeli ve sosyal, sağlık, fiziksel, bireylerarası, çevresel ve psikolojik unsurları bir arada değerlendirilmelidir (Cowen ve Durlak, 2000).

Sosyal politikanın oluşturulmasındaki ilk adım, mevzuatın yürürlüğe konması ile ne denli uygulandığını denetleyecek ve toplum üzerinde şans oyunlarının etkisini izleyecek denetleyici kurumların kurulmasıdır. Bu tür denetleyici politikaların amacı, şans oyunlarına erişimi kısıtlayarak, gençlerin karşılaşacağı riskleri azaltmaktır. Ancak, oyun oynama yaşını ve fiyatları yükselterek gençleri caydırmayı amaçlayan politikaların etkin olabilmesi için bu politikaların çok geniş bir alanda uygulanması ve yasaların toplum tarafından kabul görmesi gerekmektedir. Mevzuat ve cezalarla ilgili olarak bayilerin, sorunlarla ilgili olarak da toplumun göstereceği vurdumduymazlık gençlerin kanuni yasaklara rağmen çok rahat bir şekilde oyunlara katılmalarına neden olabilir. Bu nedenle, sosyal politikaların içinde, mali fonlarla desteklenen ve uygulamaya yönelik yapıların oluşturulmasına önem verilmelidir. Bu yapılar, toplumun ve bayilerin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi için çalışmalıdır.

Uluslararası alanda çok büyük önem arz eden, gençler arasında şans oyunlarına yönelik araştırmaların, aynı doğrultuda Türkiye’de gerçekleştirilemediği ileri sürülebilir. Bunun başlıca iki nedeni saptanabilir: Bilindiği gibi bu tür araştırmaların temeli anketlere dayanmaktadır. Söz konusu anketlerin yoğun ve düzenli bir şekilde uygulanabileceği yerler okullardır. Okullarda bu faaliyetin gerçekleştirilebilmesi de Milli Eğitim Bakanlığından alınacak izne tabidir. Ne var ki, Milli Eğitim Bakanlığı, şans oyunları, cinsel konular ve ilaç bağımlılığı ile ilgili soruların bulunduğu veya bu yönde ifadelerin yer aldığı araştırmalara izin vermemektedir. Bakanlık, bu araştırmalara izin verilmemesinin nedenini psikologların görüşleri

doğrultusunda ilgili konularda bilgisi ve ilgisi olmayan çocukların “akıllarının çelinmesi olasılığını engellemek” olarak ifade etmektedir. Reklam ve ilanların yaygın bulunduğu teknolojik ve açık bir çevrede böylesi bir yaklaşımın ne denli açıklanabilir olduğu ayrı bir tez konusudur. Ancak, Türkiye’de bu tür araştırmaların yapılmamasından dolayı bağımlılık aşamasındaki veya çoktan bağımlı hale gelmiş bireyler için en ufak bir destek sağlanamamaktadır. Yukarıda açıklanan sebebin dışında, araştırmalar için gerekli olan bir şans oyunları veritabanı bulunmamaktadır. Tamamen devlet kontrolü altında olduğunu gözlemlediğimiz şans oyunları sistemine erişmek ve bilgi toplamak da kolay değildir.

Toplumsal Kültürün Etkileri

Kültür, tanımı, içeriği, her ülkede etkileşimi ve yorumlanması güç bir konudur. Toplumsal kültürü ve kurumsal kültürü yorumlamaya çalışan çok sayıda araştırma, makale ve kitap bulunabilir. Yalın bir tanım vermek gerekirse, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü veya muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi (TDK, 1998) olarak tanımlanabilir.

Burada konumuz açısından kültür, genel olarak, toplumu oluşturan grupların ne yaptığı ile ilgili olup maddi ve manevi olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir (Benett, 2003). Maddi kültür; sanat, mimari, müzik, politika ve inanış sistemi gibi kimi gruplar tarafından ortaya çıkarılan sanatsal yapıtlara ve kurumların varlığına bağlıdır. Bu kurumların miktarı söz konusu toplumun tarihinin ne kadar geçmişe dayandığını ve ne kadar kültürlü olduklarını gösteren bir kanıttır. Şans oyunları kültürüne dair yapılan araştırmalar özellikle de gazino türü oyunlarda etnik ve cinsiyet farklılıklarının oyunlara katılımlarda etken olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin kadınlar, şans oyunlarını sıkıntılarından uzaklaşmak için bir araç olarak yorumlarken erkekler daha çok bir sosyal faaliyet olarak görmektedir (AGI, 2006).

Herhangi bir toplumda şans oyunlarına yönelik üç çeşit kültürel yaklaşım bulunmaktadır (Bennett, 2003): Bunlardan ilki “gerçek odaklı” olup bireyler uygulamalı bilgilere değer verirler ve olasılık ile ilgilenirler. İkinci grup ise “kader odaklı” bir yaklaşıma sahiptir. Bireyler için şans söz konusudur. Her ne kadar olasılığı kabul etseler de bunu şans oyunlarına katılımlarında göz ardı ederler. Son olarak da “inanç odaklı” bir kültürden bahsedilebilir. Yaşanan tüm olayların bir

doğüstü güç tarafından kontrol edildiğine inanan bireyler gerçekleşen her şeyin bir nedeni olduğuna inanır. Her ne kadar toplumlar bu üç yaklaşımı da barındırıyor olsa da genel bir değerlendirme yapmak mümkündür. Örneğin Kuzey Amerikalılar ve Kuzey Avrupalılar belirgin bir şekilde gerçek odaklı bir kültüre sahiptirler. Oyun kazanmanın tamamıyla bir olasılık hesabı olduğunu düşünürler ve şans oyunlarına katılımı bir eğlence olarak görmektedirler. Öte yandan daha çok kader odaklı olan ve hayallerini kullanarak kaderlerine ulaşmak isteyen Güney Amerikalılar, Güney Avrupalılar ve birçok Asya ülkesi anlık şanslarını denemek için şans oyunları oynamaktadırlar. Şans oyunlarını kazanmanın bile doğüstü güçlerin bir takdiri olduğuna inanan Afrika'daki ve Büyük Okyanusta bulunan adalardaki topluluklar ise inanç odaklıdır. Ülkemizdeki etkileşimin boyutlarının ortaya konabilmesi için bu yönde de araştırmalara gereksinim duyulabilir.

Hukuksal Gelişim Örneği

Şans oyunları; bir hizmet olmakla beraber kendine has doğası içinde ekonomik bir faaliyettir. Kimi ülkelerde, *kamu yararını ve düzenini korumak* amacıyla şans oyunları yasaklanmış kimilerinde ise kanun koyucunun belirlediği sınırlar içinde bu oyunların oynatılmasına izin verilmiştir. Şans oyunlarının bu şekilde denetim altında tutulmasının nedeni, oyun oynama arzusunu sınırlamak, başka noktalara yönlendirmek veya en azından şans oyunlarını suç ortamının dışında tutmak ve toplumun ahlak yapısına zarar vermemektir. Bu nedenle, şans oyunları faaliyetlerini düzenleyen işletmeler, kanun koyucu tarafından belirlenen mevzuat çerçevesinde *toplumun yararı* için çalışmalıdırlar. Böylece, katılımcılardan toplanan paralarla toplum tarafından kabul görececek makul yatırımlar gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu yaklaşımın başarılı olması için sivil toplum örgütlerinin ve hukukî yapının etkin olması, toplumsal ve ekonomik istikrarın sağlanmış olması gerekmektedir. Aksi takdirde, şans oyunlarının sadece maddi getirisini dikkate alarak işletmelere tam serbesti sağlanması sosyal bozulmaya, suç oranlarında artışa ve toplumun bir kısmı için yoksullaşmaya neden olabilir. Yukarıda bahsedilen konulardan yola çıkan Avrupa Adalet Mahkemesi, Schindler ve Schindler Davasında, şans oyunlarının kendine özgü yapısı içinde ekonomik bir faaliyet olduğuna dair yaklaşımdan yola çıkarak aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır (EL, 2006):

- Avrupa Birliği üyesi ülkelerde şans oyunları faaliyetleri sınırlandırılmış ve hatta yasaklanmış olup bu faaliyetlerin özel kazanç kaynağı olmasına izin verilmemektedir.
- Şans oyunlarında elde edilecek hasılatın ve kazanılacak ikramiyenin çok yüksek miktarlarda olması nedeniyle, bu oyunlar yüksek oranda suç ve sahtekarlık riski içermektedir.

- Şans oyunları, bireylere ve topluma zarar verebilecek derecede bağımlılık yaratabilecek bir unsurdur.
- Şans oyunları, sosyal yardımlar, hayır işleri, spor ve kültür gibi alanlarda topluma fayda sağlayacak faaliyetler için önemli miktarda maddi katkı sağlayabilir.

Mahkeme, bu sonuçlardan yola çıkarak şans oyunlarının tek başına ekonomik bir faaliyet olmadığına karar vermiş ve tutanağın 61. Bölümünde, “her üye ülkenin kendine özgü toplumsal ve kültürel özellikleri ışığında, şans oyunlarını düzenlemesi” öngörülmüştür (Schindler ve Schindler Davası, 2006). Ülkemizdeki düzenlemelerin bir ölçüde Avrupa Birliği ile ilişkiler doğrultusunda biçim alıp almayacağını, ülkeye özgü koşulların etkisine bağlı olarak orta dönemli gelişmeler belirleyebilir.

Şans Oyunları Sektöründe Sosyal Sorumluluk

Şans oyunları sektöründeki her türlü faaliyet toplumu ve bireyleri doğrudan etkilemektedir. Bir hizmet sektörü olan şans oyunları pazarındaki işletmeler her ne kadar kâr amacı gütmek ve varlıklarını sürekli kılmak gibi doğal hedefleri olsa da; sosyal etkileri gözardı ederek yapılacak her türlü faaliyet bu işletmelerin de zarar görmesine ve hatta pazardan çekilmesine neden olabilir. Bu nedenle, hem işletmenin mali hedeflerini içeren hem de toplumsal değerlere önem veren bir dengenin (optimizasyonun) gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Böyle bir dengeli çözümün başarıya ulaşabilmesi için, gelecek dönemleri de içine alacak şekilde sosyal sorumluluklarını çok iyi belirlemelidir. Bu sorumlulukları şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür (Ikaheimo, 2005): Katılımcılara karşı sorumluluk, topluma/kamuya karşı sorumluluk, iş ortaklarına karşı sorumluluk, işletme çalışanlarına karşı sorumluluk, çevreye karşı sorumluluk, mali sorumluluk.

İşletmeler, oyunların rastgeleliği ve kazanma olasılığı gibi konularda açık ve dürüst olmalıdır. İstenmeyen oyun alışkanlıkların edinilmemesi için gerekli her türlü bilgi basın ve internet gibi araçlarla katılımcılara ulaştırılmalı; bununla birlikte katılımcıların sorunlarını değerlendirecek “telefon yardım hatları” kurulmalıdır. Yine katılımcıların kontrol dışı oyun oynamalarını engellemek için mevzuatla da belirlenmiş belli sınırlamaların getirilmesi gerekmektedir. Bu sınırlamalar belli bir yaşın altındaki bireylere yönelik olabileceği gibi oynanabilecek üst sınırdaki oyun miktarını da içermektedir. Yeni oyunlar piyasaya sürülmeden önce risk analizleri yapılmalıdır. Sektördeki sosyal sorumluluğun bir diğer sınıflandırılması ise üç genel başlıkta yapılmıştır (Benett, 2003): *Şeffaflık, tazmin, sosyal değer*.

İşletmelerin topluma karşı sorumluluğu, öncelikle oyuna bağlı zararların etkin bir şekilde en aza indirilmesi ve hatta ortadan kaldırılmasıdır. Bunun için, kamu kurum ve kuruluşları ve diğer özel işletmelerle ortak çalışmalar düzenlemeli ve sürekli bir bilgi alışverişi gerçekleştirmelidir. Oyun oynama bozukluğu olan bireylere yönelik faaliyet gösteren gruplarla ve bu bireylerin yakınlarıyla doğrudan bağlantı kurulmalı ve bu kişilerin önerileri dikkate alınmalı ve tarafsız danışmanların görüşlerine başvurulmalıdır. Toplumsal alanda gerçekleştirilen şans oyunlarına ilişkin her türlü seminer ve çalışmalara bizzat katılmalıdır. İşletmeler misyonlarının en doğru şekilde gerçekleşebilmesi için çalışanlarını düzenli olarak bilgilendirmelidir. Yapılacak tek bir hatanın tüm işletmeyi zorda bırakacağı özellikle ifade edilmelidir (Solli, 2005).

Ayrıca, her türlü pazarlama ve reklam faaliyeti etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Reklam kampanyaları süresince anlaşılır ve sorumlu yaklaşımla şeffaflılığı ön planda tutmalı; oyunlara karşı aşırı eğilimli ve oyun bağımlısı bireylerin tedavisine ve yine bu oyunların neden olduğu sorunlara çözüm bulunmasına destek sağlamalı ve ortaya çıkan zararları bir şekilde tazmin etmelidir. Bununla birlikte, hayır işlerinde bulunarak sosyal değerlere katkı sağlamalıdır.

Şans oyunları işletmelerinin en büyük iş ortakları dağıtım kanalları olarak da adlandırılan bayilerdir. Bayiler, işletmelerin sosyal sorumluluklarını çok iyi bilmelidir. Bunun için, bayilere oyun bağımlılığı ve sorumlu oyun oynatma konularında, toplumsal duyarlılık geliştirici ve şans oyunları *oynayanların risk sınırını algılayan/değerlendirme yetisini artırıcı* temel eğitimler verilmeli, gerekli bilgi sağlanmalıdır. Bayiler özellikle mevzuatla belirlenen sınırlamaların uygulamasını etkin bir şekilde gerçekleştirmelidirler. Toplum gözünde şans oyunlarına duyulan güvenin sorgulanmasına neden olmamak üzere faaliyet göstermek zorunda olan işletmeler şu konulara öncelikle önem vermelidir (Otterlei, 2005): Etkileşenlerin (Arslan, 2005) taleplerini dengelemek, içsel ve dışsal amaç ve beklentileri aynı doğrultuya getirmek, işletme dışından gelen eleştirileri anlamak ve değerlendirmek, işletmenin saygınlığını artıracak faaliyetler gerçekleştirmek, şeffaf olmak ve risk oluşturan unsurları çok iyi analiz etmek.

Günümüzde şans oyunlarının oynatılması görüşünde olanlar da, bu oyunlarda suistimal riskini ifade etmektedir. Buna ek olarak, şans oyunları sektöründe sorumlu oyun oynatma ile ilgili olarak göstermiş oldukları profesyonel çabayı da hatırlatmaktadır. Ancak, şans oyunlarının oynatılmasına karşı olanlar ise şans

oyunları oynayanlardan bazılarının zarar görmesinden veya yakınmasından dolayı bu oyunların özünde yanlış olduğuna inanmaktadırlar (NGISC, 1999).

Sorumlu Oyun Oynatma (Responsible Gaming)

Sorun yaratacak oyun oynama söz konusu olduğunda hiçbir oyun türünün tamamıyla risk içermediğini söylemek mümkün değildir (Griffiths, 2004). Şans oyunları işletmeleri genel olarak değerlendirildiğinde diğer örgütlerden daha farklı değildirler. Başarılarını sürekli kılabilimleri tamamıyla etkileşenlerinin güvenlerini elde etmelerine bağlıdır. Öte yandan, piyango ürünlerinin bireyler ve toplumlar için genel anlamda potansiyel bir tehlike oluşturduğu düşünüldüğü için her ülke piyango faaliyetlerini çok yakından takip ve kontrol etmektedir. Bu bağlamda, sosyal sorumluluklar ve piyangolar tarafından sorumlu oyun oynatmaya yönelik alınan önlemler birbirlerinden ayrılamaz bir biçimde bağlıdır. Piyangolar her geçen gün sorumlu oyun oynatma ile ilgili daha çok mesajlar vermekte olup toplumun her bireyini ve oyun oynatan bayileri sorumlu oyun ile ilgili olarak bilgilendirmek üzere sorumlu oyun oynatma programlarını faaliyete geçirmektedirler. Bu programlar sayesinde toplumsal bir bilincin oluşturulması yönünde adımlar atılmaktadır.

Piyango kuruluşları için sosyal sorumluluk, sorumlu oyun oynatma konusundan daha öte bir konudur; sorumlu olmaya yönelik temel ilkeler üzerine kurulu olmalıdır. Piyango kuruluşları da diğer işletmeler gibi kâr elde etmek amacıyla kurulmuşlardır. Etkileşenler, piyangolardan kâr elde etmelerini beklemekte ve bu doğrultuda kaynakların kullanılmasını talep etmektedirler. Ancak, güzel amaçlar için kâr elde etmeyi hedefleyen piyango kurumları ile etkileşenlerinin, toplumsal değerlerle aynı doğrultuda hareket etmeleri gerekmektedir. Bu açıdan, pazara yönelik sürekli ve ayrıntılı bir araştırma gerçekleştirmelidir (Carinci, 2004).

Şans oyunları sektöründe, sosyal sorumluluğun en önemli unsuru, sorumlu oyun oynatma üzerine toplumu bilgilendiren ve kurumları bu şekilde yönlendiren yönetmelikler oluşturmaktadır. Kamusal düzenlemelerle; toplumun oyun oynama bağımlısı olmaması için özen gösterilmesi ve riskli katılımcı gruplarına destek sağlanması amaçlanmakta, şu konulara yer verilmektedir (Zikmund, 2005): Şans oyunları; kısa yoldan ve hızlı bir biçimde zenginleşme aracı değildir, imkânların sınırında veya üzerinde paralar yatırılmamalı, eğlence ve heyecan kontrol altında tutulmalı, ne kadar zaman ve para harcandığı daima göz önünde bulundurulmalı, yararları ve sakıncaları açısından çok iyi incelenmeli, kanunlara uyulmalı, yalnız-

ca yasal ve kuralları çok iyi açıklanmış olan oyunların oynanabileceği anımsanmalıdır.

Türkiye’de Sorumlu Oyun Oynatma: Yüksek Ciro Düşük Araştırma

Yaklaşık 6 milyar YTL’ye ulaşan cirosuyla, şans oyunları, hazine için çok ciddi bir para kaynağıdır. Ancak, bu kaynağın temelini oluşturan sektörü tanımlayan, sıkıntılarını ve eksiklerini belirleyen bir çalışmaya pek rastlanmamaktadır. Böylesi bir çalışmanın eksikliği; başarılı ve doğru bir devlet politikasının oluşmasını da engelleyebilir. Ne var ki, devlet kademelerinde, bu tür bir engelin mevcut olduğunun bilinip bilinmediği veya herhangi bir politikaya ihtiyaç duyulup duyulmadığı ayrı bir çalışma konusudur. Devletin belirleyeceği politikada, hem gelir kaybını en aza indirerek hem de toplumsal sorunların önüne geçerek pazarın doyum noktası ortaya konmalıdır. Şu an için, söz konusu koşullarda pazarın ne kadarının kullanılmakta olduğu bilinmemektedir. Bu belirsizlik, yasadışı oyunların oynatılması için ortam oluştursa hazinenin maddi kaybına da neden olabilir. Sorumlu oyun oynatma, kurumların tek başlarına başarabilecekleri bir konu değildir. Söz konusu kurumların, birer kamu kuruluşu olması nedeniyle, bürokratların makamlarını koruma güdüsünü bir yana bırakarak gerçekleri ortaya koyacak araştırmalara ön ayak olmaları gerekmekte; maliyet-fayda analizi sonuçları gösterilerek, olası sosyal kayıplar da dikkate alınmalıdır.

Gençlerin Korunması

On sekiz yaşını doldurmuş her Türk genci, her türlü yasal şans oyununu oynamakta serbesttir. Bu yaş sınırının korunması ve uygulanması çok önemlidir. Çünkü, riskli veya bağımlı oyun oynayan erişkinlerin büyük bir bölümü okul yıllarında da şans oyunları oynamakla ilgili sorunlar yaşayabilir. Bu nedenle, hem bayiler yaş sınırının altındaki gençlerin oyun oynamalarına izin vermemeli hem de kurumlar bayi denetimlerini düzenli ve sıkı bir şekilde gerçekleştirmelidir. Bu konuyla ilgili ilginç bir yaklaşımın paylaşılmasında yarar görülmektedir. Spor Toto Teşkilat Başkanlığı (STTB) tarafından düzenlenen İddaa oyununun oynatıldığı bayilerde “18 yaşından büyükler oynayabilir” şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Bu ifade iki yönden yanlıştır. Birincisi, kanunen belirlenen konu, hangi yaşta-kilerin oynayamayacağıdır. Bu önemlidir çünkü, olumlu bir cümlelin kullanılması reklam olarak değerlendirilebilir. İkincisi, bu cümleden on sekiz yaşındakilerin oynayamayacağı anlaşılmakta olup, böyle bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır.

Oyunlara erişim, kurumların sorumlu oyun oynatma politikalarını belirlerken öncelikle değerlendirmesi gereken bir diğer konudur. Örneğin, şans oyunları oynatan bayilerin eğitim kurumlarına belli bir mesafeden daha yakın olmaması ve bunun mevzuata yerleştirilmesi kesinlikle gerekmektedir. Sanal ortam üzerinden bu oyunlara erişimin de, gerekli düzenlemeler yapılmadan ve denetim mekanizması oluşturulmadan mümkün kılınmaması gerekmektedir. Ne var ki, sanal ortam üzerinden oyunların oynatılması, hem de kamu kurumları tarafından bunun gerçekleştirilmesi teknolojiye “ayak uydurmak” olarak görülmekte ve yanlışlar hal-kasına bir yenisinin eklenmesine neden olmaktadır.

Son yıllara kadar, şans oyunları düzenleyen Milli Piyango İdaresi (MPİ), Spor Toto Teşkilat Başkanlığı (STTB) ve Türkiye Jokey Klubü (TJK) düzenli bir reklam çalışması içinde bulunmuyorlardı. Bunun başlıca nedeni, Başbakanlık tarafından yayınlanan genelgede bulunan reklam harcamalarının kısıtlanmış olmasıdır. Bu tutum, hedeflenmemiş veya düşünülmemiş iki tür sonucu beraberinde getirmiştir. Öncelikle, reklam faaliyetleri engellenerek, toplumun şans oyunlarına yönelmesinde artışın önüne geçilmiştir. Ancak, bu tavır, optimizasyon yaklaşımına uygun olmadığından hem yasadışı faaliyetlerin yayılmasına sebebiyet vermiş hem de devletin olası gelir kaybına yol açmıştır. Ne var ki, iyi niyetli bir yaklaşımla bu durum değerlendirildiğinde, belli standartlara henüz kavuşamamış olan denetim mekanizması, bu tür reklamların yayınlanma kurallarına uygunluğunu kontrol edememektedir. Bu tür reklamların yayınlanma biçimi, süresi ve zamanı toplumsal unsurlar dikkate alınarak düzenlenmelidir. Böylesi bir düzenleme yapılmadığı takdirde, özellikle genç nüfus aşırı oyun oynama sorunu ile karşı karşıya kalabilir.

Topluma Katkı-Zarar Dengesi

Sorumlu oyun oynatmanın bir diğer gereği ise elde edilen gelirlerden sosyal faaliyetlere katkı sağlanmasıdır. Bu konuda MPİ, kamusal katkıları dışında, Milli Eğitim Bakanlığı ile ortak hareket ederek, okullar ve yurtlar inşa etmektedir. Şu ana kadar 29 okul ve yurt Türkiye genelinde ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde eğitim vermektedir. Bunların yanı sıra, kültür ve sanat alanlarında da sponsorlukları bulunan MPİ, 2009 yılında Avrupa Piyangolar Birliği Kongresini düzenleyecektir. 2005 yılında Roma’da yapılan oylama ile seçilen MPİ’nin bu fırsatı çok iyi şekilde değerlendirerek hem hükümete hem de topluma şans oyunlarının nasıl düzenlenmesi, izlenmesi ve denetlenmesi gerektiğini açıklama olanağı bulması ümit edilmektedir. Sorumlu oyun oynatmada başarıya ulaşmak için hizmet içi eğitimin ve çalışan-

ların kurumsal görevi kavramasının önemi büyüktür. Ancak, hiçbir kurumumuzda bu yönde bir çalışma bulunmamaktadır.

Şans oyunları katılımcıları gerek vatandaş, gerekse bir müşteri olarak değerlendirilebilmelidir. Bu aşama, “ülkemizde, tüketicinin korunmasının gelişimini” de gerektirmektedir (Özel, Öktem ve Özcan, 2007: 43-45). Oyunlarla ilgili her türlü sorunlarının ve sıkıntılarının çözüme kavuşturulması kurumların başlıca görevlerinden olması gerekmektedir. Hatta bu konuda bir adım öteye giderek tedaviye ihtiyaç duyan katılımcılara bu hizmetin de verilmesi önem arz etmektedir. Açıklık, şans oyunu düzenleyen kurumların en başta uygulaması ve uyması gereken bir konudur. Bu konu, oyunların nasıl oynanacağından, kurumların gelirlerine kadar her alanda olmalıdır. Çalışmanın hazırlanması sırasında bazı kurumların yıllık gelir-gider tablolarına ulaşmak mümkün olmamıştır. Küçük ayrıntılar gibi görünen bu noktalar, aslında kurumların konuya olan ilgisizliklerinden ya da başarı veya başarısızlıklarını gizlemeye çalışmalarından kaynaklanabilir.

Türkiye’de en kısa sürede sorumlu oyun oynatma ile ilgili ortak bir politika belirlenerek ya ülke dinamiklerine uygun ama uluslararası kabul görmüş uygulamalar geliştirilebilir ya da Dünya Piyangolar Birliği ve Avrupa Piyangolar Birliği tarafından yayınlanmış ilkeler benimsenebilir. Bu işlemlerin en kısa sürede tamamlanması, her şeyden önce toplumsal değerlerin ve dengelerin korunması ve geleceğin güvence altına alınması açısından çok önemlidir.

Toplumlar şans oyunlarını dışlarken, suça dönük faaliyetleri ve ahlaki değerleri göz önüne almışlardır. Şans oyunlarından elde edilen gelirin, bireyin çalışkanlık, eğitim ve kararlılığını kötü etkileyeceği düşünülmektedir. Günümüzde de ikilemler karşımıza çıkmaktadır: Hükümetler, vatandaşlarına refah düzeyinin daha iyi düzeylere gelmesi için çok çalışmalarını salık verirken; diğer taraftan da şans oyunlarına yönelik reklamlarda kolay yoldan zenginliğe ulaşma mesajlarına izin vermektedir.

Sosyal etkilerin belirlenmesinde yardımcı olacak güvenilir araştırmaların yeterli sayıda gerçekleştirilememiş olması elle tutulur bilgilerin elde edilememesine neden olmaktadır. Ancak, şu da gözlemlenebilen bir gerçektir ki, ülkemizde bireyler mutfak bütçesi için ayırdığı parayla şans oyunu oynamaktadır. Oysa ki, bu sektörde kullanılacak olan paranın tamamıyla eğlence için ayrılmış bütçeden karşılanması gerekmektedir. Bu yaklaşımlar ne yazık ki toplumumuzun temelini oluşturan ahlaki değerlerin zarar görmesine neden olabilir. Sonuç olarak karşımıza, riskli ve bağımlı oyun oynama ile ilgili sosyal maliyetler çıkmaktadır. Toplumsal bilincin artırılması,

bu mekanizmanın kurulmasındaki temeli oluşturmalıdır. Bu nedenle, katılımcıları bilgilendirici ilanların ve afişlerin hem oyun oynanan yerlerde hem de insanların her an görebilecekleri yerlerde bulunmasına özen gösterilmeli, bağımlı kişilerin nerele-re başvurabilecekleri yönünde bilgiler verilmelidir.

Düzenlemeye yönelik çalışmalar sırasında, gelişen teknolojinin ve ticari fir-kirlerin üzerinde de durulması önem taşır. Şu an için devlet kurumları tarafından işletiliyor olsa da muhtemel bir özelleştirme sonrasında ya da lisans verilmesi du-rumunda nelerin olabileceğinin çok iyi öngörülmesi gerekmektedir. Halka açık yer-lerde bulunan elektronik oyun makinelerine ulaşımın çok kolay olması nedeniyle birçok ülke getirisi ne olursa olsun, toplumsal sorunlara yol açabilecek olmasından ötürü bu tür makineleri yasaklamaktadır. Türkiye’de bu tür makineler henüz kurul-mamıştır ancak, bu konuda taviz vermeyen bir yaklaşım izlenmesi önemlidir.

Spor oyunları üzerine kurulu olan müşterek bahisler, sonuçların çok kısa sü-rede belirlenmesinden dolayı tercih edilir olmuşlardır. Özellikle gençler arasında çok tutulan bu oyunlarda yetersiz hukukî bir altyapının bulunması, şikeye dayanan sonuçların ortaya çıkmasıyla, dünya genelinde bir sorundur, anlaşmalı maçların ortaya çıkması, kimi spor faaliyetlerinde son yıllarda sık görülen arbedelere yol açabilir; düzenleme ve denetim alanındaki yetersizlikler giderilmelidir.

Denetim ve İzleme

Bir diğer önemli konu ise, şans oyunlarına yönelik düzenleme ve denetleme faaliyetlerinde bulunan görevlilerin, mevcut görevlerinden ayrıldıktan sonra en az bir yıl şans oyunları pazarındaki bir işletmede çalışmama şartının getirilmesidir. Bu şart, toplum içindeki güvenin sağlanması ve olası söylentilerin önüne geçilmesi açısından önemli bulunmaktadır. Tüm bu mekanizmanın oluşturulması sonrasında, kumarhanelerin açılmasına yönelik çalışmalara başlanarak turizm ülkesi olan Tür-kiye’nin bu kaynaklarını en iyi şekilde kullanmasına olanak sağlanabilir.

Uluslararası alanda, aşırı oyun oynamaktan, diğer bir deyişle bağımlılıktan kaynaklanan toplumsal sorunların daha ciddi boyutlara ulaşmaması ve mevcut du-rumun belirlenmesi için düzenli ve sürekli araştırmalar yapılmaktadır. Ülkemizde bu tür çalışmalara başlanabilmesi için hem yasal ortamın hazırlanması hem de mali kaynakların oluşturulması gerekmektedir. Yasal ortamın hazırlanması belli bir plan-la ve kısa dönemde sonlandırılabilir. Öte yandan, mali kaynak konusunda ise şans oyunlarından elde edilen gelirin belli bir yüzdesinden oluşacak bir fon ayrılabilir.

Sorunlu olanlarla ilgili olarak, hükümetin istikrarlı ve sorumlu bir politika belirlemesi gerekmektedir. Bunun içinde üst düzey bir kamu görevlisini görevlendirerek bu konuyla doğrudan ilgilenecek bir birimin oluşması sağlanabilir. Söz konusu birim, risk altındaki veya bağımlı kişilerin başvurularını değerlendirecek ve iyileştirici olanaklar sağlayacak bir yapı oluşturabilir. Hem kurulum hem de uygulama aşamasında, uluslararası deneyime sahip danışmanlardan veya kendi ülkelerinde bu konuda deneyime sahip kurum ve kuruluşlardan destek talep edilmelidir. Bu birim, gönüllü faaliyetlerde bulunan örgütlere mali ve lojistik destek de sağlayabilir.

Aşırı oyun oynama çabası içinde olan veya bağımlılığı açıkça ortaya çıkan katılımcıların oyun oynamalarına izin verilmemeli ve bu kişiler tedavi programlarına davet edilmelidir. Sorunlu oyun oynayan kişilerin, hasta ve davranış bozukluğuna sahip oldukları kabul edilmelidir. Bu nedenle, söz konusu kişilerin tedavi ve eğitimlerine ait giderler de orta dönemde sigorta kapsamına alınmalı ve özel sigorta şirketlerinin de bu yönde hareket etmeleri istenmelidir.

Şans oyunları oynatılan mekânların, bireyleri aşırı oyun oynamaya itmemesi için bazı önlemlerin alınması yararlı bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, şans oyunlarının yoğun olarak oynatıldığı yerlere yakın noktalarda ATM makinelerinin kurulumuna izin vermemektir. Bu şekilde, katılımcıların anlık nakit ihtiyaçlarını karşılama isteklerinin önüne geçilmiş veya caydırıcılık yaratılmış olacaktır.

Şans oyunlarının oynatıldığı yerlerde onsekiz yaş altı gençlerin oyunlara katılımının engellenmesi için de belli başlı önlemler alınmalıdır. Bu tür mekânlarda erişkinlerin rahatlıkla görebileceği yerlerde kanuni sorumlulukları ve zorunlulukları duyurulmalıdır. Böylece, erişkin katılımcılar, çevrelerinde onsekiz yaş altı gençlerin oyun oynamaması yönünde sorumlulukları olduğunu hissedeceklerdir. İkinci bir önlem ise, çalışanların çok yönlü eğitime tabi tutularak yasal yaştan altındakilere hiçbir suretle oyun oynamalarına izin vermemeleri yönünde olmalıdır. Bunların dışında, çocuklara ilköğretimden başlamak üzere düzenli ve sürekli bir eğitimin verilmesi de sorunlu bir toplumun oluşmaması yönünde yardımcı olabilir.

Değerlendirilmesi gereken bir diğer konu, şans oyunları oynatılan yerlerde sağlanan iş olanakları ve kalitesidir. Uluslararası uygulamalar incelendiğinde, gazi-no oyunları için oluşturulan mekânlar dışındaki yerlerde iş kalitesinin ve ekonomik getirinin düşük olduğu gözükmektedir. Bu nedenle, özel bir mevzuat çerçevesinde faaliyet göstermesi gereken gazinolar dışındaki oyun mekânlarının çok sıklıkta kurulmasına izin verilmemelidir.

“Sanal Ortamda Oynatılan Talih Oyunları Hakkında Yönetmelik”

MPİ tarafından, 26108 Sayılı Resmi Gazete’de 14 Mart 2006 tarihinde çıkarılmış ve Türkiye’de internet üzerinden oynatılan şans oyunlarının takip edilmesi amaçlanmıştır. Ancak, her kurumun aynı şekilde sorumluluk almaktan kaçınmasından ve kanuni bir gücün olmamasından dolayı bu yönetmeliğin ölü doğduğu söylenebilir. İnternet üzerinden oynatılan şans oyunlarının düzenlenmesi ve denetlenmesinde ilk adım bu faaliyetleri yürütecek bağımsız bir kurumun kanuni alt yapısının oluşturulması ve internet ile ilgili özel bir birimin oluşturulması gerekmektedir. Bu işlemleri takiben; internet servis sağlayıcılarını, kredi kartı sağlayıcılarını, para transfer kuruluşlarını, kablosuz iletişim sistemi kurucuları ve işletmenlerini, diğer dolaylı ve dolaysız internet üzerinden şans oyunlarına yönelik işlemleri gerçekleştirenleri denetim altında tutacak stratejiler belirlenmeli ve buna yönelik mevzuat oluşturulmalıdır. Mevzuatta, kredi kartı ile oynatılan oyunlarda kaybedilen tutarların kişinin borcuna dâhil edilmemesi gibi sert önlemler alınarak kurum ve kuruluşların sorumlulukları en üst düzeye çıkartılmalıdır. Yurt içinde atılacak bu adımların dışında uluslararası alanda da ortak çalışmalar ve uygulamalar üzerinde ciddi çabalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç

Sağlam bir altyapı oluşturulmaksızın açılan pazarlar, yasadışı yaklaşımları da içinde barındırabilmektedir. Öte yandan, bu pazarların ekonomik esaslara birebir bağlı kalınarak yönetilmesi söz konusu değildir. Yönetmelik kuralların en katı şekilde uygulanması sağlanmalıdır. Şans oyunları; aynı zamanda ülkeler için önemli bir gelir kaynağı, kimi ülkelerde “hazine” için vazgeçilmez unsurdur. Ancak, sadece maddi konuları dikkate alan ülkelerin toplumsal bazı sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Şans oyunları pazarındaki faaliyetler iki ana başlık altında düzenlenebilir:

1. Oyunların oynatılması ve
2. Piyasanın denetimi.

Son on yıla kadar, yüksek bir maddi getirisi olan bu pazarın işletilmesi devletlerin tekelindeydi. Ülkeler; sadece gerekli sistemi ve altyapıyı kurdurarak bu oyunları bizzat kendileri düzenlemekteydiler. Ancak, serbest piyasa akımı ile ortaya çıkan devletin işletmecilikten çekilmesi durumu, şans oyunları pazarında da etkili olmuş olacak ki, İngiltere, ABD, İtalya ve Yunanistan gibi ülkeler de özel sektörün bu alana girmesini sağlamıştır.

Bu çalışma ile şans oyunları sektörüne dünya genelinde çok önem verildiği, bu önemin hem maddi hem toplumsal unsurları içerdiği açıkça vurgulanmıştır. Sosyal sorumluluk bilincinin en üst düzeyde yerleşmesi için alınan kararlar ve çabalar üzerinde durulmuştur. Sorunlu oyun oynamaya yönelik uluslararası yaklaşımlara değinilmiş, gençlerin şans oyunlarına katılımları tartışılmıştır. Şans oyunları ile ilgili genel çerçeve ile bu sektördeki sosyal sorumluluk bilincinin gelişimine örneklerle değinilmiştir. Ülkemizdeki sosyal sorumluluk yaklaşımının daha iyi anlaşılması için şans oyunları düzenleyen kurumlar üzerine tartışmalar paylaşılmıştır. Ne var ki, kurumlarımızın toplumsal konular üzerinde yeterince durmadıkları ve uluslararası örneklerin gerisinde kaldıkları yargısına varılmıştır.

Son olarak, ülkemizde şans oyunları ve etkileriyle ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olmasından dolayı öncü çalışmaların hazırlanarak; düzenleme, denetim, sorunlu oyun oynama, internet, kişiler ve mekânlar ile reklamlar üzerine öneriler geliştirilmesinin önemi vurgulanmalıdır. Bu öneriler ışığında, ne tür çalışmaların yapılabileceği dile getirilirse, geniş örneklem ve farklı gruplar üzerinde yapılacak çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu alanda yapılacak araştırmaların, toplum üzerindeki değişimleri ve etkileri ortaya çıkarmak ve izlemek açısından büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AGI (2006) *Venus and Mars in the Casina, June 2001 News Archive*, Alberta Gaming Institute, <<http://www.abgaminginstitute.ualberta.ca/nav03.cfm?nav03=26645&nav02=29475&nav01=26038>>, (08.06.2006).

Arslan, M., (2005) *İş ve Meslek Ahlakı*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Benett, M.J. (2003) *Gaming in Cultural Context: Socially Responsible Success in the New World Lottery Industry*, World Lottery Forum, Granada, İspanya.

Carıncı, J.M. (2004) “Beyond Responsible Gaming Programs”, *WLA Magazine*, 14, 22.

Cosgrave, Jim ve Klassen, T. R. (2001) “Gambling against the State: The Satae and The Legitimation of Gambling”, *Current Sociology*, 49: 1-16.

Cowen, E. L. & Durlak, J. A. (2000) “Social policy and prevention in mental health”, *Development and Psychopathology*, 12: 815–834.

EL (2006) “Social Role”, *European Lotteries*, <https://www.european-lotteries.org/communication/social_role.php>, (01.06.2006).

Fisher, S. (1993) “Gambling and Pathological Gambling in Adolescents”, *Journal of Gambling Studies*, 9 (3): 277-288.

Griffiths, M. (2004) “Fast, Faster, Fastest”, *WLA Magazine*, 14: 17.

Gupta, R. and Derevensky, J.L. (1997) “Familial and Social Influences On Juvenile Gambling”, *Journal of Gambling Studies*, 13.

Ikaheimo, R. (2005) “What is Corporate Social Responsibility”, *World Lottery Forum*, Malmo, Sweden.

Jacobs, D.F. (2000) “Juvenile Gambling in North America: An Analysis of Long Term Trends and Future Prospects”, *Journal of Gambling Studies*, 16: 119-151.

Kargı, E. ve Akman, B. (2007) “Üniversiteli Gençlerin Bakış Açısıyla Aile İçi Sorunlar”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18, 1, Nisan: 31-38.

NGISC (1999) *National Gambling Impact Study Commission Report*, National Gambling Impact Study Commission, Discrete of Colombia, USA.

NRC (1999) *Pathologic Gambling: A Critical Review*, National Research Council, National Academy Press, Washington DC, USA.

OtterleI, H. O. (2005) "Social Responsibility and The Lottery Industry", *World Lottery Forum*, Malmo, Sweden.

Öktem, M. K. (2008) "Kamu Yönetimi İşbirliğinde Çevrenin Korunması", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, Ekim: 56-79.

Özel, Ç., Öktem, M.K. ve Özcan, B.G. (2007) "Tüketici Hakları ve Toplumda Algılanışı: Hukuk ve Kamu Yönetimi Açısından Geçiş Süreci", (Ed. M. Babaoğlu ve A. Şener) *Tüketici Yazıları I*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi TÜPADEM: 43-76.

Milli Piyango İdaresi (MPİ) (2006) "Sanal Ortamda Oynatılan Talih Oyunları Hakkında Yönetmelik", Resmi Gazete: 26108/ 14 Mart 2006.

Seyyar, A. ve Demir, O. (2008) *Katılımcılık ve Kalkınma Ekseninde Yerel Sosyal Politikalar*, Kent Araştırmaları Merkezi: İstanbul.

Schindler & Schindler Davası (2006) *Judgment of the Court of 24 March 1994*, Her Majesty's Customs and Excise v Gerhart Schindler and Jörg Schindler, High Court of Justice, Queen's Bench Division, United Kingdom, Case No: C-275/92, Document No: 61992J0275, <http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61992J0275>, (31.05.2006).

Solli, G. (2005) "Programme for Responsible Gaming", *World Lottery Forum*, Malmo, Sweden.

TDK (1998) *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 9. Baskı, Ankara.

Volberg, R.A. et al. (1999) *Gambling Impact and Behavior Study*, A Report to the National Gambling Impact Study Commission, Chicago.

Volberg ve, Rachel A. ve Wray, Matt (2007) “Legal Gambling and Problem Gambling as Mechanisms of Social Domination?:Some Considerations for Future Research”, *American Behavioral Scientist*, 51: 56-85.

Wiebe, J., Cox, B. & Falkowski-Ham, A. (2003) *Psychological and Social Factors Associated With Problem Gambling in Ontario: A One Year Follow- Up Study*, A Report to Ontario Problem Gambling Research Centre, Ontario.

Wood, Robert T. ve Williams, Robert J. (2007) “Problem Gambling on the Internet: Implications for the Internet Gambling Policy in North America”, *New Media & Society*, 9, 3: 520-542.

Zíkmund, Z. (2005) *Sazka Adopts Ten Principles of Responsible Gaming*, Press Release, Praha.

A NOVEL APPROACH IN CALCULATING THE COSTS OF “ECONOMIC ISOLATION”

Ömer GÖKÇEKUŞ*

ABSTRACT

Economic isolation in this study refers to restrictions on the transportation of people and goods; foreign trade and investment; and participation in the international community: Since the division of the island in 1974, Turkish Cypriots are living in almost full economic isolation in the North. To calculate the effect of the isolation has had on the economic development of the Turkish Cypriots, we introduce a novel approach. We compare the per capita incomes in the North and the South, and based on the per capita income differences we calculate the total costs of the economic isolation. Our calculations show that between 1977 and 2006, the lost income was \$25 billion. This corresponds to \$112 thousand per Turkish Cypriot living in the North.

Key Words: Isolation, Economic Development, Institutions, Cyprus

ÖZET

Bu çalışmada ekonomik izolasyonla kastedilen insanların ve malların taşınması, dış ticaret ve yabancı yatırımlar ve uluslararası topluluğa katılma üzerinde olan kısıtlamalardır: 1974’de Kıbrıs’ın ikiye bölünmesinden bu yana Kıbrıslı Türkler adanın kuzeyinde nerde ise tam bir ekonomik izolasyon altında yaşamaktadırlar. Ekonomik izolasyonun Kıbrıslı Türklerin ekonomik gelişmesi üzerindeki etkilerini hesaplamak için bu çalışmada yeni bir yaklaşım ortaya konmuştur: Adanın kuzey ve güneyindeki kişi başına düşen gelirler karşılaştırmış ve kişi başına düşen gelir farklılıklarına dayanarak ekonomik izolasyonun toplam ekonomik etkisini hesaplanmıştır. Hesaplamalarımız 1977 ve 2006 yılları arasında 25 milyar dolarlık bir gelir kaybının olduğunu göstermektedir; bu da adanın kuzeyinde yaşayan her Kıbrıslı Türk’ün 112 bin dolarlık bir gelir kaybına uğradığı anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: İzolasyon, Ekonomik Gelişme, Kurumlar, Kıbrıs

* Prof. Dr., Seaton Hall Üniversitesi, John C. Whitehead Diploması ve Uluslararası İlişkiler Okulu (omer.gokcekus@shu.edu)

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)

I would like to thank Nicolas Reinhart for his research assistance in data collection; and Anthony Wanis-St.John and Edward Tower for their helpful comments and suggestions.

1. Introduction

The island of Cyprus is not only divided politically, but also economically. Following along the Green Line -the internal border that separates the North from the South- there are big differences in per capita income and living standards. (Ayres (2003), Demetriades et al. (2003), and World Bank (2006).) Since the division of Cyprus in 1974, there have been no significant changes in the relative ratios of land and labor between the North and the South. The population of Turkish Cypriots relative to the Greek Cypriot population has remained at a nearly constant ratio of 29.4%, varying from a low of 27.7% in 1996 to a high of 30.1% in 1998.¹ The ratio of land in the North compared to the land in the South is constant, measured at 0.5 (3,355km²/5,895km²).² Yet, the differences in per capita income and living standards are not unexpected outcomes. If both Cypriot communities possessed identical "higher-ordered principles of sound economic governance-property rights, market-oriented incentives, sound money, fiscal solvency,"³ given these similar land/labor ratios and formal education parallels, we should expect to see that the economies of the North and South should have advanced along similar trends, or at least be of relatively similar character.⁴ However, this is not the case: As a result of the division, Greek Cypriots living in the South and Turkish Cypriots living in the North have been on two different paths regarding their policies, incentives, and institutions and their interaction with the rest of the world.

After 1974, following a quick economic recovery and a rebuilding of the infrastructure, the Greek Cypriots living in the South benefited doubly from having an internationally recognized administration and membership in international

¹ The source of these figures and other statistics: For population, GDP, and education in the North, we use TRNC State Planning Organization, "Economic and Social Indicators 2005." <<<http://www.devplan.org/Frameeng.html> >> (Accessed on October 30, 2007); For population in the South, we use The Republic of Cyprus Statistical Service, *National Accounts 1995 – 2003*; and CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cy.html> (Accessed on October 30, 2007); For GDP in the South, we use World Bank World Development Indicators CD-ROM 07, "Cyprus"; and for education in the South we use The Statistical Service of the Republic of Cyprus, "Population and Social Conditions." <http://www.pio.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/index_en/index_en?OpenDocument>> (Accessed on October 30, 2007).

² Source: CIA World FactBook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cy.html> (Accessed on October 30, 2007.) Please note that the formal education of the Greek Cypriots and Turkish Cypriots are very similar.

³ Rodrik (2007, p. 39).

⁴ For the relationship between institutions and growth, see North (1990), Williamson (2000), Acemoglu et al. (2001), La Porta et al. (1999), and Tabellini (2005).

organizations. The EU accession process has reformed Greek Cypriot institutions and along with the technical expertise and advice of international institutions, such as the United Nations, World Bank, and the IMF, the South continues to modernize.

On April 24, 2004, less than ten days before the official date Cyprus was to join the European Union (EU), each Cypriot community voted on the UN-sponsored Annan plan for a new unified state, the United Cyprus Republic. The Annan plan called for Cyprus to enter the EU composed of two “constituent states”; one state in the North governed predominantly by the Turkish Cypriots, and one state in the South governed by the Greek Cypriots.⁵ Although the Turkish Cypriots approved the Annan plan, the Greek Cypriots did not. As such, the proposed United Republic of Cyprus referendum failed and the existing Republic of Cyprus became an EU member on May 4, 2004. While politically divided, the entire island became a part of the EU. Despite members of the Turkish Cypriot community living in the North becoming citizens of the EU, the application of the *acquis communautaire* to the northern part of the island is suspended; Turkish Cypriots and Greek Cypriots have yet to come to an agreement on a comprehensive political solution.⁶ Today, Greek Cypriots living in the South enjoy full membership in the EU. Having fulfilled monetary and public finance requirements as of January 1, 2008, Greek Cypriots began using the Euro as their currency. Meanwhile, Turkish Cypriots still live in almost full economic isolation in the North.⁷

In this article, we analyze the effect the “economic isolation” has had on the economic development of the Turkish Cypriots living in the North. “Economic isolation” in this context refers to restrictions on the transportation of people and goods; foreign trade and investment; and participation in the international community. We examine the effects of the “economic isolation” in terms of lost income.⁸ To accomplish this, we first provide some evidence to support our claim

⁵ For the details of the Annan Plan for Cyprus, visit <http://www.hri.org/docs/annan/>, and for commentary on the referenda results, see Bryant (2004).

⁶ Ugur (2003) and Noe and Watson (2005) analyze possible implications of EU membership for the North-South development gap, assuming that the country would join as a federal entity.

⁷ To deal with this complex and problematic situation, the EU did two things: introduced legislation, known as the Protocol Number 10, and designed a financial aid program to help Turkish Cypriots living in North. (European Union, (2004). COUNCIL REGULATION (EC) No 866/2004 of 29.4.2004 on a regime under Article 2 of Protocol No 10 of the Act of Accession, Official Journal of the European Union L 161 of 30 April 2004, pp: 128-143.) For detailed analyses of the Green Line Regulations, see Gokcekus (2008).

⁸ For a comprehensive study on the “effectiveness” of economic embargos, see Hufbauer et al. (2008).

that although not much has changed since 1977 regarding the relative abundance of the factors of production between the North and the South policies, incentives, institutions and interaction with the rest of the world and consequently composition and level of economic activities have.⁹ Second, we compare the per capita incomes in the North and the South. Based on the per capita income differences, we calculate the total costs of the isolation on the Turkish Cypriots living in the North. Third, as an example of how isolations work, we calculate the additional transportation costs of trade in the North. Due to no direct shipping to the North, all foreign goods imported and exported have to come through seaports in Turkey. Finally, we present some concluding remarks.

2. From One to Two Economies

Since the division of Cyprus in 1974, the composition of sectors of production and the size of GDP in each part of the island vary substantially over time. A recent World Bank Report (2006, p.14) reports sectoral distribution of the economy in the North and the South are similar, but “sub-sectors of their economies differ significantly.” Comparatively, the South managed to allocate its resources from low-productivity activities to high-productivity activities by analyzing growth diagnostics, designing appropriate policies, setting incentives properly, and reforming existing institutions, while also establishing new ones to implement growth programs. These same structural changes did not take place in the North and, as such, could not stay on a similar development path. Furthermore, as part of embargos, since 1974, there is no direct shipping to the North. All goods must be shipped in and out via Turkey. Similarly, there are no direct flights to the North. Every flight to the North has to come through Turkey first. This transfer incurs some sort of layover and extends the amount of transit time. Obviously both of these restrictions have implications on costs of transportation and tourist arrivals, consequently on economic development.

The observed institutional and organizational divergence between the two parts of Cyprus could be demonstrated in three areas: (i) tourism memberships; (ii) international organizations; and (iii) financial considerations. The South has experienced a relative abundance of memberships in tourism organizations compared to the North. Beginning in 1975, the South joined the World Tourism Organization. This resulted in greater exposure to international tourism, and, in 1986, the South would adopt the No-Charter policy of tourism, further attracting

⁹ Factors of production in this context mean land, labor, and the quality of human capital.

more tourism along with the business of large tourism outfits. In 1993, the South would also join both the Mediterranean Cruise Association and European Sea Ports Organization, increasing maritime tourism. Finally, while not directly a tourism organization, the South, in conjunction with accession talks, liberalized air traffic in 2003. The North has not been privy to any of these memberships and there are no other significant tourism memberships to mention regarding the North.

Prior to the division of the island, the Republic of Cyprus began talks with the European Economic Community (EEC) in coordinating trade. These talks were centered on an Association Agreement between Cyprus and the then EEC countries. The end result of the Association Agreement yielded a customs union that would eventually phase out duties and tariffs between the South and Europe. Nevertheless, with the separation of the island, the South would be the only part of the island to continue to participate in this process.

As a trade mechanism, the first phase of this agreement was set to lower the tariffs on industrial and manufactured goods between Europe and the Republic of Cyprus. The South would ultimately meet the standards required in the Association Agreement of 1987 and continue moving through the process, gradually bringing its trade more in line with the European community. The alignment process simultaneously increased trade and lowered tariffs and duties. The process halted when the South entered into accession talks with the European Union, which ended in Cyprus joining the European Union in 2004. As a full member of the EU, the South benefits from a fully integrated economy with the EU. Politically, the process of accession was most likely lubricated due to the gradual alignment of trade and economic policies between the South and the EU member countries.

The North lacks the same institution building history of the South. Furthermore, there are no significant international organization memberships of note. However, a decision of the European Court of Justice bears mentioning here. Prior to 1994, Turkish Cypriot agricultural goods could be shipped to Europe as long as Republic of Cyprus seals were applied to the shipping containers and products. The decision of Case C-432/92 made this practice illegal, practically halting all the exports from the North to Europe.¹⁰

¹⁰ Due to the configuration of trade agreements, export statistics will be staggered. For example, in 1990 – 1993 exports to Europe represented 42.8% of the North's exports. In 1994 – 1997 these figures dropped to 29.4%, and in 2002 – 2005 these figures further fell to 15.6%. See <<<http://www.devplan.org/Frame-eng.html>. (Accessed on October 30, 2007.)

In addition to the Association Agreement, the South would also be party to four financial protocols spanning 1979 to 1998. These series of protocols were loans of funds aimed at building infrastructure, facilitating the integration of the South's markets with the European markets, and preparing the Cypriot economy for membership into the EU. In total, these loans are valued at 210 million Euros and represent a large influx of foreign capital into the Cypriot economy.¹¹ It is prudent to reiterate, that the funds were specifically earmarked for institution building and economy expansion. During the same period of time, among other reasons, due to the unstable nature of property rights and legal and political uncertainty surrounding the North, foreign direct investment was relatively scarce in the North. As mentioned in World Bank (2006, p. 16), "Though data on the total investment by Turkish businesses are not available, no other country undertakes FDI in the northern part of Cyprus due in part to the lack of assurance from the Government of Republic of Cyprus that no legal action will be taken against them ... non Turkish FDI in the northern part of Cyprus was nil."

As demonstrated earlier, the land and labor of the North and the South are static. The main forces driving change appear to be historical institutional differences experienced after the division of the island. The South experienced a greater level of integration financially and institutionally with Europe, while the North experienced little to no interaction with the surrounding regional and global community. As noted in World Bank (1994, pp. 2-3), the World Development Report of 1994, a 1% increase in infrastructure yields a corresponding 1% increase in GDP. Thus, the high level of economic integration, inflow of tourists, and loans aimed at structural improvement, embodies a huge injection of capital for both infrastructure and economic expansion in the South. This linkage most likely accounts for the divergence in per capita income between the two parts of the island over time. While the North did not experience malicious exclusion from the international community, its isolation still represents a detrimental effect on its economy.

As evidence to this argument, relaxing the movement of people along the Green Line in conjunction with the Annan Plan has had a tremendous impact on reducing uncertainty, resulting in impressive economic growth in the North. Furthermore, since the Annan Plan in 2003, economic growth overall in the North has skyrocketed. Even without the expansion of institutions and basic integration economically, the North's economy has assumed an impressive level of growth and

¹¹ <http://cyprusembassy.net/home/index.php?module=article&id=1304>.

sector realignment similar to that of South Cyprus. Coming full circle, this fact begs the question of what if the North and the South had developed similarly.

3. Calculating Total Costs

An extensive literature on economic growth establishes a significant relationship between economic growth and (i) investment in physical and human capital; (ii) technological changes; (iii) research and development; (iv) economic policies, particularly foreign trade policies; (v) institutions; and (v) geography.¹² However, there is no consensus on how and why an economy assumes a particular growth path. As discussed by Williamson (2004) if you have the following ten things in place, the probability of achieving high economic growth is high: (i) fiscal discipline; (ii) reordering public expenditure priorities; (iii) tax reform; (iv) liberalizing interest rates; (v) a competitive exchange rate; (vi) trade liberalization; (vii) liberalization of inward foreign direct investment; (viii) privatization; (ix) deregulation; and (x) property rights.¹³ Yet, the value of these characteristics is not static.¹⁴

We calculate the costs of isolation on the per capita income of the Turkish Cypriots living in the North. In doing so, we follow a three step procedure. In the first step, we derive potential per capita income for the Turkish Cypriots living in the North. To calculate the potentials we do not consider whether "... The Turkish Cypriot community has developed its own sets of policies and institutions to regulate the economic and social affairs of the population." (World Bank (2006), p. 9) Instead, we ask *what if* in the North there were identical policies, incentives, and institutions, as those in the South? Most importantly, we assume there was no isolation. Simply put, what if there were no differences between the North and the South? What if both Turkish Cypriots and Greek Cypriots were involved in economic activities within the same environment? In the second step, we calculate the difference between the potential and actual per capita incomes for each year. In the third step, we aggregate the annual losses and derive the total costs of isolation.

¹² For an excellent, easily accessible reading on economic growth, see Helpman (2004).

¹³ This list is also known as Washington Consensus. Since its inception in 1989, this list has been augmented.

¹⁴ There are always cases where either a country is fulfilling all of the requirements but not growing, or a country without satisfying these conditions is growing fast. Considering these inconsistencies, there is an increasing acknowledgement that each country is unique and has its own development and economic growth dynamics. (Rodrik (2007, p. 5)).

Figure 1 shows the ratio of the per capita income in the North compared to the income in the South from 1977 until 2006. According to these statistics, in 1977 per capita income in the North was 67% of the income in the South.¹⁵ Roughly translated, the average Turkish Cypriot's income during this period was two-thirds of the average Greek Cypriot's per capita income. In the late 1970s and early 1980s, the ratio steadily declined from 67% in 1977 to 30% in 1982. In the 1980s and 1990s, the ratio oscillated within a narrow range of 25% and 36%, settling around an average of 30.9%.¹⁶ Since the 2000s, coinciding with the Annan plan negotiations, the opening of the Green Line in 2003, the Annan Plan referendums, and EU membership, this ratio has increased. In 2006, the ratio of 59% marks a significant improvement over previous years' performance.¹⁷

For our analysis, we set the 67% ratio in 1977 as the benchmark in our calculations. We ask the question, what if the per capita ratio stayed at this level between 1977 and 2007. Theoretically, if factors of production are similar and not changing and the economic environment within these two communities were identical, then the North should at least maintain the ratio of 67% of 1977. Table 1 includes the per capita income ratio in the first column. The second column shows the gap between the actual ratio and the benchmark ratio of 67%. The third column converts these differences into current US dollars. The fourth column presents the annual income losses in 2006 US dollars.¹⁸ In calculating the annual losses over 30 years, we calculate \$25 billion in total losses. This corresponds to \$112 thousand per Turkish Cypriot living in the North.

One can argue that a 1 to 1 ratio is the appropriate benchmark to calculate the total costs of isolation, given that the 67% ratio of 1977 was an outcome of economic and political discrimination against Turkish Cypriots between the years of 1960 and 1974. If we set the benchmark at 100%, what happens to the total

¹⁵ The time series analysis is capped at 1977 due to data limitations.

¹⁶ Based on our regression estimates, during the period 1981-2002, the slope of the trend-line was functionally no different than zero. As such, there were no systematic fluctuations around the average ratio.

¹⁷ It is interesting to note the big difference that expectations that uncertainty will diminish makes, particularly regarding property rights.

¹⁸ In calculating the present value, let's assume that there is an account and at the end of each year we put that year's lost income into this account. The account has a 3.5% interest rate attached to it. So for instance, \$100 in 1977 after 30 years of sitting in our account and earning 3.5% interest per year becomes \$280.68 dollars in 2006. ($\$280.68 = \$100.00(1+0.035)^{(2006-1977)}$) Obviously, there is an argument to be made that 3.5% is overly conservative; for instance, in the 1970's, high inflation made for higher interest rates that are not accounted for in this study.

losses? The last two columns in Table 2 report the annual income losses in current dollars and in 2006 dollars when we set the benchmark at 100%. Under this scenario, we calculate \$ 51.6 billion in total losses. This corresponds to \$232 thousand per Turkish Cypriot living in the North.

4. Additional Shipping Costs

There is no direct shipping to the North. Currently, all goods must be shipped in and out via Turkey. How do these shipping restrictions affect transportation costs? Estimating additional transportation costs will depend on (i) volume and composition in terms of destination and origin of the shipments; (ii) number of containers; and (iii) additional costs per container. In this section, first, we present the trade statistics for the North. Second, we derive the container equivalency of annual trade.¹⁹ Third, we calculate the number of containers used in trade between the North and countries other than Turkey, by multiplying the percentage of trade the North had with other countries with total number of containers. Finally, we derive the additional transportation costs per year, per capita, and cumulative costs for the years between 1977 and 2005.

Berhan and Jenkins (2006), based on surveys conducted with shipping professionals, provide the average value of individual containers passing through the seaports in the North for 2004. Berhan and Jenkins also provide the additional cost per container due to passing through Mersin port. According to Berhan and Jenkins, the average value of each container in 2004 US dollars is \$10,489 and the additional cost per container is \$650.²⁰ Using these figures and the foreign trade statistics for the North, presented in Table 2, we calculate the total cost of additional transportation costs for the 29 year period between 1977 and 2005 as \$421 million. As presented in Table 3, these costs represent a significant drag on the economy. On average, the additional costs represent on average about 3.4% of the GDP. Per each Turkish Cypriot, this costs an additional \$82 per year, (i.e., \$1,910 in 29 years between 1977 and 2005).

¹⁹ Container equivalency in this case means the value of trade divided by the value of each container. Consequently, this should provide an estimation of the number of containers shipped in a given year.

²⁰ Because the foreign trade is in current US dollars, and average value of a container is available only for 2004, we use British producer price index to determine the each container's value in current prices for different years. For the producer price index, see <http://www.statistics.gov.uk/statbase/TSDdownload2.asp> (Accessed on October 31, 2007.)

Since 2003, the North's economy has been growing by double digits in terms of GDP. Subsequently, the extra shipping costs are becoming less significant as time progresses. However, this is somewhat misleading. For a Turkish Cypriot living in the North, as Figure 2 shows, there is an increasing burden of additional transportation costs. For instance, compared to \$43 in 2002, a Turkish Cypriot was paying \$61 in 2003; \$106 in 2004; and \$129 in 2005. Ironically, following the Annan plan referendum, the increased economic activity and the parallel increase in trade volume have increased the burden of additional transportation costs.

5. Concluding Remarks

We calculated the total cost of the isolation for Turkish Cypriots living in the North. To accomplish this, we followed a three step procedure. In the first step, we derived the potential per capita income losses. In calculating the potential losses we asked, what if in the North there were identical policies, incentives, and institutions, as those in the South? In other words, what if both Turkish Cypriots and Greek Cypriots were involved in economic activities within the same environment? In the second step, we calculated the difference between the potential and actual per capita annual income and, by taking annual population statistics into account, converted the per capita figures into annual total income losses. In the third step, we aggregated the annual losses and derived the total cost of the isolation. We calculated that the annual losses over 30 years are \$ 25 billion (in 2006 US dollars) in total losses. This translates into \$112 thousand lost per Turkish Cypriot living in the North.

We also calculated the additional transportation costs of trade in the North. Due to no direct shipping to the North, all foreign goods imported and exported have to come through seaports in Turkey. We calculated the total cost of additional transportation costs for the 29 year period between 1977 and 2005 at \$421 million. This additional cost corresponds to \$1,910 lost per Turkish Cypriot living in the North. Following the Annan plan referendum, the increased economic activity, and the parallel increase in foreign trade volume, has made the burden of additional transportation costs higher. For instance, compared to \$43 in 2002, a Turkish Cypriot was paying an additional \$61 in 2003; \$106 in 2004; and \$129 in 2005.

Our study suggests that there is some good news and some bad news for the North. The first piece of bad news is that the isolation has incurred a heavy cost on the Turkish Cypriots. However, the good news is that since 2003, there has been a spectacular economic growth rate in the North. Due to the Annan Plan, which

reduced uncertainty regarding property rights and other key parameters, this explosive growth is a positive indicator that the North's economy *can* grow swiftly. The Annan Plan and EU membership criteria have been accepted as important frameworks in establishing a road map for a comprehensive solution in the future.

Regardless of the recent economic growth and reduced uncertainty, the institutions and economic environment of the North have not changed. Furthermore, there have been no changes to the restrictions on the transportation of people and goods; foreign trade and investment; and participation in the international community. Despite the incredible growth in the North, the isolation still looms menacingly over the Turkish Cypriots. This leads to a second piece of bad news for the North which is not directly analyzed in this study: by being excluded from international financial system and international organizations, the North is not included in economic reports and statistics. Simply, by having no access to these institutions the North is cut off from foreign investment. Understandably, investors are scared of a *lack* of information because investment decisions are made for the long term. When investors are deciding what to invest in today, they are comforted by possessing economic information that assists in modeling future scenarios an economy may follow. Without this information, investors become unlikely to invest. As the World Development Report of 2005 (page 115) indicates, "...inadequacies in finance and infrastructure create barriers to opportunities and increase costs for rural micro-entrepreneurs as well as multinational enterprises."

Further research needs to be conducted to better understand (i) evolution and divergence of institutions in the North and South; and the effect of varying divergences on specific sectors such as construction, manufacturing, transportation and tourism; and (iii) size and patterns of investment, in particular foreign direct investment in the North. Doing so may help two communities in Cyprus and the officials from the EU to better manage the transition to a re-unified Cyprus as a European country.

BIBLIOGRAPHY

Acemoglu, D., Johnson, S., and J.A. Robinson (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American Economic Review* (91), 1369–1401.

Ayres, R. (2003). The economic costs of separation: The North-South development gap in Cyprus. *Ekonomia* 6(1), 39-52.

Berhan B. A. and G. P. Jenkins. (2006). The self imposed embargo: Customs related transactions costs in North Cyprus. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=898626>

Bryant, R. (2004). “An ironic result in Cyprus”, *Middle East Report Online*, <http://www.merip.org/mero/mero051204.html>

Demetriades, P., Fethi, M. D., and S. Fethi (2003). Convergence and the Cypriot economies: Time series theory and evidence, 1977-2000. *Ekonomia* 6(1), 19-38.

The Embassy of the Republic of Cyprus in Washington D.C. (2003). “Embassy News: Cyprus and the EU – Financial.” <http://cyprusembassy.net/home/index.php?module=article&id=1304> (Accessed on October 30, 2007)

European Union. (2004). Council Regulation (EC) No 866/2004 of 29.4.2004 on a regime under Article 2 of Protocol No 10 of the Act of Accession, *Official Journal of the European Union*, L 161 of 30 April 2004, 128-143.

Gokcekus O. (2008). “Green-line regulation and its economic implications in Cyprus.” *Armenian Journal of Public Policy*. Proceedings, pp. 175-193, February 2008.

Helpman, E. (2004). *The Mystery of Economic Growth*. Harvard University Press.

Hufbauer, G. C., Schott, J. J., and K. A. Elliott (2008). *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy* (3rd Edition) Washington, DC: Paterson Institute for International Economics.

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., and R.W. Vishny (1999). The quality of government. *Journal of Law, Economics and Organization* 15 (1), 222–279.

Noe, W, and M. Watson (2005). Convergence and reunification in Cyprus: Scope for a virtuous cycle. *ECFIN Country Focus* 2(3): 1-7.

Rodrik, D. (2007). *One Economics Many Recipes: Globalization, Institutions, and Growth*. Princeton University Press.

Tabellini, G. (2005). Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe. CESifo Working Paper, p. 1492. (Accessed on November 8, 2007.)

Ugur, M. (2003). Mind the gap: Unification, EU membership and regional disparity in Cyprus. *Ekonomia* 6(1), 53-71.

United Nations (2004). "The Annan Plan for Cyprus." <http://www.hri.org/docs/annan/> (Accessed on October 30, 2007)

Williamson, J. (2004). "A short history of the Washington Consensus." <http://www.iie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf> (Accessed on October 2, 2007.)

Williamson, O.E. (2000). The new institutional economics: taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature* XXXVIII, 595–613.

World Bank (1994). *World Development Report 1994: Infrastructure for development*.

<http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSCContentServer/WDSP/IB/1994/06/01/0000092653970716142907/Rendered/PDF/multi0page.pdf> (Accessed on November 8, 2007.)

World Bank (2005). *World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone*. <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/EXTWDR2005/0,,contentMDK:20259914~menuPK:477673~pagePK:64167689~piPK:64167673~theSitePK:477665,00.html> (Accessed on December 8, 2007.)

World Bank (2006). *Feasibility Studies for Economic Development Projects: Sustainability and Sources of Economic Growth in the Northern Cyprus Volume 1: Economic Assessment*. <http://www.kibrisab.org/wbrep1.pdf> (Accessed on October 2, 2007.)

Table 1 The *total costs* of isolation on the Turkish Cypriots living in the North: 1977 – 2006

Year	TC/GC per capita income	Per capita cost of isolation	Cost of isolation (in current million U.S. \$)	Cost of isolation (in 2006 US \$ present value)	Cost of isolation (in current million U.S. \$)	Cost of isolation (in 2006 US \$ present value)
		Benchmark: 67%	Benchmark: 67%	Benchmark: 67%	Benchmark: 100%	Benchmark: 100%
1977	67%	0%	0	0	102	278
1978	58%	10%	36	93	158	414
1979	46%	21%	103	261	266	674
1980	36%	31%	197	481	407	995
1981	32%	35%	243	575	468	1,106
1982	30%	37%	256	584	483	1,102
1983	31%	36%	237	522	452	997
1984	29%	38%	261	557	488	1,039
1985	34%	34%	241	497	476	981
1986	35%	33%	269	536	541	1,076
1987	31%	36%	381	733	730	1,403
1988	25%	42%	568	1,055	1,013	1,882
1989	29%	39%	573	1,028	1,061	1,904
1990	36%	31%	506	878	1,043	1,809
1991	32%	35%	591	989	1,144	1,917
1992	30%	37%	738	1,194	1,385	2,241
1993	32%	36%	707	1,106	1,359	2,125
1994	26%	41%	877	1,325	1,576	2,382
1995	32%	35%	825	1,205	1,598	2,334
1996	31%	36%	899	1,268	1,717	2,422
1997	28%	39%	1,085	1,478	1,986	2,707
1998	31%	37%	1,064	1,401	2,020	2,659
1999	35%	32%	870	1,107	1,767	2,248
2000	37%	30%	823	1,012	1,734	2,132
2001	33%	34%	959	1,139	1,873	2,224
2002	33%	34%	957	1,098	1,885	2,163
2003	39%	28%	913	1,013	1,988	2,204
2004	44%	23%	934	1,001	2,254	2,414
2005	55%	12%	503	520	1,886	1,952
2006	59%	8%	342	341	1,793	1,793
			Total:	\$ 24,998 million		\$ 51,576 million
			Per capita:	\$ 112,334		\$ 231,768

Table 2 Foreign trade statistics: 1977 – 2005

Year	Import (in million US\$)	Exports (in million US\$)	Total foreign trade (imports + exports) (in million US\$)	Total foreign trade (container equivalent)	Percent of foreign trade with countries other than Turkey	Number of containers from countries other than Turkey
1977	82	24	106	32,750	65%	21,153
1978	84	31	115	32,703	66%	21,527
1979	91	36	127	32,124	63%	20,300
1980	94	45	139	30,411	66%	19,989
1981	104	37	141	27,907	64%	17,754
1982	120	40	159	29,050	64%	18,699
1983	145	41	186	31,846	61%	19,552
1984	136	39	175	28,314	60%	17,011
1985	143	46	189	28,820	63%	18,087
1986	153	52	205	30,815	62%	19,131
1987	221	55	276	40,063	63%	25,234
1988	218	52	271	37,863	60%	22,718
1989	263	55	318	42,486	62%	26,211
1990	382	66	447	56,208	64%	35,913
1991	301	53	354	42,211	57%	24,269
1992	371	55	426	49,307	56%	27,570
1993	364	55	418	46,627	61%	28,418
1994	287	53	340	36,934	59%	21,758
1995	366	67	433	45,242	50%	22,799
1996	318	71	389	39,595	46%	18,204
1997	357	58	414	41,794	45%	18,683
1998	431	53	484	48,815	42%	20,720
1999	413	52	465	46,728	39%	18,165
2000	425	50	475	47,036	38%	17,961
2001	272	35	307	30,433	39%	11,941
2002	310	45	355	35,201	40%	14,051
2003	478	51	529	51,639	39%	20,163
2004	853	62	915	87,244	41%	35,656
2005	1,256	68	1324	122,760	36%	43,776
Total:				1,252,923		647,412

Table 3 The additional shipping costs: 1977 – 2005

Year	Annual additional shipping burden (in 2004 million U.S. \$)	Annual additional shipping burden (as % of the GDP)	Annual additional shipping burden (per capita in 2004 U.S. \$)
1977	14	6.6%	95
1978	14	6.5%	95
1979	13	5.7%	89
1980	13	5.6%	87
1981	12	5.3%	76
1982	12	5.8%	79
1983	13	6.3%	82
1984	11	5.5%	70
1985	12	4.9%	73
1986	12	4.4%	76
1987	16	4.9%	99
1988	15	4.3%	88
1989	17	4.0%	101
1990	23	3.9%	136
1991	16	2.9%	91
1992	18	3.1%	102
1993	18	3.0%	104
1994	14	2.6%	79
1995	15	2.0%	82
1996	12	1.5%	65
1997	12	1.6%	60
1998	13	1.5%	66
1999	12	1.2%	57
2000	12	1.1%	56
2001	8	0.9%	37
2002	9	1.0%	43
2003	13	1.0%	61
2004	23	1.3%	106
2005	28	1.2%	129
Average (per year):	\$15 million	3.4%	\$ 82
Total:	\$421million		
Per capita:	\$1,910		

Figure 1 Per capita income in the North as percentage of the per capita income in the South: 1977-2006

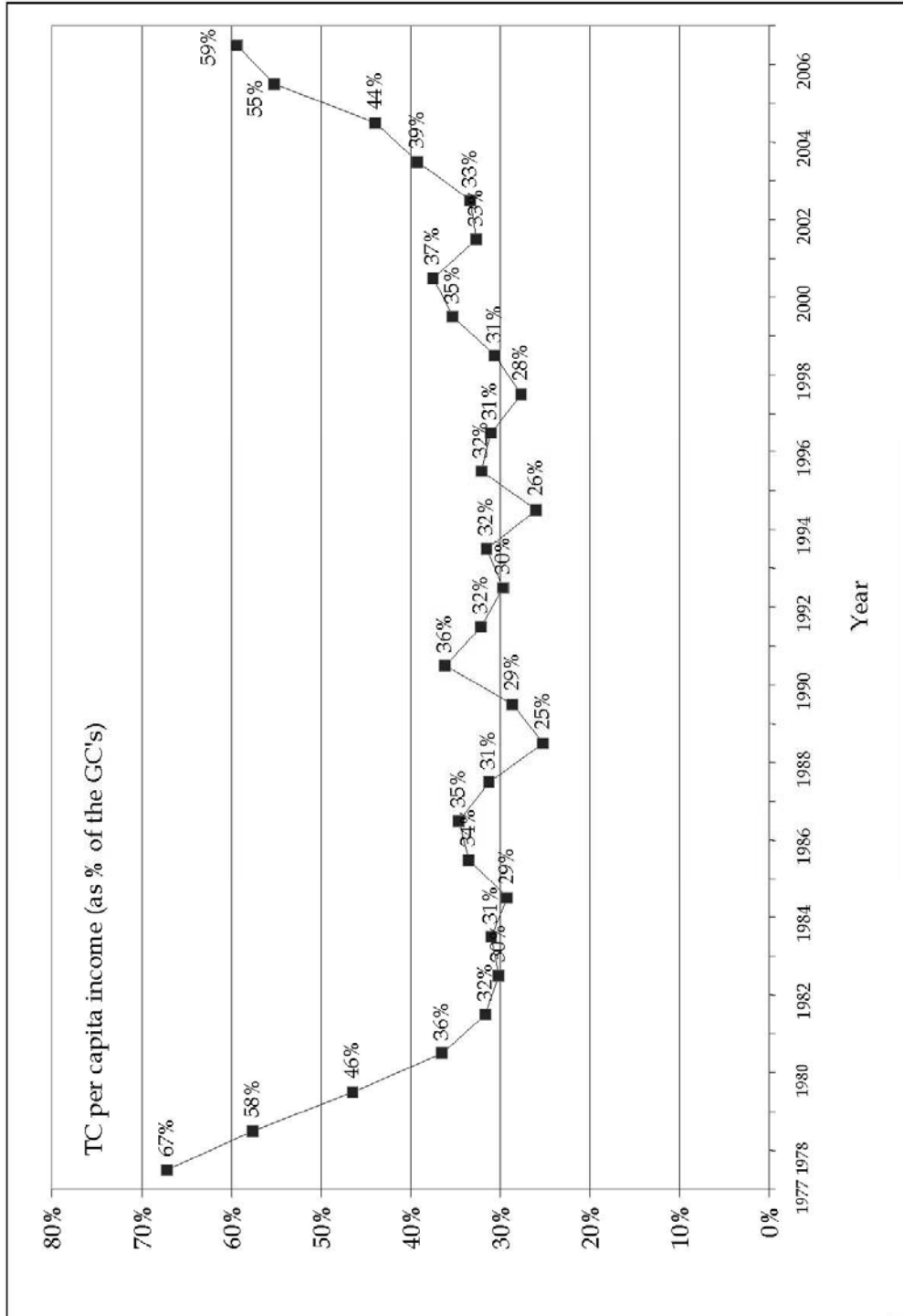
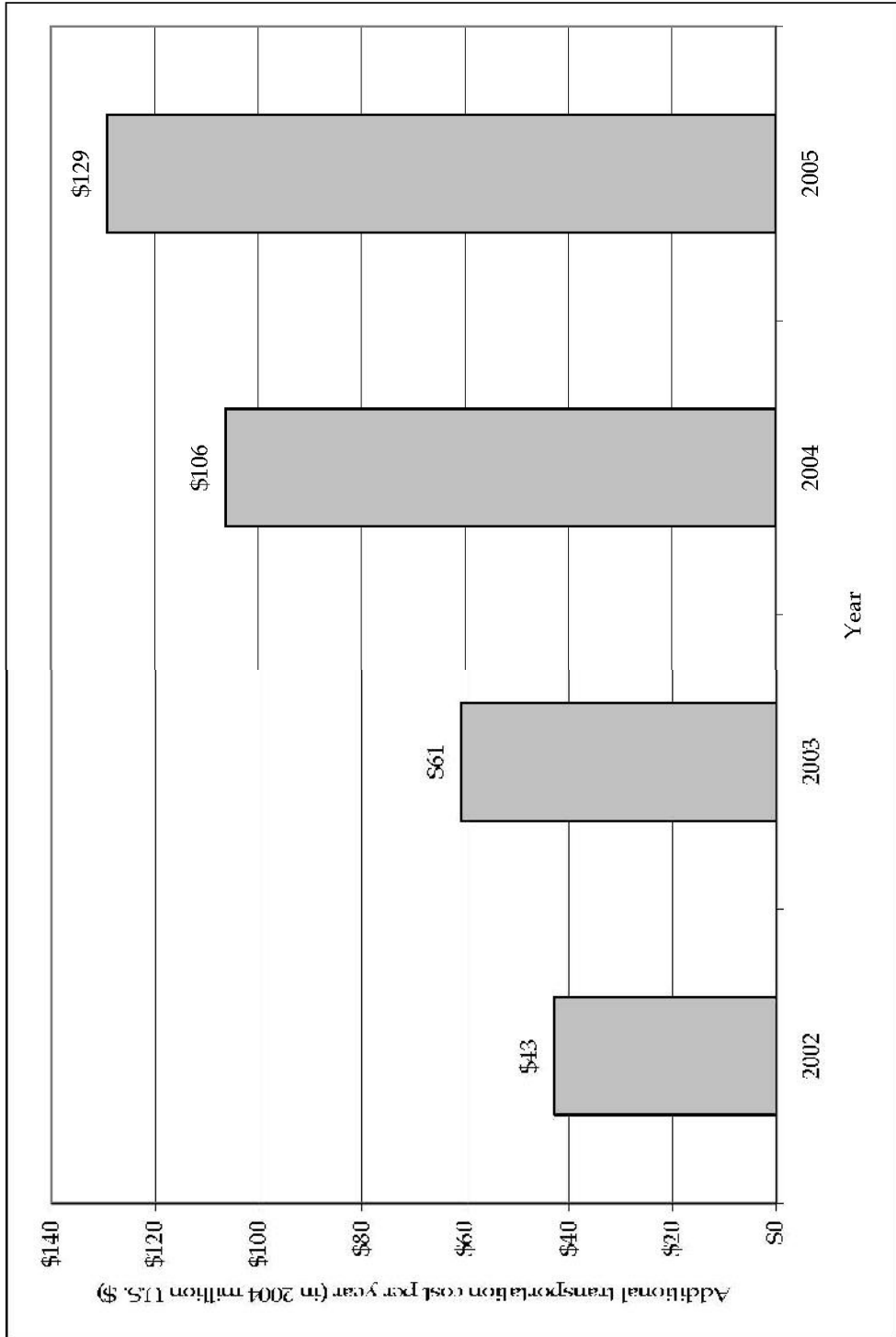

Figure 2 Annual additional transportation costs per Turkish Cypriot living in the North: 2002 – 2005

KLASİK YÖNETİM DÜŞÜNCESİNDEN BİR SAPMA: YÖNETİŞİM, DÖNÜŞÜM VE 3. DÜNYA BAKIŞI*

M. Akif ÖZER*
Hüseyin YAYMAN**

ÖZET

*Tüm dünyada 21. yüzyılın başlarında yönetişimin gündemini küreselleşme ve yetki devri eğilimleri belirlemiştir. Bu süreçte ülke yönetimleri, küreselleşmiş dünyada etkin kamusal programlar için yeni strateji araçları geliştirmenin yanında bunu gerçekleştirecek kapasite artırımlarını sağlama-
nın gerekliliğine inanmışlardır. Bu süreçte bir çok kamu bürokrasisi geleneksel programları yeri-
ne getirebilmek için kurumsal yapılarını ve personel sistemlerini değiştirmişlerdir. Ancak bugün
hala birçok ülke yönetimi, taktik ve stratejilerini değiştirirken, yapı ve süreçleri özellikle personel
sistemlerini hâlâ tam olarak değiştirememiştir.*

*Yönetişimde ve devlet yapısında görülen söz konusu bu son reformlar, 3. dünya ülkeleri için piyasa
dostu küreselleşme, anti-devletçi ekonomik reformlar, mali krizleri azaltacak anti refahçı kamu
politikaları, açıklarla mücadele, verimliliği ve kaliteyi artırma araçları olarak görülmüş ve uygu-
lamaya aktarılmaya çalışılmıştır. Fakat gerçekte fakir 3. dünya ülkeleri için yapılan politik-
ekonomik reformlarla ilgili çalışan birçok kişi, söz konusu bu değişimlerin bazı olumsuz çıktıları
olduğunu belirtmektedirler.*

*Bu çalışmada, söz konusu süreç, 3. dünya ülkelerinde yaşanan yönetişimin dönüşümün somut
sonuçları ile birlikte değerlendirilecektir. Bu kapsamda; yönetişimin tanımı temel özellikleri, kap-
samı ve sınırları, stratejileri ve türleri öncelikle incelenecektir. Ardından yönetişimde dönüşüm,
yeni kamu yönetimi reformları ve 3. dünya ülkelerinde durum, yönetişimin faaliyet alanının ve
rolünün yeniden belirlenmesi, yönetişimin kurumsal yapısının yeniden şekillenmesi, yönetişimin
normatif standartlarının yeniden belirlenmesi konuları ele alınarak 3. dünya ülkelerinde yönetişim
uygulamalarının sorgulanmasına çalışılacaktır.*

*Bu çalışma, 23-27 Haziran 2008 tarihinde Ankara’da düzenlenen IIAS-TODAİE, Dördüncü Uz-
manlık Konferansında sunulan “Deviation from Classical Management Thought: Governance,
Transformation and the The Thirld World View” isimli metnin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş
halidir.

*Doç., Dr, Gazi Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü (akifozer@yahoo.com)

**Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü (hyayman@hotmail.com)

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yönetişim, Yeni Küresel Ekonomi, 3. Dünya Ülkeleri, Dönüşüm.

ABSTRACT

In the early twenty-first century, globalization and devolution as two trends define the agenda for governance. Not only must government devise new strategies for managing public programs effectively in a globalized and devolved policy world, but it must also build the capacity for doing so. Most government bureaucracies remain structured and staffed to manage traditional direct programs through traditionally structured and staffed bureaucracies. Whereas the government's strategies and tactics have changed, its structures and process have not.

Recent reforms in state and governance have been prescribed for Third World countries by the advocates of market-friendly globalization, anti- state economic reforms, and anti-welfare public policies on the ground that such reforms and policies would reduce fiscal crisis, overcome deficit, increase efficiency, and enhance quality. But in reality, there are many adverse outcomes of these current changes pointed out by scholars who are more concerned about the critical implications of such new politic-economic reforms for poorer Third World countries.

In this study, the subject above will be analyzed with perceptible results of transformation process in governance in third world countries. In this context; governance definition and conceptual framework, fundamental characteristics of governance, the scope and limits of governance, governance strategies and types of governance will be analyzed primarily. After this, transformation in governance, new public management reforms and third world countries, re-determining the field of operation and role of governance, restructuring governance's institutional structure, re-determining normative standards of governance and questioning governance in third world countries will be evaluated.

Key Words: Globalization, Governance, New Political Economy, Third World Countries, Transformation.

Giriş

Günümüzde tüm dünyada hemen hemen her alanda çok yönlü bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu süreç sınıflandırıldığında; sanayi toplumundan bilgi toplumuna, fordist üretimden esnek üretime, ulus devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya modernist düşünceden post-modernist düşünceye (Tekeli, 1996:49) geçişlerin olduğu bir tablo ile karşılaşılmaktadır.

Bu çok yönlü dönüşüm süreci, yönetimi meşru ve yapılabilir kılan koşulları aşındırmakta, bu aşındırma süreci ise yönetimi ortadan kaldırmasa da yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu süreçte devlet giderek artan

ve karmaşıklılaşan taleplere yanıt vermekte zorlanmaktadır (Yüksel, 2000:149). Böyle bir ortamda, yönetimde başarısızlık sorunlarıyla ve bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan “yönetemeyen” sistemlerle yüz yüze gelinmektedir.

Doğal olarak bu ortam genel olarak yönetim disiplini de doğrudan etkilemektedir. Disiplinde 1970’lerde “Kamu Yönetimi”, 1980’lerde “Kamu Politikası ve Yönetimi”, 1990’larda ise, yaşanan bu hızlı değişim sürecinin sonucu olarak “Yönetişim” ismi hâkim olmaya başlamıştır (Dunsire, 1995:34). Bu dönemde artan küreselleşme ile birlikte dünya ölçeğinde ortaya çıkan fırsatlar ve sorunlar arasında denge noktasının bulunmasının, devletin yeni görevlerinin başında gelmesi gerektiği, bu görevin etkin şekilde yerine getirilebilmesinin ise ancak iyi bir yönetim yapısının kurulması ile mümkün olabileceği, artık her yerde dile getirilmektedir (Ozer, 2005:305).

Son dönemin popüler kamu yönetimi akımı olan Yeni Kamu Yönetimi (YKY) düşüncesi kapsamında önemli bir yeri olan yönetim, KYK’nin kamu sektörüne rekabeti getirmesi ile birlikte gelişme seyrini daha da hızlandırmıştır. Rekabetsiz ortamda kamu sektörü yönetim stillerini değiştirmenin mümkün olmadığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Bugünkü geçerli yönetim tarzı, rekabetle çok bağımlı değildir (Peters-Pierre, 1998:228).

1. Tanım ve Kavramsal Çerçeve

Yönetişim, bir toplumsal-politik sistemdeki ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen (Bozkurt vd., 1998:274) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın yanında kavramın içeriğinin çok farklı şekilde belirlendiği de görülmektedir. Ancak genel kabul gören tanımında yönetim, ayrımı bulanık olan kamu kuruluşları ve özel sektör arasındaki sınırlarda gelişen yönetim tarzlarını göstermekte (Stoker, 1998:17) ve yönetimin daha iyi yönetebilmek amacıyla yeniden yapılandırılmasına (Stoker, 1998:18) vurgu yapmaktadır.

Yönetişim birbirine bağlı olan pozisyonların ve çatışan, karşıt çıkarları olan aktörlerin oluşturduğu, farklı ağısal yapıları koordine eden bir süreç olarak da görülmektedir (Cope vd., 1997:447). Çünkü yönetim, toplumdaki aktörlere ortaklar olarak bakmakta ve toplumdaki ekonomik, siyasal ve toplumsal aktörlerin etkileşiminden doğan bir yönlendirme ve denetleme kalıbı olarak görülmektedir. Bu nedenle yönetim değişik aktörlerin etkileşiminin ortaya çıkardığı bir süreçtir (Tekeli, 1996:52-53).

Yönetişim terim olarak ilk kez Kuzey Avrupa’da, ardından da bütün dünyada kullanılmaya başlanmıştır. Terimin kökeni 16. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Özellikle 17. yüzyılda Fransa’da hükümeti sivil toplumla uzlaştırmaya ya da kombine etmeye çalışan bir yaklaşımdan esinlendiği belirtilmektedir (Yüksel, 2000:147).

Günümüzde ise terimin, 1980’li yıllarda Latin Amerika’da belirginleşen demokratikleşme dalgasıyla ve bu dalganın 1990’lardan itibaren Afrika’da yayılmasıyla, dünya genelinde gelişiminin arttığı görülmektedir. Bu dönemde neo-liberal kuramcılar, daha inşacı ve politik bir yaklaşım benimseyerek yönetim modeli ve kavramı üzerinde odaklaşmaya başlamışlardır (Yüksel, 2000:153).

Bu süreçte Dünya Bankası da Afrika ülkeleri için kullandığı yönetim kavramı ile, bu ülkelerin kalkınmasını ve yönetimini, devleti ya da kamu yönetimini aşan bir fenomen olarak görmüştür (Şaylan, 2000:20). Ancak bu ortamda, tüm dünyada; politikanın giderek karmaşılaşması ve bağımlılıkların artmasından dolayı geniş bilgi ve perspektife duyulan ihtiyaç, bilgi toplumunun artan ihtiyaçlarını karşılamak ve daha iyi bir bilgi yönetimi sağlamak, vatandaş politika oluşturma sürecine dahil ederek, görüşlerinin dikkate alınması yönündeki beklentilerini karşılamak ve devlete kamunun güvenini sağlamak, daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik yönündeki talepleri karşılamak ve farklı çıkarlar arasında aracılık ederek geniş bir uzlaşmaya varmak için duyulan ihtiyaçlara (Maliye Bak., 2003:34) cevap verebilmek gibi nedenlerden dolayı yönetim hızlı bir şekilde yayılmıştır.

Yönetişim BM tarafından da “bir ülkenin her düzeyindeki işlerinin yönetiminde iktisadi, siyasi ve idari otorite kullanımı şeklinde tanımlanmaktadır (HABİTAT II, 2000:1). Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası örgütler de bu tanıma katılarak, gelişmekte olan ülkelerin hem neo-liberal ekonomik politikaları, hem de yönetim modelini benimsemeleri gerektiğini savunmuşlar ve yönetilebilirlik sorununa ilgi göstermişlerdir. Yönetişimin neo-liberal politikaların gerçekleşmesini sağlayabilecek uygun bir araç olacağını düşünmüşler (Yüksel, 2000:154) ve terime gelişme paradigması çerçevesinde etkinlik ve verimlilikle ilgili nitelikler yüklemişlerdir (Ozer, 2005:305).

Bu farklılığın yanında ayrıca yönetim nihai düzenlenmiş kurallara dönük hareketler için yeni şartlar oluşturmakta ve bundan dolayı da sonuçları yönetimin kavramından farklı olmamaktadır. Sadece süreçlerde farklılık bulunmaktadır (Stoker, 1998:17).

Günümüzde yönetim terimi, kamu yönetimini, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan kompleks bir sistemi ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağını ve karşılıklı etkileşimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu süreçte merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşlarından başka, sivil toplum örgütlerini, özel girişimcileri ve kâr amacı gütmeyen kuruluşları kapsayan geniş bir aktörler yelpazesinin varlığı ve bunların yönetim sistemine dahil edilmesi gündeme gelmektedir (Eryılmaz, 2000:28).

Yönetişim yaklaşımı, ABD’de Osborne ve Gaebler’in 1993 tarihli ünlü çalışmalarında “kürek çeken değil dümen tutan devlet” sloganıyla gündeme getirdikleri yeni anlayışta, pasif tüketiciliği içermeyen katılımcı vatandaşlık anlayışı ile şekillenmiştir. Bu süreçte üzerinde anlaşılan hedefler doğrultusunda işbirliğine ve konsensüse vurgu yapan ve yönetim mekanizmalarını uygulamaya aktaracak olan yeni bir liderlik tarzına ihtiyaç olduğunu belirtilmiştir (Osborne-Gaebler, 1992:1), Yayman, 2008:273). Aslında yönetişimin teorik kökenleri oldukça farklıdır. Kurumsal ekonomi, uluslararası ilişkiler, örgütsel çalışmalar, iktisadi gelişmeye dönük çalışmalar, politika bilimi, kamu yönetimi hep bu kapsamdadır. Ancak odakta ekonomik sistemin gelişimi bulunmaktadır (Stoker, 1998:19). Yeni liderlik tarzının tüm bunları kapsayacak şekilde olması gerekmektedir.

Yönetişim, iktidar gücünün sınırlarına ve hükümet dışı örgütlerin rolüne ilişkin yeni bir bakış açısına yönelik talebi yansıtmaktadır. Dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin artan etkisi, üretim metotlarındaki değişim, uluslararası ticaretin giderek genişlemesi, bilgi ve iletişim sistemlerindeki ilerleme, sermaye ve finans pazarlarının yeniden düzenlenmesi gibi faktörlerin, söz konusu kavramın ortaya çıkıp yaygınlaşmasında belirleyici bir etkide bulunduğu belirtilmektedir (Yüksel, 2000:147). Kamu hizmetlerin verimliliğinin sağlanmasında, hizmetlerin sunum yöntemleri, özelleştirme, mikro ekonomik reformlar, yeniden düzenleme, küresel rekabet, kentsel ve bölgesel gelişme gibi konuların önem kazanması (Wills, 1995:1) bu süreci pekiştirmiştir.

2. Yönetişimin Temel Özellikleri

*Ekonomik, sosyal ve politik öncelikler: Yönetişim katılımcılık, saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri üçgeni içinde korunmakta, bu üçgen sayesinde, ekonomik kalkınmada, ekonomik, sosyal ve politik öncelikler üzerinde bir konsensüs sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Yönetişimin teorisyenleri, bu önceliklerin sonucu olarak klâsik sorumluluk kanallarının artık yeni süreçlerle yer değiştirdiğini belirtmektedirler (Peters-Pierre, 1998:225).

*Seçilmiş görevlilerin değişen rolleri: Yönetişim seçilmiş görevlilerin fonksiyonlarını mevcut olandan daha az önemli göstermektedir. Tartışmalarda bu bakış açısından hareket edildiğinde, ağırsal ilişkilerin gelişimi ve kamu kaynakları ile özel kaynakların bir araya getirilmesi önem kazanmaktadır. Onlar için hedef ve öncelikleri belirlemek (Peters-Pierre,1998:223) hâlâ klâsik rol olarak mevcudiyetini korumaktadır.

*Katılımcılık: Yönetişimin öncelikleri arasında yer alan saydam bir politika belirlemek, uygulamak ve uygulama sonuçlarını ilan etmek, ilgili prosedürler ile beslenmek zorunda olan bir hedef olarak görülmektedir. Bu durum yetki devirleri ile ortaya çıkmaktadır (HABİTAT II, 2000:1). Yetki devri ve sivil toplumun katılımcılığı, bu ortamda bir zorunluluk olarak gündeme gelmektedir (Ozer, 2005:315).

*Bürokratik şartlar: Demokrasi bağlamında gelişen sorunların çözümünde siyasal sorumluluk ve bürokratik denetim fonksiyonlarının oldukça önemli olduğu söylenmektedir. Örgüt yapılarının bu süreçte demokratik yönetişimi kendilerinin üretmesi gerekmektedir. Ancak uygulamada rasyonel denetimler ve süreçler, sürekli olarak siyasal liderlerin çıkarına hizmet etmekte ve bu şekilde hiyerarşinin dışına çıkılmaktadır (Wolf, 1996:165).

*Saydamlık: Günümüzde suiistimallerin ortaya çıkarılması, önlenmesi ve kolektif çıkarların korunması açısından en önemli araçlardan birisi de saydamlık mekanizması olmuştur. Bu şekilde kurumsal bakış, sezgi, politikalarla uyumlu bilgi ve anayasal sistemde otorite-hiyerarşi ilişkileri (Green-Hubbell, 1996:38) daha belirgin olarak görülebilmektedir.

*Yeni liderlik anlayışı: Siyasal konsepte yönetim, çift taraflı liderliği gerektirmektedir. Bu ise; rejimin değerleri arasında diyalog ve işbirliği oluşturma becerisini ve bunların farklı gerilimlerini dengeleyebilmeyi, kamu çıkarı ile ilgili olarak karar veren halkın temsilcisi olabilmeyi, kurumsal performansı ve koruma duyarlılığını gerektiren imajı, kamu oyu fikirleri üzerindeki etkileri sınırlamayı, temel hakları korumayı, hukukun hakimiyetini sağlamayı ve vatandaş demokratik yönetim sürecinde eğitici, yetiştirici ve halktan yana yapmayı (Green-Hubbell,1996:39) gerektirmektedir.

*Demokratik sorumluluk: Genel olarak yönetimde temel unsurun demokratik sorumluluğun sağlanması olduğu söylenmektedir (Kettl, 2000:494). Ancak demokratik sorumluluk, oldukça karmaşık ve sorunlu bir kriter olarak değer-

lendirilmektedir. Çünkü sebep olma ve idare gücünü birbirinden ayırt etmek ve bunları bireyselleştirmek oldukça zor görülmektedir (O'Toole, 1997:449).

3. Yönetişimin Kapsamı ve Sınırları

Yönetişim, başta devlet olmak üzere, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını kapsamaktadır. Bunlardan devlet; siyasi kuruluşlarla kamu sektörü kuruluşlarını içermekte ve bu süreçte kendi vatandaşlarına nasıl daha etkin şekilde hizmet verebileceği üzerinde odaklaşmaktadır. Hukukun üstünlüğünü koruyarak, sosyo-ekonomik şartları düzenleyerek, sosyal ve fiziki altyapıları geliştirerek ve sosyal güvenlik ağıları sağlayarak, kalkınma için çerçeve oluşturmakta ve eşitliğin, barışın, adaletin temelini kurmaktadır. İkinci aktör olarak özel sektör; çeşitli sektörlerdeki özel işletmeleri kapsamaktadır. Bu kuruluşlar istihdam ve gelir kaynağı oluşturarak, üretimi, ticareti ve insan kaynaklarını geliştirerek ve hizmet sağlama ve kurumsal standartlar aracılığıyla ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi sağlamaktadırlar (Maliye Bak., 2003:II). Yönetişimin kapsamında yer alan üçüncü aktör olarak kâr amacı gütmeyen üçüncü sektör kuruluşları ise ticari bağları olmayan çeşitli toplumsal örgütlenmeleri içermektedirler. İşveren dernekleri, işçi konfederasyonları, meslek odaları, dernekler, vakıflar bu kapsama girmektedir (Güler, 2000:10).

Bu bağlamda yönetim kendi kendini yöneten ağları yansıtan bir olgu olarak şu unsurları kapsamaktadır:

- Yönetişim yönetimden daha geniş kapsamlı bir kavram olarak devlet dışı aktörleri de kapsamakta ve devletin sınırlarını özel sektörün, kamu sektörünün ve gönüllü kuruluşların sınırlarına çekmektedir.
- Yönetişim, ortak amaçları paylaşan ve kaynaklarının mübadelesi ihtiyacını duyan aynı grubun üyeleri arasındaki ilişkilerin ve yaşanan etkileşim sürecinin sürdürülmesini öngörmektedir. Bu süreçte ilişkiler, etkileşimler oyunun kurallarına göre güven esasına dayalı olarak sürdürülmektedir.
- Yönetişimin kapsamında egemen bir otorite bulunmamaktadır. Ağlar önemli oranda devletten özerk, kendi kendilerini yöneten ve devlete karşı sorumlulukları olmayan bir konumdadırlar.
- Ağları yöneten yapılar piyasaya ve bürokrasinin hiyerarşik yapılanması-na bir alternatif sunmaktadırlar (Cope vd., 1997:447).

Yönetişimin sınırları ise oldukça belirsiz görülmektedir. Genel olarak yönetişimin sonuçlarla ilgilenmesi, sınırlarının da sonuçları içinde aranmasını gerektirmektedir. Aslında girdi kontrolü klâsik kamu yönetiminde tercih edilen bir yön-

temdir. Ancak yetersiz olarak nitelendirilmektedir. Çünkü örgütsel yetersizliği ve verimsizliği gizlemekte ve talep ile tüketici tercihine bağlı performansı dikkate almamaktadır. Sonuçlarla ilgili çıktı kontrolü ise kendini müşteri tatmini aracılığı ile göstermekte ve diğer performans göstergeleri aracılığıyla yapılabilmektedir. Bu süreçte şikâyetler genelleştirilmekte ve özel sektörle gönüllü kuruluşlar bir araya getirilerek kamu hizmeti ve dağıtımında çıkarlar toplanabilmektedir (Peters-Pierre, 1998:228).

Esasında yönetimin plânlama sürecinde, toplumsal hareketlerin tümünün yönetimce dönüştürülebileceği varsayımı çok isabetli görülmemektedir. Yönetim toplumdan kaynaklanan sorunları toplum için çözmek durumundadır. Çünkü yönetim de toplumun bir parçasıdır ve yönetişimin sınırı yönetimin yönlendiriciliğinin kapsamındadır (Kickert, 1997/a:736). Bu kapsam genişledikçe sınıra olan mesafe de artmakta ve yönetişimin alanı genişlemektedir.

Yönetişimin sınırlarının belirlenmesinde “dümen tutmak felsefesi” de oldukça etkili kabul edilmektedir. Birçok yönetim stratejisi müşteriye dönük hizmetlerde önemli tasarruflar gerektirmektedir. Yönetim de bu bağlamda öncelikleri belirlemek ve hedefleri tanımlamak zorundadır. Yönetişimde dümen tutmak örgütler arası bir strateji ve kamu hizmetlerinin üretken unsurlarını bağımsız bırakmayı amaçlamaktadır (Peters-Pierre, 1998:228). Bu durumda ise yönetişimin sınırları genişlemekte ve belirsizleşmektedir.

4. Yönetişimin Stratejileri

Yönetişim kavramı teorik olarak; bir yönetilebilirlik krizinin varlığı, bu krizin geleneksel devlet müdahalesi biçimlerinin tükenişini göstermesi ve mevcut çerçeveye daha iyi uyum sağlayabilen yeni bir yönetişim şekline hayat verecek bir siyasal eğilimin bütün gelişmiş ülkelerde ortaya çıkması (Yüksel, 2000:149) olguları üzerinde odaklaşmaktadır. Stratejilerini de bunlara göre belirlemektedir.

Söz konusu bu stratejiler de şu şekilde özetlenebilir (Stoker, 1998:21-25);

*Yönetişim, kurumları, kurumların aktörlerini, ancak kurumlardan çıkan ve onların da ötesine giden aktörler olarak göstermektedir. Burada resmi yönetim sistemine bir meydan okuma söz konusudur. Yönetişim ise klâsik modelinin sınırlılığını ve yanlışlığını göstermekte ve yeni yönetim yapısını kurum ve örgütlerle birlikte kurmaktadır.

*Yönetişim sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde rol oynayan sorumlulukların belirgin olmayan sınırlarını açığa çıkartmaktadır. Yönetişim, yönetim

sisteminin artan karmaşıklığını açığa kavuşturmanın yanında dikkati sorumluluğa çekerek, devletin geri adım atmasını ve vatandaşa dönük olarak özel ve gönüllü sektörler üzerine sorumluluğu dağıtmasını öngörmektedir.

*Yönetişim kurumlar arasındaki ilişkilerde mevcut güç bağımlılıklarını açıklığa kavuşturmaktadır. Güç bağımlılığı; toplu harekete yönelik örgütlerle diğer örgütlere bağlı kabul edilmektedir. Hedeflerine ulaşabilmek için örgütler kaynakların değişimini yapmak ve genel amaçlar üzerinde anlaşmak zorundadırlar. Değişimin çıktısı sadece katılımcı kaynakların belirlenmesi ile olmamakta, aynı zamanda oyunun kuralları ve değişimin içeriği ile ilgilenmektedir.

*Yönetişim, aktörlerin otonom ve kendi kendilerini yönettikleri ağlar sistemi olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı yönetim, aktörlerin otonom özerklikleri ile ilgilenmekte, nihai ortaklığı, ulaşmak istenen kendi kendini yöneten yapılanmalar olarak görmektedir.

*Yönetişim, yönetimin, rehberlik ve danışmanlık yapabilmek için yeni araç ve gereç kullanmasını gerektirmektedir. Yönetimin gücüne, otoritesine, komutasına dayanmadan neler yapabileceğini araştırmakta ve yönetimin, danışmanlık ve rehberlikle yeni teknikler kullanabileceğini öngörmektedir.

Yönetişim sisteminde belirlenen söz konusu bu stratejiler yönetimin görevlerine göre de şekillenebilmektedir. Bunlar da şu şekilde belirtilebilir;

- Yeniden sentez ve koordinasyon: Bu görev kilit konumda olan aktörlerin belirlenmesini ve aralarında hâkim konumda olanlarının etkin ilişkiler geliştirme-lerini gerektirmektedir.

- İşbirliği ve yönlendirme: Bu görevde istenen sonuçlara ulaşabilmek için etkileyici ve yönlendirici ilişkiler ile ilgilenilmektedir.

- Bütünleşme ve düzenleme: Bu görev ise sistem yönetimi olarak da adlandırılmaktadır. Burada bireylerin oluşturduğu alt sistemlerin ötesine gidilerek düşünme ve hareket etme süreci analiz edilmektedir. Bu şekilde istenmeyen etkiler önlenmeye çalışılmakta ve etkin koordinasyon için mekanizmalar kurulmaktadır (Stoker, 1998:26).

Bu süreçte yönetim mekanizmaları; gerek bölgesel düzeyde, gerekse ekonomik açıdan, liderliğin önemine vurgu yapmak, liderliği geliştirecek öğrenen çevreyi oluşturmak, yönetimler için yönetici ve icracı lider anlayışını geliştirmek (Wills, 1995:1) şeklinde özetlenebilecek yeni stratejik roller önermektedirler. Bu kapsamda da piyasa yönetimi modeli, katılımcı yönetim modeli, esnek yönetim modeli ve yeniden düzenlenmiş yönetim modeli (Ott-Goodman, 1998:6-8), (Ozer, 2005:322-323) gibi ayrıntılarına bu çalışmada girmeyeceğimiz modeller gündeme gelmektedir.

5. Yönetişim Türleri

Çalışmamızın bu aşamamasında ilgili literatürde yönetim türleri olarak genellikle kabul gören küresel yönetim ve kamu yönetimi türleri incelenecektir.

a) Küresel Yönetişim: Son yıllarda tüm dünyada küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla gündeme gelen küresel yönetim, ulus devletlerden oluşan bir dünya sistemindeki hükümet etme biçimine alternatif olarak önerilen yeni yönetim stratejisini ortaya koymuştur. Bunun yanında küresel yönetim, ulus devletlerin yönetim kapasitelerinin ilerisine giderek, merkezi bir otoritenin yokluğunu ima etmiş ve hükümetler ile kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini formüle (Özdek, 1999:44) etmeye çalışmıştır.

Küresel yönetimle ilgili en önemli toplantı Mayıs 1998’de İngiltere’nin Birmingham kentinde gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında imzalanan Kyoto Anlaşmasının temel noktalarının tartışıldığı bu toplantıda, gelişmiş ülkeler ciddi küresel sorunları çözmek için bir araya gelmişler ve küresel işsizlik, sürdürülebilir kalkınma ve geliştirmekte olan ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleşmelerini değerlendirmiştir. Bu sorunların küresel yapısı, çözümde uluslararası çabanın gerekliliğini açıkça ortaya koymuştur. Bununla birlikte bir dünya hükümeti eksikliği, küresel yönetimde başarının sağlanması için devletlerarası işbirliğini gerekli kılmaktadır (Faulks, 1999:194).

Bu süreçte uluslararası alanda görülen yetki aktarımları, küresel yönetim süreci için gündem oluşturmuştur. Klâsik yönetime meydan okumalar, yalnızca kamu sektörü programlarını küreselleşmiş dünyada etkin olarak kullanma amacı gütmemiş, aynı zamanda bunları yapabilme kapasitesini oluşturmak istemiştir. Ancak hâlâ birçok yönetim geleneksel yöntemleri kullanmakta ve yönetim süreçlerinin, özellikle personel sisteminde yapılarını değiştirmemekte (Kettl, 2000:498) ısrarcı olmaktadır.

Uluslararası kuruluşlar arasında küresel yönetimin gelişimine en önemli katkıyı Birleşmiş Milletler (BM) sağlamaktadır. Teşkilat kalkınma programlarında; yasama ve yürütme organları, kamu ve özel sektör yönetimleri, adem-i merkeziyetçilik, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları alanlarında, yönetimin gelişimi için birçok ülkeye katkı sağlamaktadır.

Küresel yönetim konusunda Dünya Bankası da önemli çalışmalarda bulunmaktadır. Banka 1997 yılında yayınladığı kalkınma raporunda, yönetişimi devletlerin rollerinin değişimi sürecinde bir basamak olarak nitelendirilmiştir. Ülkelere; oluşturdukları politikalar, kurum kültürleri, hükümetlerin seçilme, izlenme, değişme süreci, politikaları etkin biçimde uygulamaya aktarabilme kapasiteleri, vatandaş haklarına saygılı olma durumları gibi faktörleri kullanarak (Maliye Bak., 2003:IV) sınıflandırmakta ve bunu kullanarak, yönetim sürecinde bu ülkelere maddi katkı sağlamaktadır.

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ise yönetişimi, sosyal ve ekonomik gelişme açısından ülke kaynaklarının yönetimiyle ilişkili olarak, toplumsal yapı içinde politik otoritenin etkin kullanımının sağlanması olarak değerlendirmektedir. Buna göre, kamu otoriteleri, ekonomik birimlerin fonksiyonlarını yeterli bir şekilde yerine getirebilmeleri için gerekli ortamları sağlamalıdır (Yüksel, 2000:156). Diğer bir uluslararası kuruluş olan IMF (Uluslararası Para Fonu) de etkin olduğu ülkelere; yönetim mekanizmalarının yaygınlık kazanabilmesi için, hukukun üstünlüğünü sağlama, kamu sektöründe etkinliği ve hesap verebilirliği geliştirme ve yolsuzlukla mücadele etme süreçlerine, özellikle ekonomik katkılar sağlamaktadır.

Yönetişim sürecine Avrupa Birliği (AB) de çok sıcak bakmaktadır. AB yönetim biçimine hâkim olması gereken en önemli ilkeler olarak; hesap verebilirlik, görünürlük, saydamlık, tutarlılık ve etkinliği belirlemiştir. Bu ilkelerin ortak noktası, kişilerin karar alma süreçlerine daha fazla katılımının ön koşullarını oluşturmaları olarak belirlenmiştir.

Uluslararası kuruluşların küresel yönetişimin gelişimine dönük bu katkısına rağmen, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma amacına yönelik programlarının başarısız kalmasının veya istenmeyen sonuçlara yol açmasının temel nedeni olarak sosyal refah harcamaları ve iyi yönetilememeleri gösterilmektedir. Bu krize çözüm olarak ise, özelleştirme, özel sektör-kamu sektörü işbirliği ve ortaklığı ve refah devleti harcamalarının azaltılması gibi politikalar önerilmektedir (Yüksel, 2000:157). Yani bir anlamda yönetişimin başarısı YKY düşüncesinin uygulamaya başarılı bir şekilde aktarılmasına bağlı görülmektedir.

b) Kamu Yönetişimi: Dünyada yaşanan büyük değişime paralel olarak, devlet kurumunun içine girdiği yeniden yapılanma süreci ve bu süreci, belirleyen çok yönlü, karmaşık etkileşimler kamu yönetimi alanında yeni yaklaşımları gerekli kılmaktadır (Şaylan, 1996:15). Ancak bu yaklaşımlar genel olarak kamu sektörü-

nün temel görevleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Buna göre; mal ve hizmetler arasındaki bölüşüm, gelir dağılımı ve bunu korumaya dönük çalışmalar, başta özel sektör olmak üzere kamu sektöründe de düzenlemeler yapmak, ekonomik kuralları yönetmek (Lane, 2000:4) çabaları, yönetim yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır. Bunlardan kamu yönetişimi, bu hususların nasıl gerçekleştireceği ile ilgilenmektedir.

Çağdaş toplumlarda kamu yönetişimi, toplumun dışsal yönetsel denetimi değil, süreçte yer alan aktörlerin tümünden kaynaklanan etkileşimsel bir yönetimi öngörmektedir. Uygulamada bu etkileşim sürekli. Bir yönetim yapısının, çağdaş yönetsel ihtiyaçları karşılayacak biçimde yeterli dönüştürme yetkinliğini özünde bulundurması ve bunları koordine edebilmesi gerekmektedir (Bozkurt vd., 1998:274).

Kamu yönetişimi; ulusal, bölgesel, yerel, siyasal, sosyal gruplardan, baskı ve çıkar gruplarından, sosyal kuruluşlardan özel ve ticari organizasyonlardan oluşan ağların yönetimini içermektedir. Burada yönetimin dış yönetimi yönlendirme fonksiyonu bulunmaktadır. Yönlendirme kontrolden çok daha farklı anlam taşımaktadır. Burada doğrudan etkileme ve etkilenme söz konusudur. Kamu yönetişimi kamusal politikalar ağında sosyal süreçlerin birbirlerinden doğrudan etkilenmesini öngörmekte ancak bu aktörlerin farklı ve çoğu zaman çatışan amaç ve çıkarlar taşıyabildiğini de kabul etmektedir (Kickert, 1997/a:735).

Kamu yönetişiminde, literatürde oldukça önemli görülen üç unsur dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi koşullar ve çevresel şartlar, ikincisi karmaşıklık yani sistem unsurlarının sayısı, farklılığı ve unsurlar arasındaki ilişkiler, üçüncü ise doğrudan etkileşimdir. Kamu sektörü yüksek oranda karmaşıklık taşır. Birçok farklı aktörün ağsal ilişkiler içinde olması söz konusudur. Bu karmaşıklık ne merkezi ne de en alt seviyede olan farklı bir yönetim formu ortaya koymaktadır (Kickert, 1997/b:176).

Kamu yönetişimi kamu yönetiminin işleyişinde etkinliğin ve verimliliğin de ötesine gidilmesini öngörmektedir. Sıkı ticari kuralların yanında kanuna uygunluk ve yasallık de öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Yönetim faaliyetlerinde sınırlılık esas olarak alınmakta, kamu yönetişiminde sosyal ve politik yapılar arası ilişkiler, bu ilişkilerin yönlendirilmesi açısından çok önemli görülmektedir (Kickert, 1997/b:732).

Bu süreçte kamu yönetişimi üç tür yapının oluşumunda etkin olmaktadır. Öncelikle birinci yapıda yönetim, zayıf ancak etkin, verimli, tutumlu ve performans hedeflerine ulaşabilecek konumda düşünülmektedir. İkinci yapıda yönetim için dürüstlük ve doğruluk temel değerlerdir. Yönetimde öncelikli olarak sosyal adalet, eşitlik, yasallık görevlerin doğru bir şekilde yerine getirilmesi ön plâna çıkmaktadır. Üçüncü yapıda ise sağlamlık, güçlülük hâkim değerler olarak dikkat çekmektedir. Bu yapıda yönetim güvenilir, güçlü, uyumlu, güvenli, kendinden emin ve zorluklar karşısında mücadeleci olmak zorundadır (Kickert, 1997/a:735). Bu süreçte başarılı olmak, kamu yönetişiminin başarısı ile doğru orantılıdır.

Son yıllarda tüm dünyada kamu yönetişimi, iyi yönetim (good governance) kavramı çerçevesinde uygulamaya aktarılmaktadır. Kavram ilk olarak Afrika gibi, istikrarlı, oturmuş, devlet yapılarının olmadığı ülkelerdeki iktidar ve yönetim sorunları çerçevesinde dile getirilmeye başlanmıştır. Dünya Bankası'na yürürlüğe konan "Yapısal Uyum Programları"nın başarısızlığı, anılan bankayı, söz konusu programların hayata geçirmeye çalıştığı ülkelerin kamu yönetimleri üzerinde giderek daha çok durmaya ve bu bağlamda iyi kamu yönetimi kriterlerini yerleştirme yönünde çaba göstermeye yöneltmiştir. Bu çabalar çerçevesinde şekillenen iyi yönetim kavramı; vatandaşların güvenliğinin sağlandığı, hukukun üstünlüğünün gerçekleştiği ve yargı bağımsızlığının var olduğu hukuk devletini, kamu harcamalarının adil ve doğru bir şekilde yöneten kamu kuruluşlarını, siyasal liderlerin eylemlerinden dolayı halka hesap verebildiği veya halkın onlardan hesap sorabildiği, bütün vatandaşların gerekli bilgiye kolayca ulaşabildiği saydam yönetimi ve insan haklarının asgari gereklerini içermektedir (Yüksel, 2000:155). Literatürde iyi yönetişimin birbirini tamamlayan başlıca sekiz unsuru bulunduğu belirtilmektedir. Bu ilkeleri şöyle özetleyebiliriz:

*Şeffaflık: Yönetimde şeffaflık serbest bilgi akışının sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Bu ise; usullerin, kurumların ve bilgilerin, ihtiyacı olanlar için kolaylıkla erişilebilir olması ile gerçekleştirilebilecektir (Maliye Bak., 2003:VIII). Yönetimin açık ve saydam olması, devletin sorumluluğunun vazgeçilmez koşullarından birisidir. Gizlilik, ülkelerin üstün çıkarlarının gizli olduğu yönündeki anlayışlar, rant paylaşımının kılıfları olarak yönetimde yozlaşmaya neden olmaktadır (Aliefendioğlu, 2001:33).

*Hesap verebilirlik: İlke bir kurumdaki görevlilerin yetki ve sorumluluklarının kullanılmasına ilişkin olarak, ilgili kişilere karşı cevap verebilir olma, bunlara yönelik eleştiri ve talepleri dikkate alarak bu yönde hareket etme ve bir başarısızlık durumunda sorumluluğu üzerine alma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yani kamu örgütleri, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarındaki karar alıcılar, kamu oyuna ve kurumsal paydaşlarına karşı hesap verebilmelidirler (Maliye Bak., 2003:VIII).

*Katılımcılık: Tüm vatandaşların gerek doğrudan gerekse kendilerini temsil eden aracı kurumlar vasıtasıyla karar alma süreçlerine katılmaları gerekmektedir. Vatandaşların aktif katılımı sayesinde, politikalar oluşturulurken farklı çıkarlar arasında uzlaşma sağlanmakta, böylelikle vatandaşlar çıkarlarının ötesinde ortak çıkar için hareket edebilmektedirler.

*Cevap verebilirlik: Kurumların ve usullerin tüm vatandaşlara hizmet etme gayreti içinde olması gerekmektedir. Bu İlke, vatandaşların yönetimde/hükümette bulunanlarca dinleneceklerini bilmeleri anlamına gelmektedir. Duyarlı yöneticinin, cevap vermeye hazır, sempatik, sorunlara duyarlı aynı zamanda halkın ihtiyaç ve isteklerini anlayabilen ve uygulayabilen bir yapıda olması (Maliye Bak., 2003:53) gerekmektedir.

*Hukukun üstünlüğü: İlke, kurumların adil olarak oluşturulan yasal çerçeveler içinde hareket etmelerini ve kişilerin de kendi davranışlarına kanunların uygulanabileceğini kabul etmelerini öngörmektedir (Maliye Bak., 2003:VIII). Devletin sürekliliği için bu ilkeye mutlaka uyulması gerekmektedir. Hukuka bağlılık ve saygılı birey, devletin sürdürülebilirliğini, birlikte geçerli kılmaktadırlar (Karaman, 2000:44).

*Etkinlik: Usullerin ve kurumların, kaynakların verimli kullanılmasını sağlayacak sonuçlar üretmeleri gerekmektedir. Bu anlamda etkin yönetim, küreselleşmenin ve sürdürülebilir kalkınmanın gerektirdiği değişime ayak uydurmaya yönelik, devlet, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşın yönetiminde birlikte rol almalarını öngören geniş bir bakış açısını temsil etmektedir (Maliye Bak., 2003:79).

*Eşitlik: İlke, tüm vatandaşların mevcut refah seviyelerini muhafaza etmek ve geliştirmek fırsatlarına sahip olmalarını gerektirmektedir (Maliye Bak., 2003:VIII). Benzer olayların, benzer şekilde, tarafsız ve adil muamele görmesinden kesinlikle ödün verilmemelidir.

*Stratejik vizyon: Kamu yönetiminde liderler iyi yönetim ve kalkınma hususunda etkin bir perspektife sahip olmalı ve gelişmeye yönelik gerekli unsurları belirleyerek bunları sağlamalıdır (Maliye Bak., 2003:VIII). Stratejik vizyon-

lar belirgin olmakla birlikte süreklilik göstermelidir. Vizyon, çalışanlarla yöneticiler tarafından belirlenmeli, buna yönelik hedefler de ulaşılabilir olmalı ve çalışanların bu vizyona inanmaları sağlanmalıdır (Tortop et all, 2007:565).

İyi yönetim, tüm bu ilkelerin gereği gibi yerine getirilmesini öngörmektedir. Bunları birbirinden ayrı düşünmek de mümkün değildir. Yönetim karşısında yönetişimin başarılı olabilmesi, tüm ilkelerin mümkün olduğunca yüksek başarı oranları ile uygulanabilmelerine bağlıdır (Ozer, 2005:333).

6. Yönetişimde Dönüşüm, Yeni Kamu Yönetimi Reformları ve 3. Dünya Ülkeleri

Tüm dünyada 21. yüzyılın başlarında yönetişimin gündemini küreselleşme ve yetki devri eğilimleri belirlemiştir. Bu süreçte yönetimler, rekabete dönük yeni gelişmelere karşı yeni planlar yapmaya zorlandılar. Yönetimler küreselleşmiş dünyada etkin kamusal programlar için yeni strateji araçları geliştirmenin yanında bunu gerçekleştirecek kapasite artırımlarını sağlamak zorundaydılar.

Birçok kamu bürokrasisi geleneksel doğrudan programları yerine getirebilmek için kurumsal yapılarını ve personel sistemlerini değiştirdiler. Bugün hükümet taktik ve stratejilerini değiştirirken yapı ve süreçleri özellikle personel sistemini hâlâ tam olarak değiştiremedi (Kettl, 2000:480). Bu süreçte yeni kamu yönetimi reformları devreye girmiş ve adeta yönetişimin dönüşümü sürecinin, etkin reform uygulamalarıyla, sancısız geçirilmesini sağlamıştır.

Bu kapsamda yeni kamu yönetimi anlayışı ile yönetişimin ortak yönleri şu şekilde belirtilebilir:

- Gerek YKY, gerekse yönetim, iyi toplum-iyi yönetim kurma amacındadır.
- Her iki yaklaşımda da sorumluluğa önem verilmektedir.
- Her iki yaklaşımda da yönetimlerin toplumdan uzak olduğu, yönetim birimlerinin çok verimsiz çalıştığı öngörülmekte ve bunların çözümüne yönelik öneriler getirilmektedir.
- Her ikisi de etkinlik için rekabetin şart olduğunu öngörmektedir.
- Her iki yaklaşım da sonuç odaklı olarak girdilerden çok çıktıların dene-timiyle ilgilenmektedir.
- Her iki yaklaşımda “dümen tutmaya” (koordine etmeye) vurgu yapılmaktadır (Frederickson-Smith, 2003:218).

Görüldüğü gibi iki yaklaşım arasında bu kadar benzerlik olması, literatürde yönetişimin sürekli olarak YKY düşüncesi kapsamında ele alınmasına yol açmıştır. Özellikle kamu yönetiminde yönetişim uygulamaları YKY düşüncesi çerçevesinde şekillenmektedir. Zaten günümüzdeki yönetişim tartışmaları YKY düşüncesinin özellikle batı demokrasilerinde, Avustralya ve Yeni Zelanda'da yayılmasıyla artmış ve gelişmiştir. Birçok bilim adamının yönetişim tartışmalarını, YKY teorisyenlerinin yönetim felsefesi tartışmaları tetiklemiştir (Peters-Pierre, 1998:225).

Bugün yönetişim sisteminde değişime yönelik çağdaş gelişmeler, tüm kapitalist, post-sosyalist ve 3. dünya ülkelerinde görülebilir. Bu süreç, yani yeni değişen kamu sektörü yönetişimine doğru gelişmeler, yönetilebilir devlete ya da hantal devlete meydan okuma eğilimi olarak görülebilir.

3. dünya ülkelerinde bu durum, devlet odaklı yönetişim modelinden gelişmeci devlet kavramlaştırması altında bir kopuşu temsil etmektedir. Gerçekten devletin rolünün piyasa rolü ile yer değiştirmesini öneren yeni politik ekonomi ilke ve varsayımlara dayanan 3. dünya yönetişim geleneği, en kapsamlı piyasayı ve en az devlet müdahalesini gerektiren küreselleşmenin aşamaları ile aynı doğrultuda bulunuyor.

Yönetişimde ve devlet yapısında görülen bu son reformlar 3. dünya ülkeleri için piyasa dostu küreselleşme, anti-devletçi ekonomik reformlar, mali krizleri azaltacak anti refahçı kamu politikaları, açıklarla mücadele, verimliliği ve kaliteyi artırma, tahsisleri geliştirme olarak görülüyor ve uygulamaya aktarılıyor (Haque, 2002:3).

Soruna bu kapsamda yaklaştığımızda; yönetişimin dönüşümü sürecinde, 3. dünya ülkelerinde yeni kamu yönetimi reformları uygulanırken, yönetişimin faaliyet alanının ve rolünün yeniden belirlendiğine, yönetişimin kurumsal yapısının yeniden şekillendiğine ve normatif standartlarının yeniden belirlendiğine tanık oluyoruz. Şimdi bu süreç biraz daha ayrıntılı bakalım.

a) Yönetişimin faaliyet alanının ve rolünün yeniden belirlenmesi: Yeni politik ekonomi çerçevesinde 3. dünya ülkeleri kamu yönetişiminin faaliyet alanını özel sektöre temel rol biçen küçülme, serbestleştirme, özelleştirme gibi önlemlerle küçültmeye çabalamaktadırlar. Örneğin IMF ve Dünya Bankasının baskıları sonucu birçok Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde toplu özelleştirme ve serbestleştirme çabaları görülmektedir.

Bu alanda en iyi bilinen örnekler; Arjantin, Bangladeş, Brezilya, Şili, Endonezya, Malezya, Meksiko, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Güney Kore, Tayland, Uganda ve Venezüella'dır.

Bu ülkelerde tamamen satma, kiralama, eşit şartlarda satış, yönetim sözleşmeciliği gibi birçok özelleştirme yöntemleri uygulanmış ve telekomünikasyon, havayolları, elektrik, otomobil, televizyon, tarım, gübre, tütün, bankacılık, sigorta ve daha da artırabileceğimiz birçok sektörde bu çabalar yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Özelleştirmenin bu daha önce örneği görülmemiş türleri, doğal olarak bu ülkelerde ekonomi üzerindeki kontrolü ve devletin mülkiyet alanını azaltmıştır. Ayrıca, birçok ülkede özel sektöre yeni avantajlar sağlayabilmek için doğrudan kamu sektörünü küçülten yeni önlemler alınmıştır. Asya'da Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankasının etkisiyle, Malezya, kamu sektörünü küçültmek için yeni önlemler almıştır. Filipinler kamu personelini % 5-% 10 arasında azaltarak klasik bürokrasiyi yenme stratejisini uygulamıştır.

Singapur kamu çalışanlarının sayılarını % 10 azaltabilmek için işgücünde sıfır artışı benimsemiştir. Tayland ise yeni iş alanlarını dondurmuş ve mevcut alanlarda da yeni işe başlayacaklara düşük ücretler önerme yöntemini uygulamıştır (Haque, 2002:4-5).

b) Yönetişimin kurumsal yapısının yeniden şekillenışı: Günümüzde tekeli kamu sektörüne karşı piyasa rekabeti öncülüğünde hareket eden özel sektörün üstünlüğünü savunan yeni politik ekonominin gerçekleri karşısında özel sektör yönetiminin tecrübeleri temelinde kamu yönetişiminin örgüt ve yönetim yapısının yeniden yapılanmasında oldukça farklı reform türleri ortaya çıkmaktadır. Eğilimler daha çok hükümetleri ticarileştirmek, uygun örnekleri uyumlaştırmak, kamu kuruluşlarını özel sektör kuruluşları gibi yönetmek ve özel sektör kuruluşları ile ticari ortaklıklara girmek yönünde olmaktadır. Yönetimi yeniden yapılandırmaya dönük söz konusu eğilimler, bugün hala birçok Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkesinde görülmektedir. Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, İngiltere ve ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki örnekler baktığımızda ise, birçok 3. dünya ülkesinin yönetim sürecinde bu ülkelerde görülen örneklerle yeni tanıştıklarını söyleyebiliriz.

Güney Asya'da Bangladeş bu yeniden yapılanma kuralları çok yaygın bir şekilde uyarlarken, Nepal ve Pakistan enerji, telefon ve demiryolu gibi bazı sektörlerde Yeni Kamu Yönetimi reformlarını uygulamak için özel çaba harcamışlardır. Güneydoğu Asya'da Singapur, bütçe ve personel sisteminin yeniden yapılan-

dırılmasına dayalı özerk kurullar uygulamasını denerken, Endenozya, Malezya, Filipinler ve Tayland, yeni reformları birçok kamu kurum ve kuruluşuna uyarlayarak dikkat çekmiştir.

Bu süreçte bazı 3. dünya ülkelerinde farklı derecelerde yönetsel özerklik uygulamaları da görülmektedir. Özellikle Botswana, Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Uganda gibi Afrika ülkeleri bu konuda öncü rol oynamışlardır (Haque, 2002:6-7).

c) Yönetişimin normatif standartlarının yeniden belirlenmesi: Yeni politik ekonomi modeli altında, yukarda belirtilen yönetimdeki yapısal ve fonksiyonel değişime ek olarak, kamu sektörü kararlarının analizinde ve yasallaştırılmasında gerekli öncelikli normlarda da önemli bir değişim olmaktadır. Geçmişte temel politik kararlar, eğer eşitliği, temsili, dürüstlüğü, kamu refahını sağlıyorsa makul görülüyorlardı. Yeni politik ekonomiye dayalı yönetim modunda ise politika kararları ancak verimliliği, ekonomikliği, rekabeti, müşteri memnuniyetini sağlıyabiliyorsa kabul edilebiliyor.

3. dünya ülkelerinde insanlar, kendi piyasa kuruluşlarının oldukça az gelişmiş olmasına bağlı olarak yararcı piyasa değerlerine henüz alışamamalarına rağmen son yıllarda, kamu yönetişimi retoriği ve dili artan oranda özel sektör değerleri ile dopdolu hale gelmiştir. Özellikle Dünya Bankasının iyi yönetim uygulamalarının uyarlanmasına yönelik baskısı bu konuda çok etkili olmuştur.

Örneğin Güneydoğu Asya Ülkeleri Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler gibi ülkelerde, yönetim sürecinde reform mantığının temel öncülleri; ekonomik büyüme, verimlilik, ekonomiklik ve rekabet kabul edilmiştir. Birçok Latin Amerika ve Afrika ülkesinde verimlilik ve performans ilkeleri, piyasa tabanlı yeni politik ekonominin gereği olarak, yönetim sürecinde sürekli gelişme göstermiştir. Benzer şekilde Güneydoğu Asya'da Bangladeş, Hindistan, Nepal gibi ülkeler kamu yönetiminde büyük verimlilik sağlamışlardır. Hong Kong, Singapur, Tayvan, daima verimliliği ve rekabeti yönetişimin zorunlu şartları olarak görmelerine rağmen, daha düşük ulusal geliri olan 3. dünya ülkelerinde bu benzer normatif standartlara olan vurgu, yeni ortaya çıkan yönetim çerçevesinde yeni politik ekonominin etkisi altında önemli artış göstermiştir. Hatta komünist ülkeler Çin ve Vietnam'da bile, kamuda verimlilik ve rekabetçilik üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. 3. dünya ülkeleri yönetiminde görülen diğer önemli normatif bir değişim de, özel sektörün vurgu yaptığı müşteri tatmini ve memnuniyeti ilkesine verilen önemin çok hızla artıyor olmasıdır (Haque, 2002:8).

d) 3. dünya ülkelerinde yönetişimin sorgulanması: 3. dünya ülkeleri ve uluslararası kuruluşlarca yönetişim sürecinde şart koşulan yeni reformlar ve bunlara yönelik amaçlar var: Özellikle ekonomik verimlilikte artış sağlanması, kamu sektöründe kötü yönetimin azaltılması, etkilik, kaynak tahsisatına geçilmesi, sorumluluk ve saydamlığın sağlanması, ayrılıkçı davranışların sona erdirilmesi, yabancı yatırımın çekilmesi ve küresel piyasalarda ulusal rekabetin artırılması gibi. Ancak bu aşamada bu reform amaçlarında başarılı olunacak mı?, yönetişim sürecinde zıt göstergeler neler olabilir? gibi sorular akla gelmektedir.

Yukarda da belirttiğimiz gibi son yıllarda birçok 3.dünya ülkesinin ekonomik büyüme ve verimliliği artırmak için yeni politik ekonominin piyasa odaklı yönetişim reformları ile tanışmışlardır. Fakat bu reformlara bağlı olarak vatandaşların temel hizmetlere kolayca ulaşabilmesi sürecinde sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle sosyal hizmetlerde ve kamu sektörü istihdamında sorunlar görülmektedir (Haque, 2002:9).

Asya ülkelerinde kişi başına düşen gelir, Tayland ve Filipinler de eğitime ayrılan pay artmasına rağmen, Malezya, Singapur gibi ülkelerde düşmüştür. Latin Amerika ülkelerinde Şili, Kostarika, Ekvator, El Salvador, Panama ve Peru gibi ülkelerde eğitime yapılan harcamalarda düşüş olmuş, benzer şekilde Afrika'da Zimbabve, Zaire, Uganda, Tanzanya gibi ülkelerde de eğitim sektöründe önemli tasarruflar ve kesintiler yapılmıştır.

Sağlık sektöründe de benzer gelişmeler görülmüştür. Zaire, Uganda, Somali, Nijerya, Fas, Mali, Kenya, Etiyopya, Mısır, Gana gibi Afrika ülkelerinde piyasa tabanlı reformlar, sağlık sektöründe kamu harcamalarının ve yatırımlarının azalmasına yol açmıştır. Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde kişi başına düşen kamu harcaması oranı sürekli olarak düşüş göstermiştir. Bu oran Şili, Kolombiya, Ekvator, El Salvador, Honduras, Meksika, Peru ve Tayland'da % 3, Malezya, Filipinler, Singapur, Vietnam, Brezilya, Guatemala, Paraguay ve Uruguay'da % 2, Endonezya ve Venezüella'da % 1'in altında olmuştur (Haque, 2002:10).

Sağlık ve eğitim sektöründe görülen bu örnekler, Asya, Afrika ve Latin Amerika 3. dünya ülkelerinde hükümetlerin temel hizmet sektörlerine yaptıkları yardım ve yatırımların azaldığını göstermektedir. Bu süreç verimlilik ve etkinlik arayışları çerçevesinde yapılmasına rağmen, söz konusu bu ülkelerdeki düşük gelirli insanlar, yönetişimle ilgili gelişmelerden doğrudan etkilenmişlerdir. Bu açıdan sağlık sektörüne yapılan harcama ve yatırımların çok düştüğü Asya ülke-

rinde 260 milyondan fazla insanın hiçbir sağlık hizmetinden yararlanamamasına şaşmamak gerekiyor. Yaklaşık son 20 yıldır yabancı yardıma bağlı birçok fakir ülke, Afrika Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası gibi birçok uluslararası yardım kuruluşlarına, bu ülkelerde birçok insanın temel hizmet sektörlerine hiç ulaşamamalarından dolayı, özellikle kamu sağlığı ve eğitimi alanında aşırı ihtiyaç duymasına neden olunmuştur.

İkinci olarak hızlı ve yüksek ekonomik büyümede uygulanan yeni ekonomi politikalarının 3. dünya ülkelerinde eşitsizliği ve gelir dağılımındaki yetersizliği daha da artırdığı söylenmektedir. Gerçekten, özelleştirme gibi politikalarla kamu sektörünün küçültülmesi, işsizlik üzerinde doğrudan etkide bulunmakta dolayısıyla bu durum gelir dağılımını da etkilemektedir. Çünkü bu tür ülkelerde özel sektörün çok canlı olmaması ve istihdamın yüksek oranda kamu yönetimine ait olması bu durumu tetiklemektedir. Gelir dağılımındaki dengesizlik ve aşırı düşüşler, son dönemde uygulanan sosyal hizmetlerde ve harcamalarda kesinti yapan reformlara bağlanmıştır. Gelir dağılımındaki dengesizliğe bağlı olarak özelleştirme, serbestleştirme, kamu-özel ortaklığı gibi politikaların sanayici ve özel sektör girişimcisinin lehine olduğuna dair bir kanı yaygınlaşmaya başlamıştır. Başka bir deyişle bu son dönem politikaları zengini daha zengin fakiri daha fakir yapmaktadır. Bugün Malezya'da ulusal gelirin % 1.9'unu fakirler, % 37.9'unu ise zenginler paylaşmaktadır. Bu rakamlar Filipinlerde % 2.4-% 3 3.5, Tayland'da % 2.5-% 37.1, Endonezya'da % 3.6-% 30.3 ve Vietnam'da % 3.5-% 29 şeklinde gerçekleşmektedir. Latin Amerika ülkeleri daha kötü bir durum sergilemektedirler.

Sonuçta, liberalleşme, serbestleştirme, ticaretin kolaylaştırılması, mülkiyet değişiminin önündeki engellerin kalkması, yabancı yatırımın çekilmesi gibi yeni ekonomi politikalarına dayanan yönetim reformları yapılırken, bu süreçte dışsal bağımlılık da artmaktadır. Ülkelerin kendine güvenleri kaybolmakta ve istikrarsızlık artabilmektedir. Birçok akademisyen ve teorisyen bu konuda, sermayenin küreselleşmesinin ve yeni ekonomi politikalarının ulusal özerkliği ve bağımsızlığı sürdürmeyi zorlaştıracaklarını belirtmektedirler.

Son yıllarda güney ve güneydoğu Asya ülkelerinin önemli oranlarda ticaretlerini liberalleştirmeleri, yabancı yatırımla ilgili sınırlamaları kaldırmaları, tam yabancı mülk edinebilmenin önünü açmaları, vergilerde ve ithalatta farklı indirimler ve muafiyetler uygulamaları, yönetim sürecinde bu ülkelerinde yabancı mülkiyet edinme oranı artırmış, özellikle havayolu, gaz, petrol, otomobil, kömür, telekomünikasyon, sigorta, bankacılık, taşımacılık turizm gibi artırabileceğimiz birçok alanda önemli oranlarda yabancı yatırım artışı gözlenmiştir. Benzer şekilde

Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezüella gibi Latin Amerika ülkelerinde de farklı sektörlerde yabancı yatırımcılar yatırım yapmaya başlamışlardır (Haque, 2002:11-12).

3. dünya ülkeleri için yeni ekonomi politikalarına dayanan bu yönetim modunda yabancı yatırımcıların hızla mülk sahibi olma istekleri, söz konusu ülkelerde, dışsal bağımlılığı artırmış, devlet egemenliğini zedelemiş ve ülkelerin kendilerine olan güvenlerini sarsmıştır. Gerçekten bu ülkelerin dış bağımlılıkları kendi dış borçlarının oranına göre artmıştır. Doğal olarak yeni ekonomi politikaları bu dış borçları oldukça artırmıştır. Yönetişim sürecinde uygulanan yeni kamu yönetimi reformlarının bir sonucu olarak algılanan bu durumlar, söz konusu ülkelere analiz edilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu ülkeler, olumsuzlukları azaltabilmek için, sürece göre ilgili ekonomi politikalarının yeniden analizine ve uygun politikaların ve kurumların oluşturulmasına çalışmakta, yaptıkları hatalara tekrarlamak için yönetim sürecini ve yeni kamu yönetimini daha iyi anlamaya çalışmaktadırlar.

Sonuç

Günümüzde demokrasinin gelişimine paralel olarak kamu yönetiminin hiyerarşik yönü azalmakta, rasyonellik artmakta ve hızla ağsal ilişkiler haline dönüşmektedir. Bu durum demokrasinin gelişimi açısından önemli bir gösterge kabul edilmektedir. Kamu çıkarı ile ilgili sorumluluklar değişmekte ve sonuçta kamu yöneticilerinin değerlerine ve faaliyetlerine bağlı olarak yönetimi güçlendirmek için ortamlar hazırlanmaktadır (O'Toole, 1997:443).

Ancak bütün bunlar çok kolay sağlanacak gelişmeler olarak görülmemelidir. Yönetimden yönetime geçiş kolay ve kısa sürede gerçekleşebilecek bir süreç değildir. Uzun bir toplumsal öğrenme sürecini gerektirmekte ve toplumun örgütlenmesinde sosyal öğrenmeye elverişli yapıların oluşması zorunlu olmaktadır (Tekeli, 1996:53). Bundan dolayı yönetişimin ancak gelişmiş ve bireyleşmiş batı toplumlarında geçerli olabileceği (Emre, 2002:304) söylenmektedir. Batı toplumlarında görülen yetki devrine gitmiş hükümetlerce halkın karar verme mekanizmalarına dolaysız katılımına olanak verilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi, bu bağlamda, karar alma süreçlerine doğrudan katılımı veya halkın çıkarlarını temsil eden meşru kurumlar aracılığıyla vatandaşların seslerini duyurabilmeleri (HABİTAT II, 2000:1), yönetişimin başarılı olabilmesi için yerine getirilmesi zorunlu şartların sadece bazılarıdır. Söz konusu süreçte 3. dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları olumsuzluklar, bu şartların tam anlamıyla yerine getirilememe-

sinden kaynaklanmaktadır. Tüm dünyada özellikle de 3. dünya ülkelerinde yönetişimin başarısını gelecek yıllarda görülecek gelişmeler gösterecektir. Ancak yönetişimin dönüşümü sürecinde; kamusal amaçlar çerçevesinde yönetimle sivil toplum arasındaki ilişkilerde karmaşanın artması, ulusal sorumlulukların; uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimler ve yerel kuruluşlar arasındaki ilişkilerin gelişimi paralelinde yeniden belirlenmesi ve mevcut değişime uydurulmasının gerekliliği, bu tür ilişkilerde başarıyı yakalayabilmek için daha fazla kapasiteye ihtiyaç duyulması (Kirlin, 2001:142) hususlarına dikkat edilmesi durumunda, başarının sağlanması çok kolay olacaktır.

KAYNAKÇA

Aliefendioğlu, Yılmaz; “Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. II, 2001, s. 25-33.

Bozkurt, Ömer-T. Ergun - S. Sezen; *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, TODAİE Yay., Ankara, 1998.

Cope, Stephan-Frank Leishman-Peter Storie; “Globalization, New Public Management and the Enabling State”, *International Journal Of Public Sector Management*, V. 10, I.6, 1997, p. 444-460.

Dunsire, Andrew; “Administrative Theory in the 1980’s: A Viewpoint”, *Public Administration*, V.73, : 1995, s. 25-35.

Emre, Cahit; “Değişen Kamu Yönetimi Anlayışı ve Mülki İdare Amirliğinin Geleceği”, *İyi Yönetim Arayışında Türkiye’de Mülki İdarenin Geleceği*, Cahit Emre (Ed.), TİAV Yay., Ankara, 2002, s. 301-308.

Eryılmaz, Bilal; *Kamu Yönetimi*, İstanbul, 2000.

Faulks, Keith; *Political Sociology*, New York Un. Pres, USA, 1999.

Frederickson, H. George-Kevin B. Smithl; *The Public Administration Theory Primer*, Westview, USA, 2003.

Green, Richard T.-Lawrence Hubbell; “On Governance and Reinventing Government”, *Refounding Democratic Public Administration, Modern Paradoxes*, Post Modern Challenges, G. Wamsley (Ed.), Sage, USA, 1999, s. 38-67.

Güler, B. Ayman; “Devletin Yeniden Yapılandırılması” *Yerel Gündem*, C. II, S.9, 2000, s. 4-12.

Habitat II; *İstanbul +5 Ülke Raporu*, Yönetişim Alt Bölümü, İstanbul.

Haque; Shamsul M.; “Globalization, New Political Economy, and Governance: A Third World Viewpoint”, *Administrative Theory & Praxis*, Vol. 24, Number:1, 2002.

Karaman, Zerrin Toprak; “Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler”, *Türk İdare Der.*, Y. 72, S. 426, 2000, s. 5-42.

Kettl; Donald F.; “The Transformation of Governance: Globalization, Devolution and the Role of Government”, *Public Administration Review*, Vol. 60, Issue 6, Nov 2000, p. 488-499,

Kickert, Walter J. M.; “Public Governance in the Netherlands: An Alternative to Anglo-Amerikan Managerialism”, *Public Administration*, V.75, I.2, 1997/a, p. 731-752.

Kickert, Walter J. M.; “Anglo-Saxon Public Management and European Governance: The Case of Dutch Administrative Reforms”, Jan-Erik Lane (Ed.), *Public Sector Reform Rationale, Trends and Problems*, Sage Publications, England, 1997/b, p. 68-187.

Kirlin, John J.; “Big Questions For A Significant Public Administration”, *Public Administration Review*, V. 61, I. 2, 2001, p. 140-144.

Lane, Jan-Erik; *New Public Management*, Routledge, London, England, 2000.

Maliye Bak.; *İyi Yönetişimin Temel Unsurları*, Ankara, 2003.

O’toole, Jr. Lavrence; “The Implications for Democracy in a Networked Bureaucratic World”, *Journal of PA Research & Theory*, V. 7, I. 3, 1997. p. 443-460.

Osborne, David and Ted Gaebler; *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, Penguin Books, USA, 1992.

Ott, J. Steven-Doug Goodman; “Government Reform or Alternatives to Bureaucracy? Thickening, Tider And Future of Governing”, *Public Administration Review*, V. 58, I. 6., 1998.

Özdek, Yasemin; “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası”, *Amme İdaresi Der.*, C. 32, S. 3, 1999, s. 25-47.

Peters, B. Guy-John Pierre; "Governance without Government? Rethinking Public Administration", *Journal of PA Research&Theory*, V. 8, I. 2, p. 223-244.

Stoker, Garry; "Governance as Theory: Five Positions", *International Social Science Journal*, V. 50, I.1, 1998, p. 17-29.

Şaylan, Gencay; "Bağımsız Bir Disiplin Olarak Kamu Yönetimi", *Amme İdaresi Der.*, C. 29, S. 3, 1996. s. 3-16.

Şaylan, Gencay; "Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 33, S.2, 2000, s. 1-21.

Tekeli, İlhan; "Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine", *Sosyal Demokrat Değişim*, S. 3, 1996, s. 45-54.

Tortop, Nuri-E. İşbir-B. Aykaç-H.Yayman-A.Özer; *Yönetim Bilimi*, Nobel, Ankara 2007.

Wills, Jenny; "Community Alliances and The New Governance", *Australian Journal of Public Administration*, V. 54, I. 3:, 1995, p. 376-381.

Wolf, James F.; "Moving Beyond Prescriptions Making Sense of Public Administration Action Contexts" Gary L. Wamsley (Ed.), *Refounding Democratic Public Administration, Modern Paradoxes, Post Modern Challenges*, Sage, USA:, 1996, p. 141-167.

Yayman, Hüseyin; *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2008.

Yılmaz, Osman; *Kamu Yönetimi Reformu*, DPT Yay., Ankara, 2001.

Yüksel, Mehmet; "Yönetişim Kavramı Üzerine", *Ankara Barosu Der.* C.58/3, 2000, s. 145-159.

THE ROLE OF PARENT-CHILD RELATIONSHIP ON NEGATIVE BEHAVIOR AND SCHOOL SUCCESS IN ADOLESCENTS: EVIDENCE FROM TURKEY

Yücel CAN*

ABSTRACT

The relationship between family members and its effect on individual behavior and school success has drawn the attention of family sociologists. The Family is the primary source of socialization and therefore, plays an important part in an individual's life. The study includes a total of 408 adolescents from Middle Anatolia in Turkey. The aim of the study is to examine the effects of relationships between family members, especially parent-child relationships, on the individual's behavior. Results suggest that students who do not have a good relationship with their parents are more likely to engage in substance uses, exhibit a higher tendency of involvement in violent acts and have low school success. On the other hand, results show that students who have a good relationship with their parents have better manners and are better behaved than those who do not.

Key Words: *Father-Child Relationships, Mother-Child Relationships, School Success, Substance Use, Involvement in Violence Events.*

ÖZET

Aile bireyleri arasındaki ilişkilerin, aile bireylerinin davranışları üzerine yaptığı etkilerin incelenmesi aile sosyologlarının her zaman ilgisini çekmiştir. Aile bireyin sosyalleştiği ilk kurum olması nedeniyle bireyin hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesindeki 408 ergeni kapsamaktadır. Araştırmanın amacı, ebeveynlerle çocukları arasındaki ilişkilerin niteliğinin ergenin davranışlarını nasıl etkilediğinin belirlenmesidir. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde; ebeveynleriyle sağlıklı ilişkiler kuramayan ergenlerin zararlı madde kullanım ve şiddet olaylarına karışma oranlarının yüksek olduğu, aynı zamanda okul başarılarının da düşük olduğu görülmüştür. Öte yandan ebeveynleriyle sağlıklı ilişkiler kurabilen ergenlerin, diğerlerinden farklı olarak, olumlu özellik ve davranışlar gösterdikleri görülmüştür.

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)
E-Posta: ycan@nigde.edu.tr; yelcan@yahoo.com

Anahtar Kelimeler: *Baba-Çocuk İlişkileri, Anne-Çocuk İlişkileri, Okul Başarısı, Zararlı Alışkanlık, Şiddet Olaylarına Karışma.*

1. Introduction

The family has been widely accepted as the micro unit of the society (Özgüven 2001). Similarly to the classification of societies in terms of ideal types, it is also possible to classify families in the same way (Kağıtçıbaşı 1998). In other words, there is a type of family that corresponds to each type of society. The individual acquires his/her personal characteristics by conforming to a specific society and a family. The individual goes through personal development by interacting with other members of his family. Until recent years, the family has been viewed as a source of happiness. The family, which has been generally considered as the holy focus of happiness, and a balanced and congruent life style, has not been thought to have such a function in real life. It is generally seen that repressive family structure is defended for the sake of maintaining accordance in family relationships, which allows to legitimize discrimination in education in terms of gender, meaning that daughters and sons are behaved differently (Baştuğ 2002; Bolak 2002; Poster 1989; Sunar 2002; Şen&Akmüt 2006; Sayın 1991; Sunar 2002).

The family is a determining factor in the formation of personality as well as attitudes in a variety of situations. The family environment in which the individual is born regenerates itself by transferring its peculiar subculture elements to the individual. Therefore the family struggles to protect its entity and entirety. The characteristics of the family gives us a hint about what kind of personality the individual will have (Abadan-Unat 1979; Duben 1982; Kağıtçıbaşı 1984; 2002). The child who has grown up in a family with good and healthy communication between family members would probably be more social, open-minded, communicative with other people, and be more inclined to sharing his/her problems with his/her parents. This, in turn, also increases the chances that he/she develops a healthier personality (Özgüven 2001).

Given the large amount of research conducted in the west, it is apparent that there is much interest in the effects of parent-child relationships on behavior. Videon (2005) stresses the importance of the father-child relationship in respect to the child's positive self esteem. Chodorow (1978) suggests that in child-mother relationship, the mother feels herself more responsible and concerned than the

father towards her children. Parsons and Bales (1955) explain the mother's greater concern compared to the father's financial responsibilities in terms of providing for the family. Becker (1994) and Bowlby (1985) emphasize the role of the grandmother in the child's feeling good about him/herself. Milkie, Simon, Powel (1997) and Popenoe (1999) stress that the father's mental and behavioral characteristics are important in the child's positive feelings of him/herself. Menning (2006) investigated school success of children whose fathers were away from them and found that this affected children's school success in negative ways. In contrast, in Turkey the relationship between family members has been considered a private matter and has not, until recently, a topic for study (Baştuğ 2002). However, since the 1975 UN World Women Year, increasingly more studies examining issues affecting women in Turkey and family relationships have been conducted in Turkey.

"The changing families in Turkey" (1984) is the most well-known anthological article in this area. To sum up, the studies on and approaches to the subject can be divided into four groups: Firstly, the theoretical articles dealing with the concept and theories of family (Kandiyoti, 1984; Özbay, 1984; Erder, 1979; Kıray, 1984; Kağıtçıbaşı, 2002); secondly, the studies focusing on several current family types in Turkey, and social changes (Abadan-Unat, 1979; Duben, 1982; Kandiyoti, 1979; Kıray, 1979; Şenyapılı 1979 and 1985; Timur 1979; Baştuğ, 2002; Sunar 2002); thirdly, the various studies on traditional family life in Turkey in its history (Ortaylı, 1984; Duben, 1984; Ozankaya, 1984) and lastly, the studies dealing with interaction and relations in the family (Kağıtçıbaşı, 1984; Başaran, 1984; Tezcan, 1984; Balaman, 1984; Fişek, 1982; Levine, 1982; Olson, 1982; Öngel 1997; Isir, Tokdemir, Küçüker, Ergin, 2006; Bal, 2004; Ögel 2001; Bolak 2002).

After the establishment of the Family Research Institute in 1989, seminars started to be held, the researches in the field were sponsored, and a journal called "Family and Society" was established to enable academics to publish their articles. In his work on family relationships, Ogel (2001) estimated that 65% of drug users got involved in legal troubles. Isir and the others (2006) found that 24% of fathers and 63% of mothers whose children are involved in illegal activities, such as never went to school. Ozbay (2006) examined the effect of class differences income rate and education level on the rate of involvement in violent acts and concluded that the students' involved in violent acts were likely to be from lower socio economic classes.

In this study, it is argued that there is a negative correlation between healthy relationships with family members and children's substance uses and involvement in violent acts, and hence also a positive correlation between healthy relationship with family members and school success. The hypothesis is that "the children whose parents are sensitive about children's problems and children who share their problems with their parents are more successful in school, do not get involved in violent acts and have less substance uses" tested on this basis.

2. Data and Method

This study aims to determine how family relationships of students affect daily life and school success, especially those who are the seniors in 17 high schools in Niğde.¹ The study focuses on family dimension, and the effect of the relationship between child and parents on the child's school success, the rate of involvement in violent acts and engaging in harmful behavior. The list including all senior students in all the high schools in Niğde is taken from the statistics of the National Education Directorate for Niğde Province. From this list, from every school 15% of the senior students, making up a total of 408, were chosen as target group. The questionnaires were conducted in the schools during the first half of May in 2006. In Girl Vocational and Textile Vocational High School, all students are female. The quality of parent-child relationship and violent act were evaluated by the questionnaire form which I had prepared. The quality of parent-child relationship and violent act among them were evaluated according to the result of applied questionnaire. Questionnaire consists of 67 questions and the major titles are demographics, crime, leisure time usage, school life and relationships with parents. Questionnaire is applied to students in their classroom under my supervision. Students read the questions in the questionnaire and answered. It was reported to students that the survey is all for scientific purposes, based on voluntary participation and to be remained confidential.

The monthly income of the families of the target group (N=408) varies between 200 YTL² and 2000 YTL. (M=700 YTL, SD=2.71). The difference between two groups indicates the huge class difference in Turkey. According to the data provided by Türk-Harb İş (Trade-Union), the starvation line in Turkey is found to be around 615.26 YTL, while the poverty line is 1.838 YTL. 34.8% of students' families live under starvation line and 95% of the families live under

¹ Niğde is a small city of Turkey with a 100.000 population.

² Turkish monetary unit (New Turkish Liras, 23 February 2007 (1\$=1.40YTL)).

poverty line. The number of siblings varies between 1 and 7 ($M=3.37$, $SD=1.34$). 95.1% of families are nuclear family, which consists of mother, father and the child, and 4.9% are extended families. The fathers of the students have different jobs but 90.7% of mothers are housewives. In Turkey, in most of the surveys on job distribution among women, being housewife as a job comes ranks first (Çağlar and Özcan 1994, %93.5; Makro A.Ş. 1997, %84.6; Öngel 1997, %74.7; Bal 2004, %88; Erbil, Divan and Önder 2006, %83.5). In Turkey, the chance to have a job or being educated is not given to girls so much as boys. (Sayın 1991; Atav 1990; Balaman 1984; Abadan-Unat 1984; Duben 1982, 1984; Erder 1979; Gümüşoğlu 1998; Levine 1982; Özbay 1984; Olson 1998).

In order to be able to determine the importance of family in the individual's life, the effect of the relationship between parents and children on children's school success and daily life is taken as the main research topic in this study, and for this purpose the students who are seniors at high schools in Niğde are taken as random samples. Hence this research is explored the hypothesis that, "the nature of family relationships contribute to the engagement of the adolescent in harmful behavior involvement in violent acts, and school success". In this study, gender, mother's interest with the child's problems, father's interest with the child's problems and the students' sharing their problems with their parents were used as independent variables. School success, was measured by using three different categories: low (0-2,9), medium (3-3,9) and high (4-5).

3. Results

In this study, the relationship between parents and children affects children's school success, behavior and attitudes is investigated. In terms of the hypothesis that "the quality of relationship between children and parents has a determining effect on children's behavior, attitudes and school success", the sensitivity of parents towards children's problems and the extent to which children share their problems with their parents, as well as their effects on children's involvement in violent acts, frequency of their going to internet cafes and engaging in harmful behavior are examined.

Table 1. Mothers are interested in the problems

Behavior	<u>Never</u>		<u>Sometimes</u>		<u>Frequently</u>		<u>Always</u>		X ²	Kramer's V
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Involvement in violence events										
Yes	(12)**	52.2	(8)	40.0	(2)	35.6	(36)	25.0	10.630*	.162
No	(11)	47.8	(72)	60.0	(76)	64.4	(108)	75.0		
Carrying knife										
Yes	(51)	21.7	(5)	4.1	(4)	3.4	(6)	4.1	14.744*	.191
No	(18)	78.3	(116)	95.9	(112)	96.6	(139)	95.9		
Physical harassment										
Yes	(5)	21.7	(11)	9.2	(10)	8.6	(3)	2.1	13.971*	.186
No	(18)	78.3	(109)	90.8	(106)	91.4	(141)	97.9		
Smoking										
Yes	(9)	39.1	(30)	24.8	(22)	19.1	(20)	13.7	10.676*	.162
No	(14)	60.9	(91)	75.2	(93)	80.9	(126)	86.3		
School Success										
0-2.9	(1)	5.3	(17)	18.5	(8)	8.7	(51)	43.6		
3-3.9	(8)	42.1	(36)	39.1	(40)	43.5	(51)	43.6	12.753*	.141
4-5	(10)	52.6	(39)	42.4	(44)	47.8	(61)	52.1		
Going to internet café										
Never	(5)	21.7	(50)	41.7	(33)	28.7	(69)	47.6	17.324*	.120
Sometimes	(9)	39.1	(40)	33.3	(40)	34.8	(44)	30.3		
Frequently	(7)	30.4	(27)	22.5	(39)	33.9	(28)	19.3		
Always	(2)	8.7	(3)	2.5	(3)	2.6	(4)	2.8		

*P≤.05, **The numbers reflect the percentages and the actual values are given in parentheses

Table 2. Fathers are interested in the problems

Involvement in violence events	Never		Sometimes		Frequently		Always		X ²	Kramer's
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Yes	(21)		(59)	36.2	(28)		(24)	23.5	9.188*	.154
No	(3)		(104)	3.8	(49)	63.6	(78)	76.5		
Carrying knife										
Yes	(6)		(7)	4.3	(2)	2.6	(4)	4	8.378*	.147
No	(38)		(157)	5.7	(75)	7.4	(97)	96		
Drug using										
Yes	(6)	14	(7)	4.3	(2)	2.6	(2)	2	11.145*	.171
No	(37)	86	(156)	5.7	(74)	97.4	(98)	98		
Going to internet café										
Never	(17)		(53)	32.5	(26)	34.7	(56)		20.146*	.229
Sometimes	(12)		(56)	34.4	(31)	41.3	(27)			
Frequently	(13)		(47)	28.8	(15)	20	(19)			
Always	(2)		(7)	4.3	(3)	4	—			
	4.5									

*P≤.05

Table 3. Students who share their problems with their parents

Involvement in violence events	Never		Sometimes		Frequently		Always		X ²	Kramer's V
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Yes	(35)		(71)	38.8	(13)	27.1	(18)		16.249*	.201
No	(42)		(112)	61.2	(35)	2.9	(75)			
Smoking										
Yes	(26)		(37)	20.1	(5)	10.6	(12)		14.650*	.191
No	(51)		(147)	79.9	(42)	89.4	(81)			
Using alcohol										
Yes	(15)		(12)	6.6	(2)	4.2	(8)	8.6	12.734	.178
No	(62)		(171)	93.4	(46)	95.8	(85)			
Drug using										
Yes	(9)	12.2	(4)	2.2	—		(4)		15.251	.196
No	(65)		(178)	97.8	(48)	100	(379)			
School Success										
0-2.9	(9)	14.8	(16)	11.3	(2)	4.8	(3)	4.2	13.822*	.148
3-3.9	(32)		(57)	40.1	(13)	31	(32)			
4-5	(20)		(69)	48.6	(27)		(37)			
	32.8				64.3		51.4			

*P≤.05

If table1, 2 and 3 are examined, it is seen that there is a significant correlation between parent-child relationship and harmful behavior and involvement in violent acts. It is observed that students whose mothers and fathers are interested in their children's problems and who share their problems with their parents are involved into violent acts less frequently (Cramer's $V=.162$), and engage in less harmful behaviors and rarely go to internet cafes and are more successful in school. On the other hand, the students whose parents are not interested in their children's problems and who avoid sharing their problems with their parents get involved in violent acts more, often engage in harmful behavior (Cramer's $V=.191$) and exhibit less success in school (Cramer's $V=.141$). Given the smoking rates among students, the rate of smoking students whose mothers are interested in their problems is lower (13.7%) than that of students whose mothers are not interested in their problems (39.1%). Research shows that mothers feel themselves more responsible for bringing up the children than fathers (Biernat, Wortman, 1991; Özer 1995; Glass, Estes, 1997; Chodorow, 1978; Gilligan, 1982). In the research titled "The Problems of Adolescence in Turkish Families", conducted by Makro A.Ş. under the guidance of Family Research Institute (1997), the smoking rate among students who are content with the interest their mothers show them is 28.8%, but this rate increases to 49.2% among students who are not content with the degree of interest shown by their mothers. In drug using, the rate is 4.3% among students who share their problems with their parents but that rate increases to 12.2% for students who do not share their problems with parents.

In Turkey, internet cafes have become one of the most important facts of our social life. Internet cafés unsupervised are usually places enabling students who do not have internet opportunities at home due to poverty to have access to computers and the internet. This cyber world, bearing risky potentials like cyber crimes, pornography sharing etc., has come to affect our everyday life more and more. The research indicates a reasonably significant relation between parents' interests in children's problem and frequency of going to internet cafes. The highest rate is found (47.6%) among the students reporting "no visit" to internet cafes and whose mothers are always interested in their problems (Cramer's $V=.120$). This rate increases among students who say their fathers are always interested in their problems (54.9%). Internet cafes can also be found in the poorest neighborhoods. The internet conversation, widely known as chat, has turned into a new language of communication among youth. Young people seem to be fond of the magic of the internet. The number of these cafes and time spent in these places has been increasing day by day as large numbers of young people

go to these cafes (Kayabal 2000; Türkmenoğlu 2000; Andiç 2002). According to the research done by Taşpınar and Gümüş (2005), 86.4% of customers of these cafes are male, and 37.8% of these customers are between 16 and 20 years old. Furthermore, 52.5% of them are students. According to Laçiner (2007), internet cafes and some websites have turned into a means of communication for some dangerous, fanatic and lumpen groups. The relation between frequency of going to the internet cafes and involvement in violent acts engaging substance use and school success is also researched.

Table 4. Relationship Between Internet Cafe, Violence, Substance Use and School Success

Behavior	Going to internet cafes							
	Never		Sometimes		Frequently		Always	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Involvement in violence events								
Yes	(36)	23.1	(48)	35.6	(45)	44.6	(9)	75
No	(120)	6.9	(87)	64.4	(56)	55.4	(3)	25
Carrying knife								
Yes	(5)	3.2	(6)	4.4	(5)	5	(4)	33.3
No	(152)	96.8	(129)	95.6	(95)	95	(8)	66.7
Threatening with knife								
Yes	(5)	3.2	(6)	4.5	(7)	7	(4)	33.3
No	(151)	96.8	(128)	95.5	(93)	93	(8)	66.7
Smoking								
Yes	(20)	12.7	(28)	20.9	(25)	24.8	(7)	58.3
No	(137)	87.3	(106)	79.1	(76)	75.2	(5)	41.7
Using alcohol								
Yes	(9)	5.7	(8)	6	(16)	15.8	(5)	41.7
No	(148)	94.3	(126)	94	(85)	84.2	(7)	58.3
School Success								
0-2.9	(9)	7.6	(11)	10.2	(10)	11.8	(2)	22.2
3-3.9	(40)	33.6	(41)	38	(48)	56.5	(6)	66.7
4-5	(70)	58.8	(56)	51.9	(27)	31.8	(1)	11.1

*P≤.05

The data indicates a significant correlation between frequency of going to the internet cafes and involvement in violent acts and engaging harmful behavior (Cramer's V=.235) except for physical harassment (Cramer's V=.186). Actually,

it is seen that students who frequently go to the internet cafe engage in substance uses like smoking or alcohol, involvement in violent acts such as threatening with weapons and frequent fighting. Given the positive relation between the frequency of going to internet cafes and negative attitudes and behavior (Cramer's $V=.225$), the relation between school success and frequency of going to internet cafes is also researched. As shown in Table 4, there is a significant relation between frequency of going to internet cafes and school success (Cramer's $V=.254$). Internet cafes affect school success in a negative way. The rate of those with the highest success score (4-5) is 0.6% among the students who go to the internet cafes, whereas it is 45.2% for the students who never go to the internet cafes.

Table 5. Relationship between Substance Use and Violence

Behavior	Smoking				X ²	Kramer's V
	Yes		No			
	N	%	N	%		
Involvement in violence events						
Yes	(54)	66.7	(84)	25.8	48.155*	.344
No	(27)	33.3	(241)	74.2		
Carrying knife						
Yes	(9)	11.3	(11)	3.4	8.508*	.145
No	(71)	88.8	(315)	96.6		
Threatening with knife						
Yes	(9)	11.4	(13)	4	6.745*	.129
No	(70)	88.6	(312)	96		
Physical Harassment						
Yes	(12)	15	(17)	5.2	9.159*	.151
No	(68)	85	(307)	94.8		
Using alcohol						
Involvement in violence events						
Yes	(21)	55.3	(117)	31.8	8.456*	.144
No	(17)	44.7	(251)	68.2		
Carrying knife						
Yes	(6)	15.8	(14)	3.8	10.564*	.161
No	(32)	84.2	(345)	96.2		
Threatening with knife						
Yes	(5)	13.5	(17)	4.6	5.149*	.113
No	(32)	86.5	(350)	95.4		

Physical Harassment					
Yes	(9)	23.7	(20)	5.5	17.151* .206
No	(29)	76.3	(346)	94.5	
School Success					
0-2.9	(4)	12.9	(28)	9.7	
3-3.9	(21)	67.7	(113)	39	11.800 .192
4-5	(6)	19.4	(149)	51.4	
Drug using					
Carrying knife					
Yes	(4)	22.2	(15)	3.9	12.764* .178
No	(14)	77.8	(368)	96.1	
Threatening with knife					
Yes	(5)	27.8	(17)	4.5	17.935* .212
No	(13)	72.2	(364)	95.5	
School Success					
0-2.9	(1)	6.7	(31)	10.2	6.361 .141
3-3.9	(11)	73.3	(123)	40.6	
4-5	(3)	20	(149)	49.2	

*P≤.05

Table 5 indicates a significant relation between substance uses such as smoking (Cramer's $V=.344$), using alcohol Cramer's $V=.144$), and drugs (Cramer's $V=.178$) and so on and involvement in violent acts such as physical harassment, fighting, threatening with weapons and carrying weapons such as pocket-knives and so on. Data indicate that, while 33.3% of students who do not smoke are involved in fights, this rate doubles for students who smoke (66.7%). Furthermore, the rate of carrying knives or pocket-knives is 3.8% among students who use alcohol, whereas the same rate is 15.8% for those using alcohol. Lastly, the rate of violent acts such as threatening with knife is 4.5% among the students who do not use drug, while it is 27.8% among the students using drug. These data lead to the conclusion that students engage in harmful behavior are involved in more violent acts.

While there is no significant relation between school success and smoking, there is a significant relation between school success and using drug (Cramer's $V=.141$) and alcohol (Cramer's $V=.192$). Alcohol and drug use have more negative effects on school success than smoking. The rate of students getting the highest degree in school is 19.4% among those using alcohol, however the same rate increases to 51.4% among the students not using alcohol. Additionally, the

rate of getting the highest degree in school is 20% among students using drugs, while it is 49.2% among the students not using drugs.

Involvement in violent acts harmful behavior and some other attitudes are also examined in terms of gender to be able to understand on gender discrimination in society and its effects on students' behavior and attitudes. In Turkish society, some kinds of behavior are considered as dangerous and wrong for girls whereas the same behavior is completely accepted as normal for boys (Kağıtçıbaşı 1998). This discrimination results in providing boys' with some negative attitudes; their involvement in violent acts, and other substance uses out of parental control. Gender may be defined as socially determined deriving from biological differences (Stark 1996; Gelles and Levine 1995). The social determinations indicate norms, values, structures, organizations, institutes and identities in daily life. Gender, from this perspective, can be considered effective over access to opportunities and sources of production resulting in gendered division of tasks. The structure of roles and responsibilities shaped by gender differences affect women negatively rendering them disadvantaged, while affecting men positively and making them advantageous in various respects. Different socio-economic development indicators such as participating in decision making processes at the level of society and household, employment indicators, access to economic sources and education, law, health services and etc. exhibit the extent of social discrimination in terms of gender (Şen and Akmut 2006; Gümüsoğlu 1998).

Table 6. Relationship between Sex, Violence, Substance Use and School Success

Behavior	Sex		X ²	Kramer's V
	<u>Female</u> N %	<u>Male</u> N %		
Involvement in violence events				
Yes	(50) 23.7	(88) .9	20.381*	.224
No	(161) 76.3	(108) 55.1		
Threatening with knife				
Yes	(5) 2.4	(17) 8.7	7.904*	.140
No	(205) 97.6	(178) 91.3		
Smoking				
Yes	(20) 9.4	(61) 31.3	30.415*	.273
No	(192) 90.6	(134) 68.7		
Using alcohol				
Yes	(4) 1.9	(34) 17.4	29.011*	.267
No	(208) 98.1	(161) 82.6		
Drug using				
Yes	(3) 1.4	(15) 7.7	9.284*	.152
No	(205) 98.6	(179) 92.3		
Going to internet café				
Never	(116) 55.2	(41) 21	54.817	.368
Sometimes	(56) 26.7	(79) 40.5		
Frequently	(37) 17.6	(64) 32.8		
Always	(1) .5	(11) 5.6		

*P≤.05

As indicated in Table 6, there are very significant differences between girls and boys in terms of negative behavior and attitudes, except for involvement in violence events (Cramer's V=.140), using alcohol (Cramer's V=.267), going to internet cafe (Cramer's V=.368). There is a negative tendency among boys in both respects. Nearly half of the boys stressed that they got involved in fights (44.9%), while the rate for girls is only 23.7%. According to the research conducted by Bal

(2004), the rate of girl's involvement in violent acts events is 9%, while for boys it is 91%.

It has been pointed out above that the families in Turkish society tend to give more freedom to sons due to the patriarchal codes. This becomes apparent in the difference between the rates of girls and boys going to the internet cafes. In all the rates related to going to the internet cafes, boys exhibit higher scores than girls. The rate of boys going to the internet cafe everyday is 5.6%, whereas it is only 0.5% for girls. Furthermore, the rate of boys saying that they never go to the internet cafes is 20.9%, and for girls the same rate is as much as 54.7%.

4. Conclusion

In this research aiming at determining the effect of inter-family relations on high school students' daily life and school success, the following results were attained; the nature of family's attitudes and behaviors towards their children affects the students' attitudes and behaviors directly. It is determined that children, whose parents are interested in their school lives and daily problems, tend to engage in substance uses such as smoking, using alcohol and drug less; rarely get involved in violent acts such as fighting, carrying knives or physical harassment; and also are more successful at school. Accordingly, the children, whose parents are indifferent towards their problems demonstrate more substance uses, get involved in violent acts more frequently and a lower success rate at school.

It is seen that environmental factors which also include inter-family relations, have decisive effects on students. Students who frequently go to internet cafes have engaged more frequently in substance uses such as smoking, using alcohol and drugs; tend to get involved in violent acts such as fighting, carrying knives or physical harassment; and are become less successful at school. On the other hand, students who rarely or never go to internet cafes tend to exhibit such negative behavior less and are more successful at school.

Finally, students are also compared in terms of gender. Girls tend to have less substance uses such as smoking, using alcohol and drugs or get involved in violent acts such as fighting, carrying knives or physical harassment; they go to internet cafes less frequently and are more successful at school. On the other hand, boys exhibit opposite attitudes and behavior in general.

BIBLIOGRAPHY

Abadan-Unat, N. (1979), "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Andiç, Y. (2002), "İnternet kafeler nereye gidiyor?" *Türkiye'de İnternet Konferansı*, 19-21 Aralık, İstanbul.

Bal, H. (2004). *Çocuk Suçluluğu*, Isparta, Fakülte Kitabevi.

Balaman, A. R. (1984), "Kırsal Kesimde Aile Kurma, Çözme, Aile İçi Etkileşim Ve İlişkiler", *Türkiye'de Ailenin Değişimi*: Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.

Başaran, F. (1984), Ailede Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Değişimleri, *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Baştuğ, S. (2002), *Household and Family in Contemporary Turkey: An Historical Perspective, Autonomy and Dependence in the Family*, İstanbul: Swedish Research Institute.

Becker, G.S. (1994), *The Treatise on The Family* (Enlarged Ed.), Vcambridge M.A.: Harward University Press.

Biernat, M., & Wortman, C.B. (1991), Sharing of Home Responsibilities Between Profesionalmente Employed Women and Their Husband. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 844-860.

Bolak, H. (2002), *Family Work in Working Class Household in Turkey, Autonomy And Dependence in The Family*, İstanbul: Swedish Research Institute.

Bowlby, J. (1985), *Attachment and loss: Attachment* (vol. 1, rev. Ed.). New York: Basic Boks.

Chodorow, N. (1978), *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.

Çağlar, A., Özcan, Y.Z. (1994), *Who are the Future Police Elites, Policing and Society*, 3, 287-301.

Duben, A. (1982), The Significance of Family and Kinship in Urban Turkey; *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Indiana University Turkish Studies 3, Indiana.

Duben, A. (1984), 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı-Türk Aile ve Hane Yapıları, *Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Erbil, N., Divan, Z., Önder, P. (2006), Ergenlerin Benlik Saygısını Ailelerin Tutum ve Davranışlarının Etkisi, *Aile ve Toplum*, 3, 7-15.

Erder, L. (1979), Demografik Açıdan Türkiye’nin Kadın Nüfusu, *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Fişek, G.O. (1982), *Psychopatology And Turkish Family: A Family Systems Theory Analysis, Sex Roles, Family and Community In Turkey*, Indiana University Turkish Studies 3.

Gelles, R.J. ve Levine A. (1995), *Sociology An Introduction*, New York: McGraw-Hill.

Gilligan, C. (1982), *In a Different Voice: Psychologic Theory and Women’s Development*. Cambridge, M.A. Harward University Pres.

Glass, J.L. & Estes S. (1997), *The Family Responsive Workplace, Annual Rewiew of Sociology*, 23, 289-313.

Gümüşoğlu, F. (1998), *Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller (1928-1998)*, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Isir, A., Tokdemir, M., Küçükler, H., Ergin, H. (2006), *Role of Family Factors in Adolescent Delinquency in an Elazig/Turkey Reformatory, Journal of Forensic Sciences*, Vol. 52, No.1.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1984), Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler: Bir Aile Değişme Modeli Önerisi, *Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1998), Türkiye’de Kadının Statüsü, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1998), *Kültürel Psikoloji, Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2002), *Cross-Cultural Perspectives On Family Change, Autonomy And Dependence In The Family*, İstanbul: Swedish Research Institute.

Kandiyoti, D. (1979), Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim: Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma, *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Kandiyoti, D. (1984), Aile Yapısında Değişme Ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım, *Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Kayabal, A. (2000), *Dünya Chatleşiyor*, Milliyet Gazetesi, 9 Mayıs.

Kıray, M.B. (1979), *Küçük Kasaba Kadınları, Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Kıray, M.B. (1984), Büyük Kent Ve Değişen Aile, *Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Laçiner, Ö. (2007), *Hırant Dink’in Katledilmesi: Bir Milat Olmalıdır*, Birikim, 214, 3-7.

Levine, N. (1982), *Social And Family Crisis: The Nature Of Turkish Divorce, Sex Roles, Family And Community In Turkey*, Indiana University Turkish Studies 3.

Makro A.Ş. (1997), *Türk Ailesinde Adölesanların Sorunları*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayını.

Milkie, M.A., Simon, R.W., Powel, B. (1997), Through The Eyes of Children: Youth Perceptions And Evaluations And Maternal and Paternal roles. *Social Psychology Quarterly*, 60, 218-237.

Olson, E.A. (1982), *Duofocal Family Structure And An Alternative Model Of Husband-Wife Relationship, Sex Roles, Family And Community In Turkey*, Indiana University Turkish Studies 3.

Ortaylı, İ. (1984), *Osmanlı Toplumunda Aile, Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Ozankaya, Ö. (1984), Laiklik Öncesi Dönemde Şemseddin Sami'nin Aile Düzenine İlişkin Görüşleri, *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Ögel, Kültegin (2001), *Türkiye'de Madde Bağımlılığı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Öngel, E. (1997), *Yüksek Enflasyonun Aile İçi İlişkiler Üzerinde Etkisi*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu.

Özbay, F. (1984), Kırsal Kesimde Toplumsal Ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması, *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Özbay, Ö. (2006), Class and Self-Reported Juvenile Delinquency: Evidence From Turkey, *Journal Of Criminal Justice*, 34, 237-249.

Özer, E.M. (1995), The Impact Of Chilcare Responsibility And Self-Efficacy On The Psychological Health Of Professional Working Mothers. *Psychology of Women Quarterly*, 19, 315-335.

Özgüven, İ.E. (2001), *Ailede İletişim ve Yaşam*, Ankara: PDREM Yayınları.

Parsons, T., & Bales, R.E. (1955), *Family, Socialization and Interaction Process*, New York: Free Pres.

Popenoe, D. (1999). *Life Without Father: Compelling New Evidence That Fatherhood And Marriage Are Indispensable For The Good Of Children And Society*. Cambridge, M.A: Harvard University Press.

Poster, M. (1989), *Eleştirel Aile Kuramı* (Çev. Hüseyin Tapınç), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Sayın, Ö. (1991), Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi, *Aile Yazıları 4* (531-548), Ankara, Aile Araştırma Kurumu.

Stark, R. (1996), *Sociology*, California: Wadsworth Publishing Company.

Şen, L., Akmut G. (2006), Empowering Approach From Perspective Of Gender: Women Organizations In Rural Kars, *Women's Studies Journal*, 1, 44-51.

Şenyapılı, T. (1979), Metropol Bölgelerin Yeni Bir Ögesi Gecekondu Kadını, *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Şenyapılı, T. (1985), Economic Change And The Gecekondu Family, *Family İn Turkish Society*, Ankara: Turkish Social Science Association.

Sunar, D. (2002), Change And Continuity İn The Turkish Middle Class Family, *Autonomy And Dependence in The Family*, İstanbul: Swedish Research Institute.

Taşpınar, M., Gümüş Ç. (2005), Ülkemizde İnternet Kafelerin Ortam ve Kullanıcı Profili: Bilgi Toplumu Açısından Değerlendirme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (www.E-Sosder.Com), 4, 80-93.

Tezcan, M. (1984), Kuşaklar Arası Çatışmalar, *Türkiye’de Ailenin Değişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Timur, S. (1979), Türkiye’de Aile Yapısının Belirleyicileri, *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Videon, T.M. (2005), Parent-Child Relations And Children’s Psychological Well-Being: Do Dads Matter?, *Journal of Family Issues*, Vol. 26, No. 1, 55-78.

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ VE KKTC’YE YANSIMASI ÜZERİNE RETROSPEKTİF TABLOSAL DEĞERLENDİRME

Okan Veli ŞAFAKLI*

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’nin imzalamış olduğu “Gümrük Birliği” antlaşmasının dış ticarete etkisi retrospektif olarak salt tablosal bazda incelenmiştir. Çalışmada özetle, irdelenen literatürle genelde örtüşür şekilde gümrük birliği öncesi ve sonrası mutlak ve göreceli tablosal analize göre gümrük birliğinden dolayı uğranılan gelir kaybını telafi edecek ölçüde dahi gümrük birliğinin Türk dış ticareti üzerinde olumlu etki yapmadığı sonucuna varılmaktadır. Gümrük birliği öncesi ve sonrası gerek genelde gerekse AB ile ticarete istikrarsız gelişmeler ve ticaret açığının genelde devasa artması, AB ile ticarete ise pek değişmemesi gümrük birliğinin olumlu katkı yapmadığı yönünde değerlendirmelere neden olmaktadır. Gümrük birliğinden olumlu katkı alınmamasının gerekçesi olarak ortaya konan makro-ekonomik politikalar, yapısal reformlar ve teknolojik gelişmeler gibi unsurların ise tartışmasız gümrük birliğinden bağımsız olarak dış ticarete iyileştirmelere yol açacağı kuvvetle ihtimaldir. Ayrıca, Türkiye gümrük birliği antlaşmasının Türkiye açısından beklendiği gibi ticaretini dolaylı olarak Türkiye üzerinden gerçekleştiren KKTC için de olumlu sonuç vereceği beklentilerine karşın KKTC dış ticareti için dolaylı da olsa olumlu etki gözlemlenmediği çalışmanın bulguları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ticaret Açığı, Gümrük Birliği, KKTC.

ABSTRACT

In this study, the retrospective evaluation of the impact of customs union to the Turkey’s foreign trade has been conducted by solely referring to trade figures. As a brief summary of the study, when absolute and relative analysis covering pre and post customs union period are made it can be concluded that customs union has not positively contributed to Turkey’s foreign trade and it has not even compensated the loss of income due to customs union. These findings largely overlap with the existing literature. Unstable fluctuations of Turkey’s foreign trade as a whole and its increasing general trade deficit in addition to almost stable trade deficit with EU lead us to reach the conclusion above. Definitely, macro-economic policies, structural reforms and technological

* Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü (osafakli@kibris.net)
YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)

developments as the primary excuses of this fact will most probably positively contribute to Turkey's foreign trade regardless of the country's involvement in customs union. Furthermore, as an indirect effect of Turkey's customs union foreign trade of Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) which is economically integrated with Turkey's economy and can reach external markets via Turkey has been expected to improve. However, improvement in TRNC's foreign trade is not also observed.

Keywords: Turkey, Trade Deficit, Customs Union, TRNC.

1) Giriş

Avrupa Birliği'ne (AB) giden yolun önemli bir parçası olarak imzalanan Gümrük Birliği (GB) antlaşmasının Türkiye'ye başta dış ticaret olmak üzere olumlu etkilerinin olacağı öngörülmüştür. Bu çerçevede, çalışmanın temel konusunu "Türkiye'nin AB ile yürütmekte olduğu GB'nin ülke ekonomisine ticari yönden etkisi" oluşturmaktadır. Ancak, GB'nin Türkiye ticaretine etkisi üzerine olan değerlendirme tablosal bazda gerçekleştirilecek olup arka plandaki nedenler ve etkili faktörlere referans literatürel bakışla sınırlı kalacaktır. Şöyle ki, "GB öncesi dış ticaretin mutlak ve göreceli (yüzde değişim) yapısı GB sonrası pozitif yönde bir değişime uğramış mıdır?" sorusu tablosal analizin temel odak noktasıdır. Bunun yanında, çalışmada ayrıca tanınmamışlık ve ambargolar nedeniyle ekonomisi büyük ölçüde Türkiye ile entegre olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) dış ticaretinin de GB'den dolayı olarak olumlu etkileneceği öngörülmüş ve KKTC dış ticaretinin GB'den nasıl etkilendiği aynı çerçevede tablosal olarak incelenmiştir. Çalışmada, retrospektif olarak tablosal analiz yapmadan önce Türkiye'nin AB ile imzalamış olduğu GB antlaşması ve bunun Türkiye dış ticaretine etkilerine ilişkin başlıca literatür taranacaktır.

Günümüzde kullandığımız otomobil, TV, telefon gibi birçok ürün yanında ülkedeki üretim için gerekli mallar dış ülkelere ithal edilmektedir. Bunun yanında yabancı ülkeler tarafından tüketilen tarım, konfeksiyon ve diğer bazı ürünler de ülkemizde üretilip ihraç edilmektedir. Dolayısıyla, uluslararası açıdan ülke ekonomileri arasında interaktif bir ilişki söz konusudur. Bunun yanında, dış talepteki bir artma veya azalma bu tesislerin üretimini ve çalıştırdıkları insan gücünü doğrudan etkilemektedir (Seyidoğlu 2007: 1). Dolayısıyla, cari hesabın fazla vermesi Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya (GSYİH) olumlu etki yaparken açık vermesi ters yönde olumsuz etki yapmaktadır (Moffet vd. 2006: 76).

Türkiye'nin AB ile imzalamış olduğu GB antlaşmasının başta dış ticaret hadleri olmak üzere ekonomiye olumlu etkileri olacağı öngörülmüştür. Bölgesel

ekonomik bütünleşmelerin en yaygın türlerinden olan GB'nin en önemli özelliği, üyeler arasında her türlü tarife ve kotaların kaldırılması ve dışarıya karşı ortak bir tarife oranı uygulanmaya başlanarak, ortak ticaret politikalarının benimsenmesidir (Özkale ve Karaman 2006: 119; Çimen 1996: 20). Ekonomik bütünleşme ülkenin ticaretini, refahını, ödemeler dengesini ve ekonomik büyümesini etkiler. Ticaret etkileri dışındaki etkilerin çoğu esasen dinamik etkilerdir. Bunlar ülkenin rekabetçiliği, teknolojik gelişimi, kaynak dağılımı, ölçek ekonomileri ve yatırımları üzerinde etkilidir. Ticaret etkileri ise başta ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler olmak üzere statik etkileri kapsar. Ticaret yaratıcı etki, birlik içi pahalı üretimin yerini göreceli olarak daha ucuza üreten başka bir üyeden yapılan ithalatın alması olarak tanımlanırken, ticaret saptırıcı etki üye olmayan bir ülkeden yapılan daha az maliyetli ithalatın yerini göreceli olarak daha fazla maliyetli olan birlik içi bir ülkeden yapılan ithalatın alması olarak açıklanabilir (Yıldırım ve Dura 2007: 142-143).

1 Ocak 1996'da oluşturulan GB'ye göre, AB'den ithal edilen sanayi ürünlerinde tüm gümrük vergileri ile eş etkili tedbirler kaldırılmış, miktar kısıtlamasına son verilmiş ve Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya başlamıştır. Topluluk ise zaten Katma Protokol'ün ticari hükümlerinin Eylül 1971'de yürürlüğe girmesi ile Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünlerinde (bu protokolde belirtilen istisnalar dışında) uyguladığı gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştı (DTM 2005).

GB'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkisi üzerine yapılan literatürel çalışmalarda, gelir kaybının da dikkate alındığında dış ticarete olumlu etki yaratmadığı yönünde genelde örtüşen saptamalar yapılmaktadır. AB ve GB savunucusu durumundaki kuruluşlar ile bazı akademisyenler GB'nin nisbeten olumlu etki yaptığını ya da olumlu etki yapmamasının kriz ve makro politikalar gibi nedenlere bağlı olduğunu savunmaktadırlar. Bu çerçevede GB'nin Türkiye'nin dış ticaretine olumsuz etki yaptığını iddaa eden çalışmaları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- Harrison vd.. (1996) statik bir genel denge modeli kullanarak yaptıkları çalışmada Türkiye'nin gümrük tarifelerini kaldırması nedeniyle uğrayacağı gelir kaybının sonuç olarak GSYİH'nın %1,4'ü büyüklüğüne ulaşacağı ve bunun telafisi için her bir sektörde Katma Değer Vergisi Oranının %16,2 oranında artması gerektiği bulunmuştur. Berberoğlu (1999) 1998 sonu itibarıyla Türkiye'nin, GB ile birlikte kaldırdığı gümrük ve fonlardan dolayı yaklaşık 8 milyar dolarlık gelir kaybına uğradına işaret etmektedir. Benzer şekilde, Togan (1997) GB'nin vergi gelirleri üzerindeki olası azaltıcı etkilerine vurgu yapmaktadır.

- Demir ve Temur (1998) ile Uyar (2001) dış ticaret istatistiklerini kullanarak GB'nin ticaret yaratıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Ayrıca ticaret yaratma etkisinin birlik lehine ve Türkiye aleyhine olduğu belirtilmektedir. Her iki çalışmada da bu gelişmeye Türkiye'nin ithalatının ihracatından daha fazla artmasının neden olduğu ifade edilmektedir.
- Akkoyunlu-Wigley (2000) bölgesel ekonomik entegrasyonun etkilerini ölçen araştırmaların genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra GB'nin ticaret yaratıcı etkisinin, ticaret saptırıcı etkisinden daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Buna karşılık konuyu GB'nin Türkiye uygulaması açısından ele alınca, Birlik antlaşmasının Türkiye ekonomisine daha çok negatif etkiler yaptığı sonucuna varmıştır.
- Seyidoğlu ve Kemer (2002) GB'nin Türkiye'nin ithalat ve ihracatındaki AB'nin payını nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Yazarlar, GB döneminde AB'nin Türkiye'nin toplam sanayi malları ihracatındaki payının düştüğünü belirlemiştir. Yazarlara göre bu azalmanın temel nedeni tekstil ve hazır giyim sektörlerinde ortaya çıkan düşüştür. İthalatta ise AB'nin payı artmıştır. İthalattaki artışlar daha çok tüketimle ilgili sektörlerde ortaya çıkmıştır. Yazarlar bu gelişmeleri, Türkiye'nin AB kökenli sanayi mamulleri için daha fazla serbest pazar haline gelmesi olarak yorumlamaktadır (Yıldırım ve Dura 2007: 153).
- Morgil (2003) tarafından yapılan çalışmada GB'nin ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri bakımından sürecin Türkiye aleyhine geliştiği ifade edilmiştir.
- Dura (2003) çalışmasında Türkiye'nin, AB yönlü ihracatının aynı yönlü ithalatı finanse etme gücü dönem başında yaklaşık %82 iken, dönem sonunda %60'a düştüğünü ve buna göre Türkiye-AB ticaretinin GB yoluyla serbestleştirilmesi, uzun dönemde Türkiye'nin AB yönlü ticaretini Türkiye aleyhine olumsuz etkilediğini belirtmektedir.
- Akkoyunlu-Wigley (2005) "Kâğıt ve kâğıt ürünleri, kimyasal madde ve ürünleri, ana metal sanayi; büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri; tıbbî aletler ve hassas optik aletler" sektörleri üzerine yaptığı çalışmada söz konusu sektörlerde, üretimin fiilî tüketim içerisindeki payı azalırken AB'den yapılan ithalatın payının arttığını, bir başka ifadeyle yurt içi üretimin AB'den yapılan ithalatla ikame edildiğini ifade etmektedir.
- Seki (2005) GB sonrasında Türkiye'nin AB'ye ihracatında sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen ithalatın daha fazla arttığı ve GB'nin net ihracatı azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Gümrük birliğinin Türkiye'nin dış ticaretine olumsuz etki yapmadığını ve ya olumsuz etkinin diğer faktörlerden kaynaklandığını ortaya koyan çalışmaları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Soğuk (2002) tarafından gerçekleştirilen çalışmaya göre GB ile AB ülkelerine gümrük duvarlarını kaldıran Türkiye, beklenenin aksine bir gelir kaybına uğramamış, hatta belirli oranlarda gelir artışı ile karşılaşmıştır.
- GB'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalardan biri de TÜSİAD (2003)'dür. Bu çalışmada elde edilen sonuç; GB'nin Türkiye'nin toplam ticaret hacmini arttırıcı bir etkisi olduğu, iddia edildiği gibi GB sonucu Türkiye'nin dış ticaret açığının büyümediğidir. Çalışmada AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinde her zaman çok önemli bir paya sahip olduğu, bu oranın GB öncesi %48 gibi iken, GB sonrası da aynen devam ettiği ve %50 oranına ulaştığı vurgulanmıştır. Bu çalışmaya göre, Türkiye'nin dış ticaret dengesini etkileyen en önemli unsurlar, GB'den ziyade döviz kuru, faiz ve uluslararası ekonomik gelişmeler olmuştur.
- Akgündüz (2005) çalışmasında dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine ve AB ülkeleri lehine çok fazla bozulmadığı sonucuna ulaşmıştır.
- İKV (2003) tarafından hazırlanan çalışmaya göre GB Türk dış ticaretindeki değişimleri tek başına belirleyen bir süreç değildir. Bu çerçevede öncelikle 5 Nisan 1994 tarihinde yaşanan ekonomik kriz ile meydana gelen devalüasyonun yarattığı sorunların ve 1997 yılında dünya ekonomisinde patlak veren Asya, ardından Rusya krizlerinin değerlendirmelerde dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca 1998 Mart ayı itibarıyla Türkiye ekonomisinde yaşanan ciddi durgunluğun, 1999 yılında gerçekleştirilen genel seçimler, Ağustos ve Kasım aylarında yaşanan deprem felaketleriyle sürmesi de, bu dönemde Türkiye- AB dış ticaretinin yapısını etkilemiştir. Son olarak Türkiye'nin kronik enflasyon sorununa çözüm bulmak temel amacıyla 2000 yılında uygulamaya koyulan ekonomik istikrar programının Kasım 2000, Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizlerle hedeflerinden sapmasıyla oluşan istikrarsızlık ve devalüasyon, 2001 yılı ilk yarısındaki dış ticaret rakamlarında belirleyici olmuştur (İKV 2003: 4)

II) Türkiye Açısından Retrospektif Değerlendirme

GB ile ilişkili olarak Türkiye'nin dış ticareti genel ve AB ile ilgili olmak üzere iki başlık halinde irdelenecektir. AB ile olan ticaret genel ticaretin önemli bir parçası olması nedeniyle GB sonrasında Türkiye'nin genel ticaretinde de iyileşme beklenmektedir.

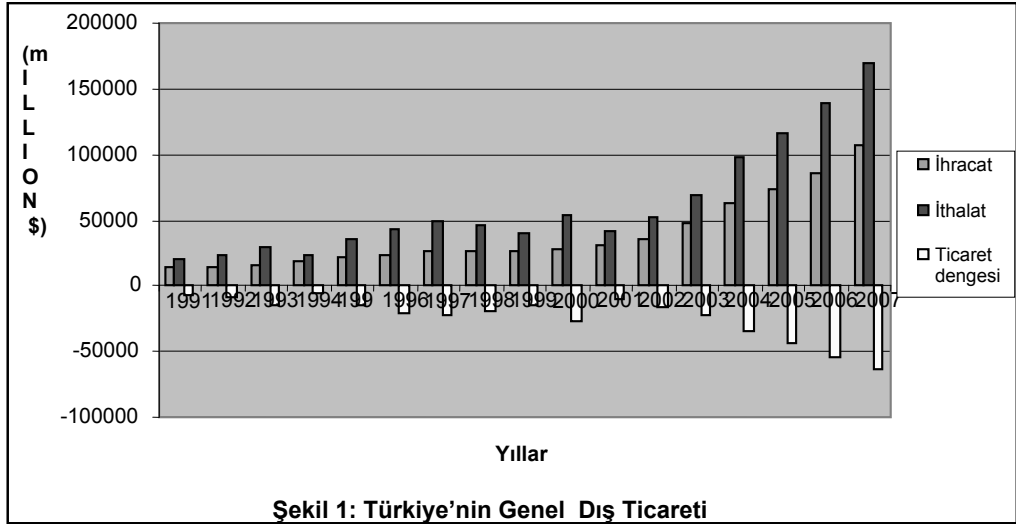
A) Türkiye'nin Genel Dış Ticareti

Tablo 1: 1991-2007 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)

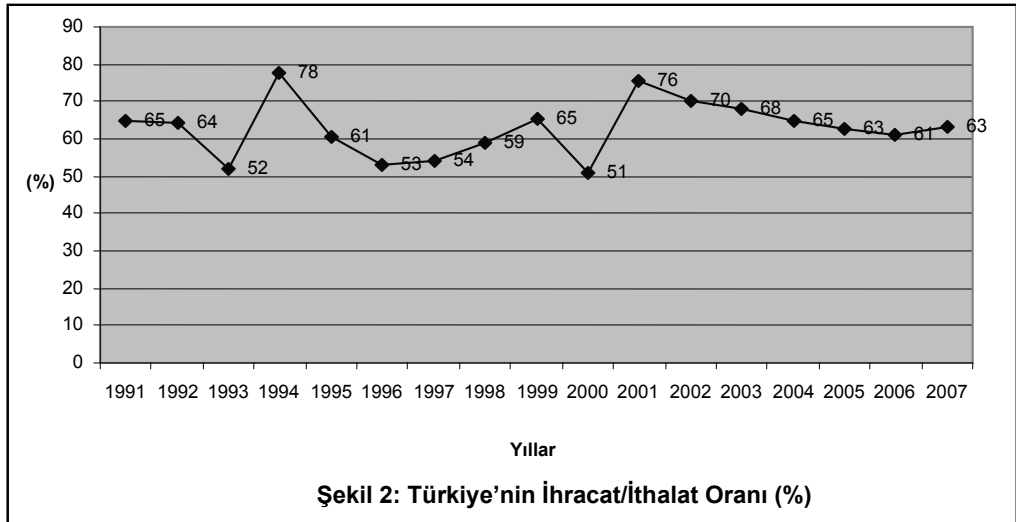
YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
1991	13.594	21.047	-7.453
1992	14.715	22.871	-8.156
1993	15.345	29.428	-14.083
1994	18.106	23.270	-5.164
1995	21.637	35.709	-14.072
1996	23.224	43.627	-20.403
1997	26.261	48.559	-22.298
1998	26.974	45.921	-18.947
1999	26.588	40.671	-14.083
2000	27.774	54.503	-26.729
2001	31.334	41.399	-10.065
2002	36.059	51.554	-15.495
2003	47.253	69.340	-22.087
2004	63.167	97.540	-34.372
2005	73.476	116.773	-43.297
2006	85.534	139.576	-54.041
2007	107.212	170.057	-62.844

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı Ar-Ge ve Değerlendirme Daire Başkanlığı

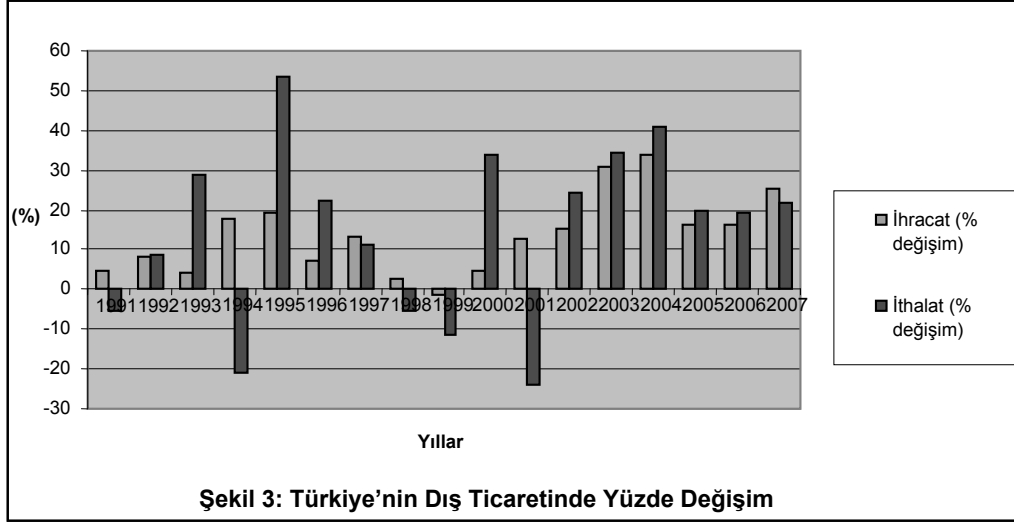
Tablo 1 ve Şekil 1'de görüldüğü gibi GB'ye girildiği 1996 yılında ticaret açığı bazı yıllar haricinde mutlak olarak artmış ve bu açık 2004 yılından sonra ciddi rakamlara ulaşmıştır. Şöyle ki, 2007 yılındaki ticaret açığı 2004 yılının yaklaşık iki katıdır. 1996 yılına göre değerlendirildiğinde ticaret açığının daha düşük olduğu yıllar kriz yıllarına tekabül eden 1999, 2001 ve 2002 yıllarına rastlamaktadır.

İhracatın ithalatı karşılama oranına baktığımız zaman istikrarsız bir gelişim gözlemekteyiz. Günümüzde bu oran 1990'lı yılların gerisinde kalmaktadır. Şöyle ki, bu oran 1994'de % 78 iken 2007'de % 63'e gerilemiştir. GB'ye girildiği 1996 yılında bu oran % 53 iken yükselmeye başlamış 2000'de % 51'e düşmüş, 2001'de % 76'ya çıkmış ancak bu yıldan sonra düşüşe geçerek 2007'de % 63 olmuştur (Şekil 2).

GB'nin dış ticarete etkisini analiz etmenin diğer bir yolu ise ihracat ve ithalatındaki değişim yüzdeleri takip etmektir. Şöyle ki, GB sonrası ihracat artışındaki değişim yüzdesinin ithalattan daha fazla olması öngörülmüştür. Ancak, 1996 yılı da dahil olmak üzere kriz yıllarını yansıtan 1998, 1999 ve 2001 yılları haricinde ithalattaki artış hızı ihracattan fazla olmuştur (Şekil 3).

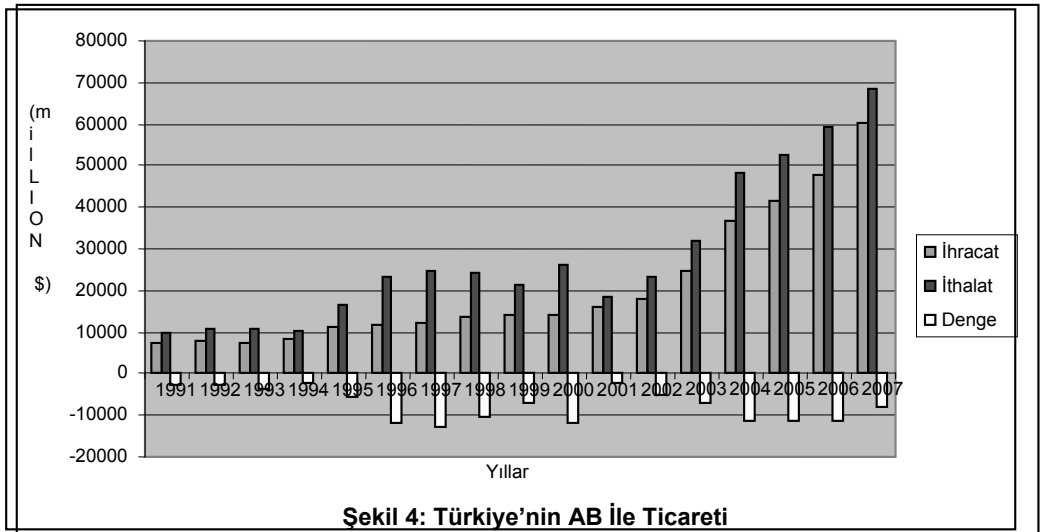

B) Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ticareti

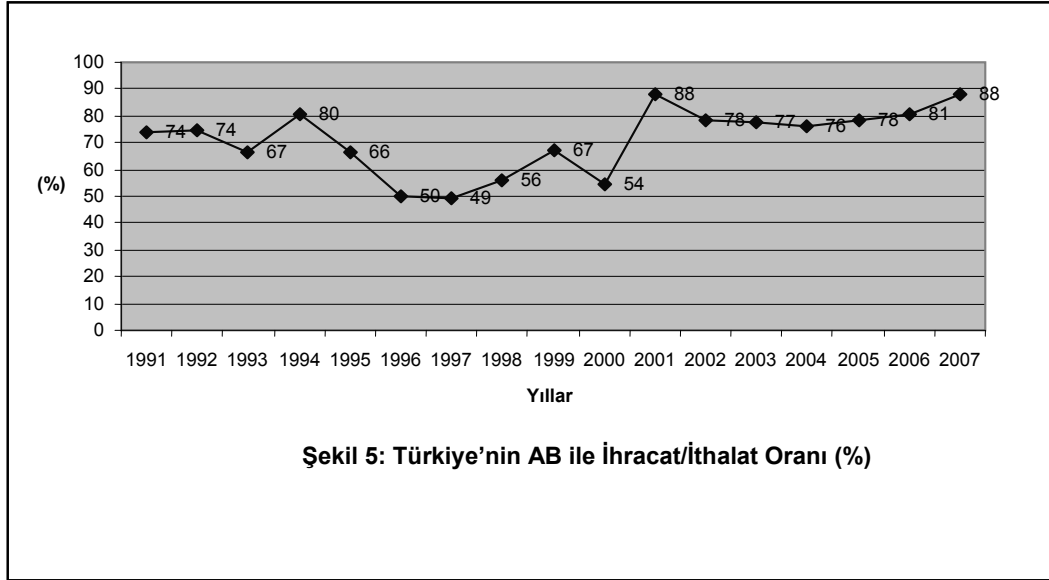
GB'nin etkilerini araştırmanın diğer bir yolu ise Türkiye'nin AB ile dış ticaretinin seyrini incelemektir. Tablo 2 ve Şekil 4'de görüldüğü gibi AB ile ticarete mutlak değer olarak ithalat ihracattan daha fazla olmuştur. Özellikle, GB'ye girildiği 1996 ve akabinde 1997 yılında ithalat önemli şekilde artmıştır. Olumlu olarak değerlendirilebilecek önemli bir husus ticaret açığının pek artmadığıdır. Şöyle ki, 1995 yılındaki ticaret açığıyla 2006 yılındaki ticaret açığı takriben aynıdır.

Tablo 2: 1991-2007 Dönemi Türkiye'nin AB ile Dış Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)

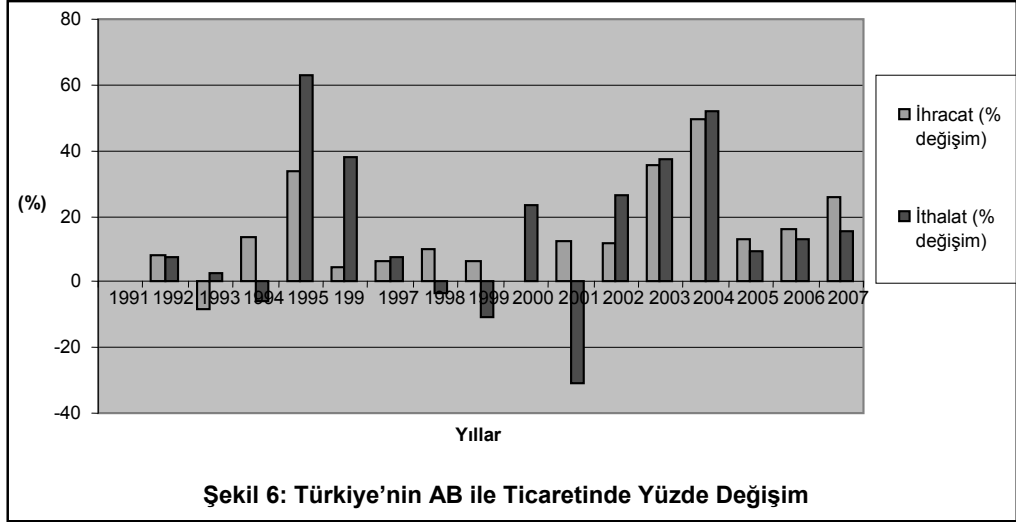
YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE
1991	7348	9897	-2549
1992	7937	10656	-2719
1993	7.289	10.950	-3.661
1994	8.269	10.279	-2.010
1995	11.078	16.760	-5.782
1996	11.548	23.138	-11.590
1997	12.248	24.870	-12.622
1998	13.498	24.075	-10.577
1999	14.333	21.419	-7.086
2000	14.352	26.388	-12.036
2001	16.118	18.280	-2.162
2002	18.059	23.124	-5.065
2003	24.484	31.695	-7.211
2004	36581	48103	-11522
2005	41365	52696	-11331
2006	47935	59401	-11466
2007	60399	68612	-8213

Kaynak: DTM, DİE

İhracatın ithalatı karşılama oranı incelendiğinde GB'ye girildiği 1996 yılında bu oran % 50 iken 2007'de bu oran % 88'e yükselmiştir. Ancak, 1996 yılı sonrası 2001, 2006 ve 2007 yıllarını kapsayan üç yıl haricinde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1994 yılının altında gerçekleşmiştir (Şekil 5)

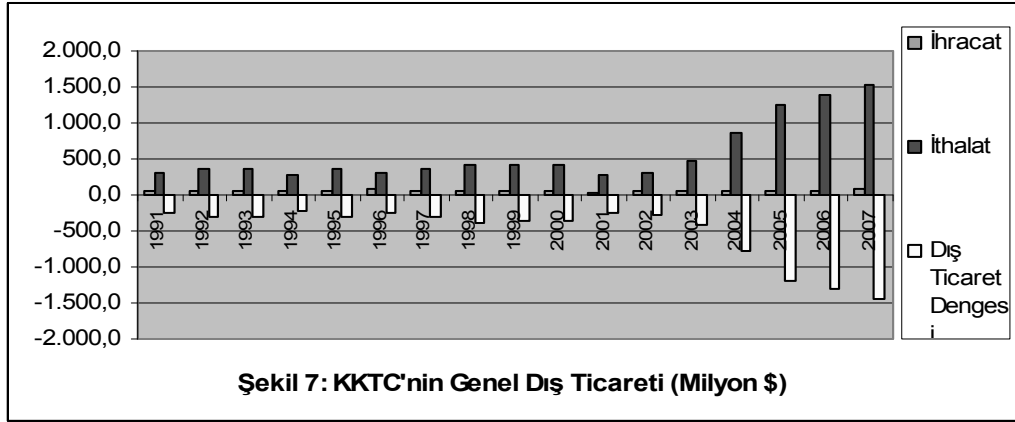
Özellikle GB sonrası AB ile ticarete ihracatın artış oranının ithalattan fazla olması beklenmektedir. Ancak, bu durumun özellikle son üç yılda gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Onun haricinde, AB ile ticarete 1998, 1999 ve 2001 yılları haricinde ithalattaki artış oranı ihracattan fazla olmuştur (Şekil 6). Son üç yıldaki bu durumun GB'nin sonucu mu yoksa başka faktörlerden kaynaklandığının araştırılması bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

III) KKTC Açısından Retrospektif Değerlendirme

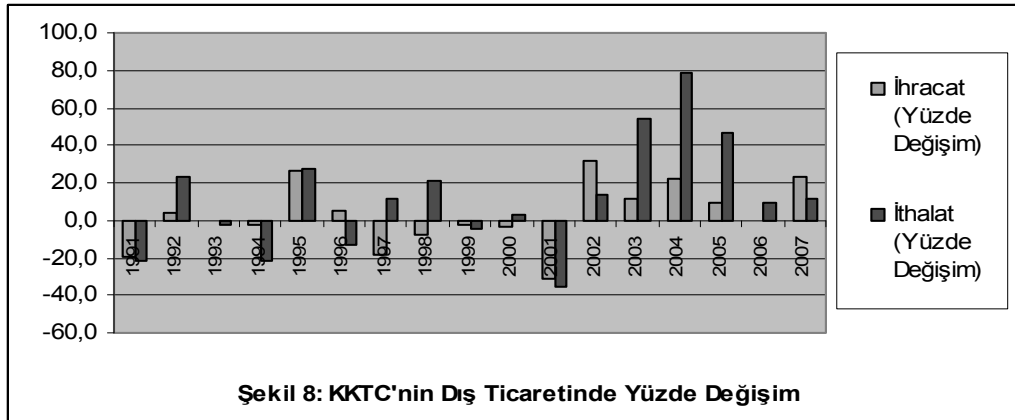
Çalışmanın sistematığıne uygun olarak KKTC'nin de dış ticaret rakamları TC için olduğu gibi 1991-2007 yıllarını kapsayacaktır. Bu değerlendirmede amaç, söz konusu dönemde KKTC'nin dış ticaretteki gelişim sürecini ve Türkiye'nin dahil olduğu GB'nin KKTC'ye muhtemel etkisini saptamaktır. KKTC'nin dış Dünyayla irtibatının olmaması ve Türkiye aracılığıyla uluslararası ticari ve finansal açılımını sağlaması, GB'nin Türkiye için öngörüldüğü gibi "KKTC ticaretine de pozitif yönde ivme kazandıracak" argümanı geliştirilebilir. Bu argümanın doğruluk derecesi ise aşağıdaki gibi tablosal analizle irdelenecektir.

Şekil 7'de görüldüğü gibi KKTC'de 1996 yılı öncesi olduğu gibi sonrasında da dış ticaret mutlak olarak ihracatın aleyhine oluşmuş ve özellikle 2002 yılı sonrası ticaret açığı önemli derecede artmaya başlamıştır.

Kaynak: KKTC Devlet Planlama örgütü

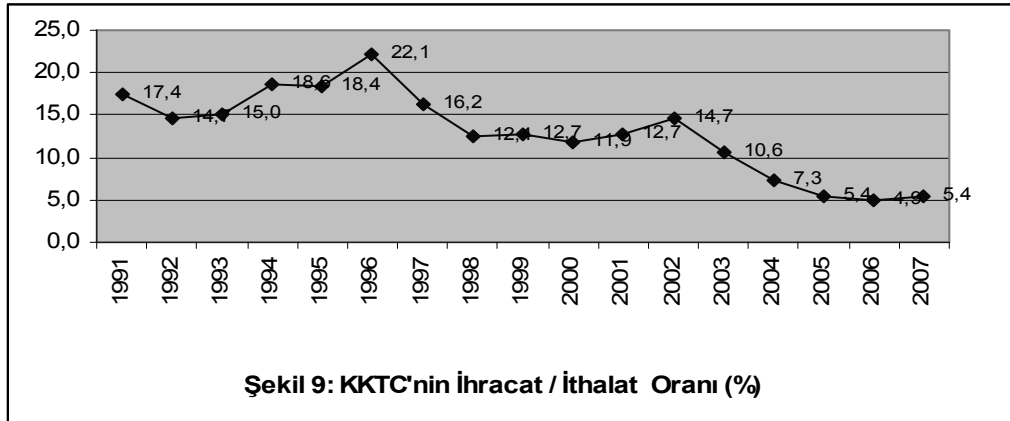
İhracat ve ithalattaki artış yüzdesi itibariyle incelendiğinde özellikle 1996 yılı sonrasında ihracat 2002 yılına kadar negatif yüzde büyüme göstermiştir. Bu yıldan sonra ise ithalattaki yüzde artış ihracattaki yüzde artıştan daha fazla olmuştur (Şekil 8). Tabi ki, KKTC ihracatındaki bu olumsuz gelişmeye, KKTC menşeli ürünlerin AB ülkelerine ihraç edilmesini, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) makamlarından alınacak resmi belge şartına bağlayan 1994 tarihli Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) kararının da etkisi bulunmaktadır.

Kaynak: KKTC Devlet Planlama örgütü

KKTC'nin yukarıda açıklanan dış ticaret verileri ile aynı paralelde özellikle 1996 yılı sonrasında iyileşme yerine kötüleşme yaşanmıştır. Şöyle ki, ihracatın

ithalatı karşılama oranı 1996'da % 22.1 iken bu rakam bazı yıllar haricinde devamlı düşmüş ve 2006'da %4'lere kadar gerilemiştir (Şekil 9).

Kaynak: KKTC Devlet Planlama örgütü

IV) Sonuç

GB antlaşması ile Türkiye ekonomisine yönelik olarak başta dış ticaret olmak üzere, büyüme, verimlilik, rekabet, yabancı yatırım ve istihdam gibi olumlu etkiler beklenmiştir. GB'nin Türkiye'ye etkileri üzerine beklentiler genelde dış ticareti üzerine yoğunlaşmaktadır. Retrospektif olarak tablosal yapılan analizde GB'nin Türkiye'nin dış ticaretine olumlu katkı yaptığı konusunda kesin bir kanıya varmak mümkün değildir. Üstelik, uğranılan gelir kaybı dikkate alındığında GB'nin dış ticarete olumsuz etki yaptığı şeklinde yorum yapmak pek de yanlış olmaz. Şöyle ki, Türkiye'nin genel olarak ticaret açığı son dört yıl içerisinde neredeyse üçe katlanarak devasa boyutlara ulaşmıştır. AB ile ticarete ise ticaret açığı artmamış olmasına rağmen düşmüş olduğu da söylenemez. Ayrıca, AB ile yapılan ticarete GB öncesinde olduğu gibi sonrasında da her zaman için ithalat ihracattan daha fazla olmuştur. Benzer şekilde, son üç yıl hariç AB ile ithalattaki artış oranı ihracatın üzerinde gerçekleşmiştir.

GB'nin olumlu etki yapmamasına gerekçe olarak ortaya konan iç ve dış ekonomik krizler, yanlış makro-ekonomik politikalar, eksik yapısal reformlar, teknolojinin modernize edilmemesi gibi mazeretler ise tartışmayı başka platforma taşımaktadır. Şöyle ki, söz konusu mazeretlerin ortadan kalkması ve Türkiye'nin yapısal olarak daha güçlü duruma gelmesi halinde GB'ye atfedilen başrol figüranlığa dönüşmez mi?

GB'nin Türkiye'ye olduğu gibi Türkiye ile ekonomik olarak entegre olan KKTC'ye de olumlu etki yapacağı öngörüsünde bulunulabilir. KKTC'nin dış ticaretindeki gelişmeler Türkiye ile eş zamanlı salt tablosal olarak incelendiğinde özellikle GB sonrası KKTC ticaretinde olumsuz değişimlerin gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu olumsuzlukta, KKTC ihracatına ambargo niteliği taşıyan ATAD kararının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Türkiye için ifade edilebileceği gibi GB antlaşmasının tablo verileri itibarıyla KKTC ticaretine de olumlu etki yapmadığı tespitine varılabilir.

Çalışmada özetle GB'nin Türkiye ve KKTC dış ticaretlerine etkisi salt tablosal olarak retrospektif incelenmiştir. Sonuç olarak GB'nin ne Türkiye ne de KKTC'ye olumlu etki yapmadığı tespiti yapılabilir. Tabi ki, bu yapının oluşmasında başta global ve ülkede yaşanan krizler, yapısal dönüşüm problemleri ve modernizasyon olmak üzere çeşitli nedenler ortaya konabilir. Ancak, unutulmamalıdır ki Türkiye'nin GB'ye girmesi ile dış ticaretin önündeki yapısal ve diğer sorunların çözümünün de ivme kazanacağı ortaya konan GB motivasyonunun önemli bir parçası idi.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu-Wigley, Arzu; (2000), “Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Antlaşmalarının Etkisini Ölçen Ampirik Çalışmaların Genel Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (2),

Akkoyunlu-Wigley, Arzu; (2005), *Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğinin İmalat Sanayii Üzerindeki Ticaret Yaratıcı Etkileri*, Basılmamış Çalışma.

Akgündüz, Mustafa; (2005), “Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrasında Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki İthalat-İhracat İlişkileri: Ekonometrik Bir Analiz,” *VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi*, İzmir.

Berberoğlu, Enis (1999), “Gümrük Birliği'nde rekabetin doğru adresi”, *Hürriyet Gaztesi*, 25 Mayıs, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-81480&yazarid=6>, Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2008.

Çimen, A. (1996), *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Demir, Osman ve Yusuf TEMUR; (1998), “Gümrük Birliğinin ilk iki Yılı Değerlendirmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, 11.

DTM (2005), *Katma Protokol: Türkiye-AET Ortaklığının Geçiş Dönemi*, <http://www.foreigntrade.gov.tr/AB/katmapro.htm>, Erişim Tarihi: 17 Temmuz.

Dura, C. (2003), “Gümrük Birliği Türkiye Ekonomisi'nin Dış Finansmanını Nasıl Etkiledi?”, *2023 Aylık Dergi*, Aralık.

Harrison G.W., T. F. Rutherford and D. G. Tarr, (1996) “Economic Implications For Turkey of a Customs Union With The European Union,” *Policy Research Working Paper No. 1599*, The World Bank.Moffett, M., A. Washington.

İKV (2003), *Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını.

Morgil, O. (2003), *Ekonomik Açından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliğinin İşleyişi*. İşveren Dergisi, 15 Ocak, ss. 15-19.

Özkale, N.L. ve F. N. Karaman (2006), “Gümrük Birliği’nin Statik Etkileri”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, Yıl:1, Sayı: 1, ss. 117-138.

Seki, İsmail; (2005), “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Net İhracatı Üzerine Etkileri 1985–2003”, İnternet Adresi: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf, Erişim Tarihi: 11.12.2006.

Seyidoğlu, Halil ve B. Kemer (2002), “Türkiye-AB Gümrük Birliği İlişkilerinde Uygulamanın Değerlendirilmesi”: 1969-1999”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1-2), ss. 1-9.

Soğuk, H. (2002). *Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Stonehill and D. Eiteman (2006), *Fundamentals of Multinational Finance*, 2nd ed., Pearson/Addison Wesley, United States of America.

Seyidoğlu, H. (2007), *Uluslararası İktisat*, Geliştirilmiş 16. Baskı, İstanbul.

Togan, S. (1997), “Opening up the Turkish Economy in the Context of the Custom Union with EU”, *Journal of Economic Integration*, 12 February, pp. 157-179.

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (2003), *Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

Uyar, S.; (2001), “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Dış Ticaret Dergisi*, 20.

Yıldırım, E. and C. Dura (2007), “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:28, Ocak-Haziran, ss. 141-177.

TOMBS OF PRE-CLASSICAL AND CLASSICAL ERAS OF TURKISH ARCHITECTURE IN ANATOLIA

Zihni Turkan*

ABSTRACT

In the Anatolian Turkish Architecture, during the Pre-Classical and Classical eras among the Islamic buildings, tombs which are memorial graves are the structures where we see the strongest characteristics whereby a building acquires monumental status. The emergence of tombs as memorial graves began in Horasan and Türkistan (Central Asia) in Xth century. It is know that the memorial tombs seen, first in Iran and then in Anatolia from the XIth century onwards, the ones vertical in character with pointed hoods (cupolas) evolved from tower graves which, in their turn, evolved from the shape of nomadic tents of central Asia. In the beginning cupolas were built of brick or stone but later stone was the only building material used in their construction. The Anatolian Seljuklu memorial graves were divided into two types according to their shape, vertical or horizontal in character.

During the Principalities Period (XIVth century) the construction of Seljuklu memorial graves, horizontal and vertical in character, continued to be built and in tombs vertical in character the variety increased.

Keywords: Tomb, Anatolia, Turkish, Seljuk, Classic, Principalities

ÖZET

Anadolu Türk Mimarisi'nde, Klâsik Öncesi ve Klâsik Devirlerde, İslâm yapıları arasında anıtsallaşma özelliğinin en etkili olarak görüldüğü eserler, anıt-mezarlar olan türbelerdir. Türbelerin anıt-mezar olarak ortaya çıkışı, X. Yüzyıldan itibaren Horasan ve Türkistan (Orta Asya) yörelerinde görülmektedir. XI. Yüzyıldan itibaren önce İran'da, sonra Anadolu'da görülen anıt-mezarlardan; sivri külâhlı, düşey karakterli türbelerin (Kümbet), kule-mezarlardan geliştiği ve bunların da Orta Asya'daki göçebe çadırlarından kaynaklanan bir biçim olduğu bilinmektedir. Önceleri tuğla veya taş malzeme ile inşa edilmiş kümbetlerin esas yapı malzemesi, sonradan yalnızca taş olmuştur. Anadolu Selçuklular'da mezar-anıtları, biçimlerine göre Düşey ve Yatay Karakterli olmak üzere iki tipe ayrılmaktadır. Beylikler Dönemi'nde (XIV. Yüzyıl) da Anadolu

* Yrd. Doç. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, No.2, (Ekim 2009)

Selçuklu Yatay ve Düşey Karakterli anıt-mezarları yapımı devam etmiş, Düşey Karakterli türbelerde çeşit artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türbe, Anadolu, Türk, Selçuklu, Klâsik, Beylikler

Introduction

In our research on tombs of Pre-Classical and Classical Eras of Turkish Architecture in Anatolia, we have observed that among the Islamic buildings the ones that exhibit effective monumental characteristics are the tombs.¹

In Islamic culture, however, we rarely encounter works similar to these, before the X. Century. The appearance of tombs as mausoleums in the Islamic Culture dates from the X. Century in the neighborhoods of Horasan and Turkmenistan.² The oldest surviving tomb was built in the capital of the Abbasies. One other of the early buildings surviving is the domed circumambulation corridor in *Kubbet-us-Sakhra*.³

From the tomb-memorials found in Iran, dating back to XI. Century and later in Anatolia, we understand that tombs, conical in shape and vertical in character, evolved from turret shape burial places which in their turn, are linked to nomad tent shapes converted into stone structures.⁴

Although the Anatolian tomb memorials, compared with Karahanlı, Gazneli and Great Seljuk tomb-memorials, were smaller in size, a distinct improvement can be observed in their (rich) architecture.

The earlier cupolas were built either with bricks or stones. In the construction of the later cupolas, however, only stones were used.⁵ Initially, memorial-tombs were built as separate freestanding structures, but in time they were incorporated into mosque or madrasah buildings.

¹ M. O. Arık, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisi'nde Türbe Biçimleri", *Anadolu*, C. XI, Ankara 1969, p. 57.

² *Ibid.*, p. 57.

³ *Ibid.*, p. 58.

⁴ *Ibid.*, p. 58; C. E., Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1975, p. 2076.

⁵ O. Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul, 1973, p. 121.

This research has also shown that in the Anatolian Turkish Architecture, tombs inscribed with a great variety of different typographies went through some changes and improvements during Pre-Classical and Post-Classical eras.

Cupolas and Tombs in Anatolia during the Seljuk Era:

Tomb-memorials are among the buildings in Anatolia that from architectural and decorative points of view, improved greatly during the Seljuk Era. The tomb-memorials of this era are said to be either vertical or horizontal in character, depending on their general appearance (Fig. 1, 2). The ones horizontal in character show further diversity like:

- a) Polygonal prism shape structures with pyramid type hoods,
- b) Structures like cupolas with a covering system (roof) and occupying a section in a madrasah,
- c) Square prism shape structures,
- d) Cubic structures with polygonal lute or pyramid shape hoods,
- e) Cylindrical shape structures with conical hoods,
- f) Prism shape structure changing into cylindrical shapes with conical hoods,
- g) Cubic structures with domes,
- h) Cubic structures with cupolas on top as second body with covering.

Tomb memorials are composed of three different sections;⁶

- 1) The section with the actual burial ground (the *Base*, the *Crypt*),
- 2) The section where the symbolic coffin is placed. (The *Visiting Cell*, the *Body*)
- 3) The covering (*Roof*) (Fig. 3).

⁶ M. Sözen, et.al., *Türk Mimarisi'nin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975, p. 73-74.

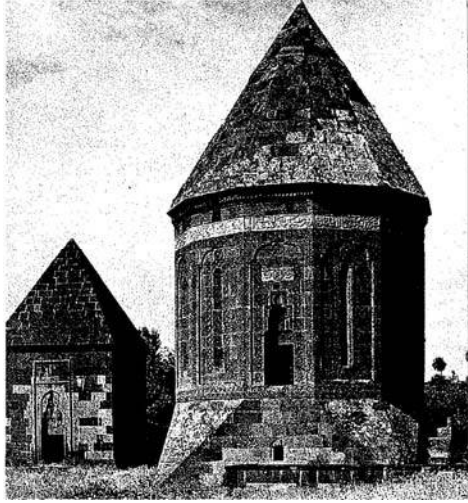

Figure 1- The Tomb of Vertical In Character (M. Sözen-1975)

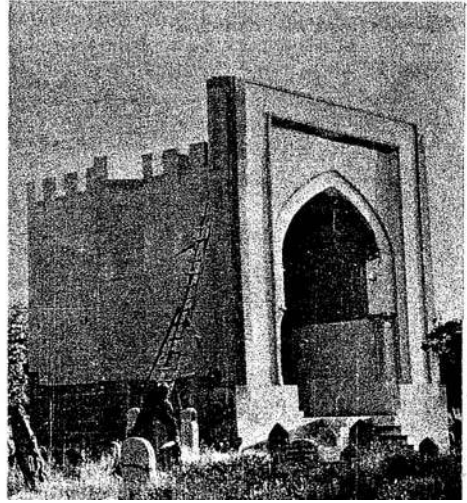

Figure 2- The Tomb of Horizontal In Character (O. Aslanapa-1989)

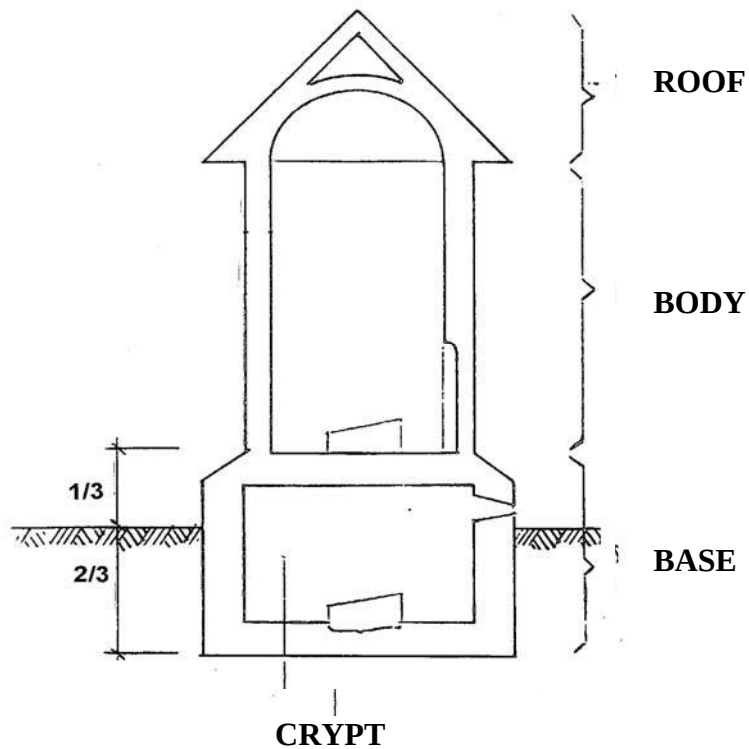

Figure 3- Cupola

The Cyrpt, a great part of which is below ground level, has a horizontal rectangle prism appearance.⁷ The actual burial place in this tomb cell, also known as “mummy house” is, in the main square shaped, although occasionally cross shaped ones also can be seen and are covered with simple, pointed or arched roofs (Fig. 4a, 4b, 4c). Access to the Cyrpt is through a small door on ground level and down some steps. For light and ventilation there are small openings high up in the walls.⁸

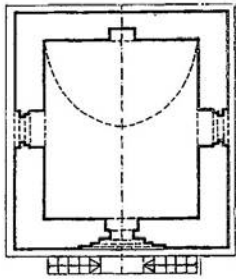

Figure 4a- Square Plan

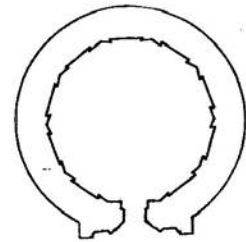

Figure 4b- Circular Plan

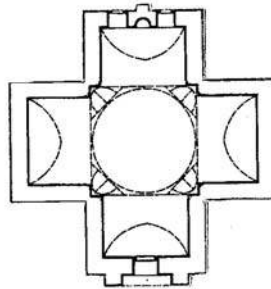

Figure 4c- Crosswise Plan

Inside the body, which is accessible by stairs on two sides (Two sided stairs), there is a symbolic niche (mihrab). This area is also called “Mescit” (a small mosque). While in some works the body can be built directly on the base, in others it is placed on the base together with a conduction component.⁹

The covering, depending on the shape of the body, can be pyramidal or conic; dome shaped on the inside and like a hood on the outside.

⁷ Arık, *op.cit.*, p. 65.

⁸ *Ibid.*, p. 65.

⁹ *Ibid.*, p. 65.

We have examined two different types of tombs horizontal in character; the single iwan bodied type and the rectangular baldachin type. These tombs are mostly encountered as from the second half of the XIII. Century.

Horizontal tombs other than these two types are only examples of some exceptional cases.

We see a multiplicity in building materials used in the construction of tombs in Anatolia, during the Seljuk Period, instead of just bricks which had been used by the Great Seljuk people before their arrival in Anatolia, Karahanlı and Gazneli people.¹⁰ Alongside tombs built of bricks only on stone foundations, we see those built solely of stone and others built of stone up to the roof with brick coverings.

Kırşehir Malik Gazi Cupola (1228), *Kulak Cupola* (end of XII. Century) *Hacı Çıkrık Cupola*, *Divriği Sitti Melik Cupola* (1195) in Kırşehir can be shown as examples of the Early Period (XII. Century) octagonal bodied tombs¹¹ (Fig. 5, 6).

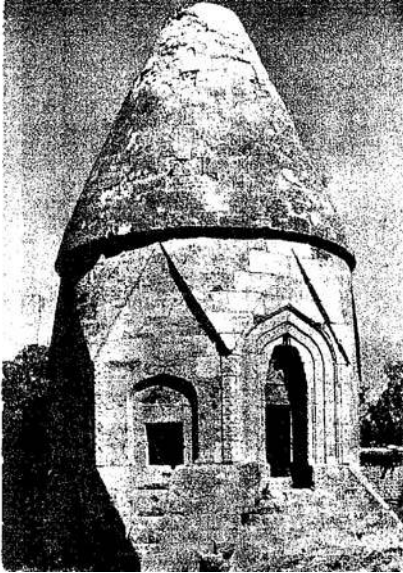

Figure 5- Kırşehir Malik Gazi Cupola
(O. Aslanapa - 1989)

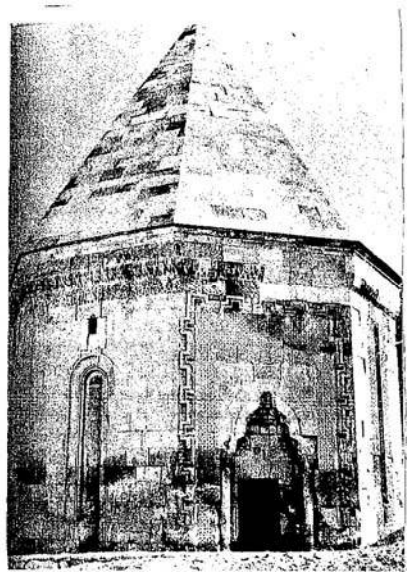

Figure 6- Divriği Sitti Melik Cupola
(O. Aslanapa - 1989)

¹⁰ S. K. Yetkin, *Türk Mimarisi*, Ankara 1970, p. 64.

¹¹ Sözen, et.al., *op.cit.*, p. 74.

Of the *Seljuk Cupolas* in Erzurum the most monumental one is that of *Emir Saltuk* (end of XII. Century) (Fig. 7, 8). It is an octagonal structure having triangular facades on all sides and a cylindrical lute shape cover ending in a compressed conical hood.¹² One other example of cylindrical cupolas is *Döner* (Revolving) Cupola (1276) in Kayseri; a twelve cornered body on a base with smoothed out top corners with mukarnas cornices and a conical hood on the outside and a domed cylindrical space inside (Fig. 9). A simplified version of *Kayseri Revolving Cupola* is *Çifte Minareli Medrese Cupola* (Twin Minaret Madrasah Cupola) (Fig. 10).

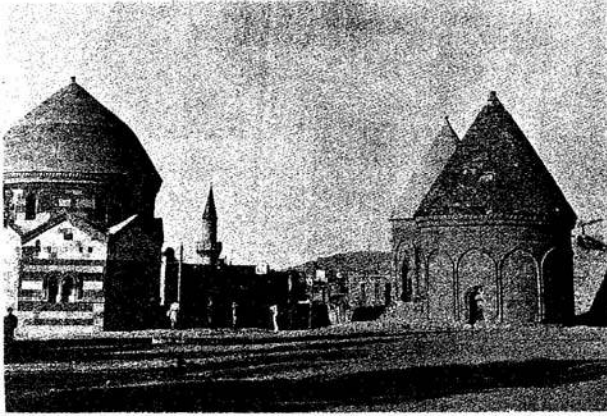

Figure 7- Erzurum Saltuklu Cupolas
(M. Sözen - 1975)

Figure 8- Emir Saltuk Cupola
(O. Aslanapa - 1973)

¹² *Ibid.*, p. 75.

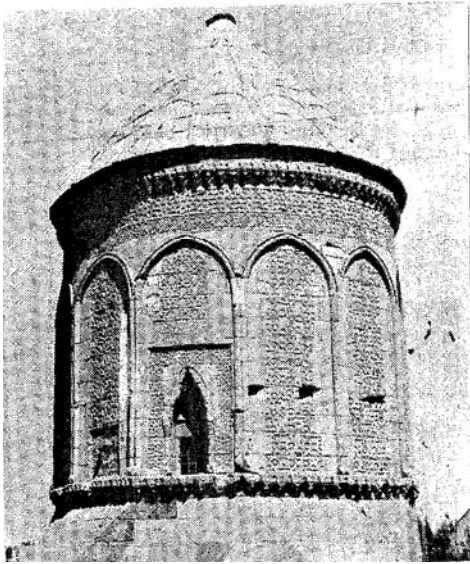

Figure 9- Kayseri Revolving Cupola
(O. Aslanapa - 1989)

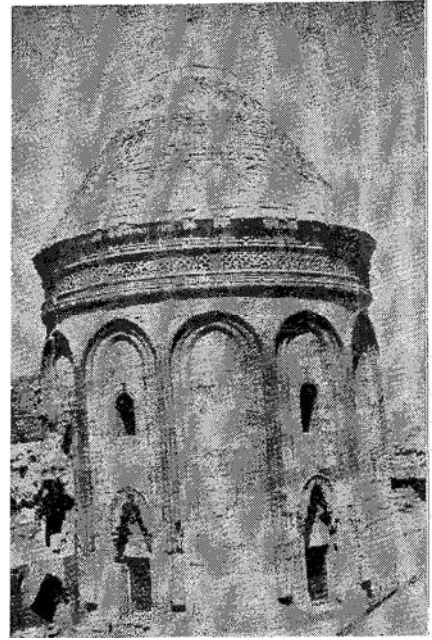

Figure 10- Erzurum Twin Minaret
Madrasah Cupola (O. Aslanapa-
1989)

Ahlat is yet another place in Anatolia where there are many tombs.¹³ The prismatic bodied, pyramid hooded *Şeyh Necmeddin Cupola* (1222) is an example of these (Fig. 11).

¹³ *Ibid.*, p. 76.

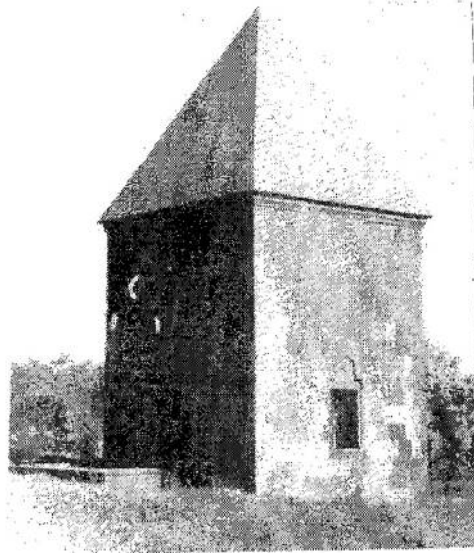

Figure 11- Ahlat Şeyh Necmeddin Cupola
(O. Aslanapa - 1973)

The only example of the most important tomb-memorials in Anatolia is *Mama Hatun Cupola* in Tercan (early XIII. Century).¹⁴ This cupola which is unlike the rest of them in appearance is entirely built of cut stone with a surrounding wall. On the inside of this wall there are eleven niches and on the exterior the portal is built higher than the wall¹⁵ (Fig. 12, 13, 14). The cupola has a cylindrical body with circular segments and a segmented conical hood.

¹⁴ O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, 2. B., İstanbul, 1989, p. 160.

¹⁵ *Ibid.*, p. 169.

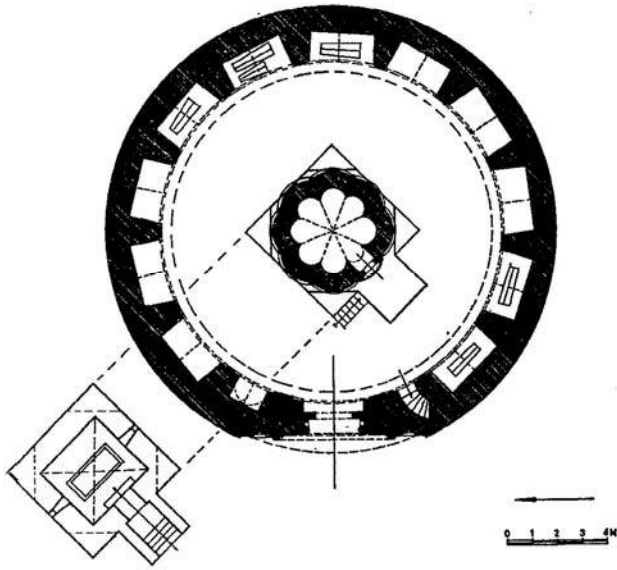

Figure 12- Plan of Tarcan Mama Hatun Cupola (O. Aslanapa - 1989)

Figure 13- Tarcan Mama Hatun Cupola (O. Aslanapa - 1989)

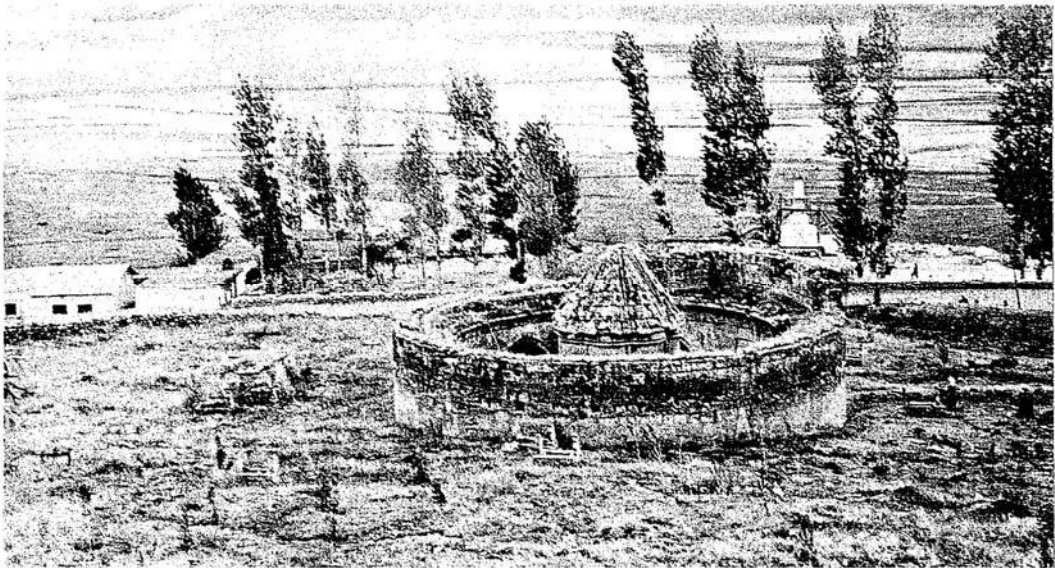

Figure 14- Tarcan Mama Hatun Cupola and Surrounding Walls (O. Aslanapa - 1989)

The tomb of *Gömeç Hatun*, built in late XIII. Century is given as an example of tombs horizontal in character (iwan type) (Fig. 15, 16, 17). The facade of this tomb, which consists of a mummy-house at the bottom, leading up to an iwan, is of monumental quality and decorated with mosaic tiles. The iwan has got a pointed arch and is covered with a barrel vault.¹⁶ It is designed as a small mosque (mescit) for praying.¹⁷ Stones were used for sub-foundation and for the lower and upper parts bricks were utilized. In the middle of lateral surfaces there are triangular support turrets.¹⁸

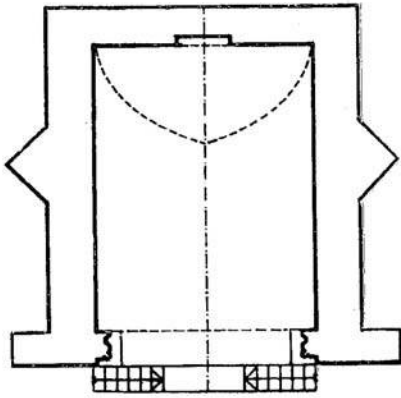

Fig.15- Plan of Gömeç H. Tomb
(M. Sözen - 1975)

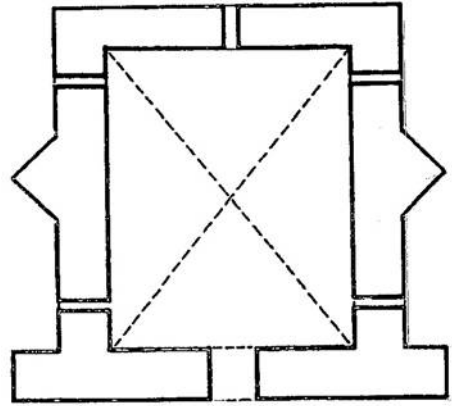

Fig. 16- Mummy-House Plan of Gömeç
H. Tomb (M. Sözen - 1975)

¹⁶ Yetkin, *op.cit.*, p. 68.

¹⁷ *Ibid.*, p. 68.

¹⁸ *Ibid.*, p. 68.

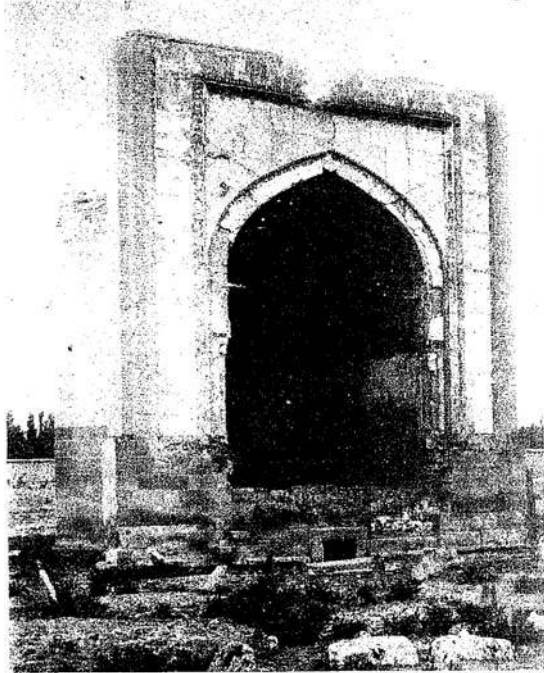

Figure 17- Gömeç Hatun Tomb (M. Sözen - 1975)

The Principalities Era (XIV. Century):

The construction of tombs, both horizontal (iwan) type and vertical (cupola) type in character, continued during the Principalities Era also, only during this period there was an increase in the variety of cupola type tombs new cupola types appeared.¹⁹ Alongside the cylindrical octagonal bodied cupolas, pentagonal and hexagonal forms were seen; the baldachin type tombs appeared on the scene. *Yörükdede Cupola* in Ankara (late XIV. Century) is the only example of the pentagonal type.²⁰ As an example of the hexagonal type tombs we can show *Hüma Hatun Tomb* (1449) in Bursa. This tomb has got a dome covering on a hexagonal body (Fig. 18). The lower part of *Mevlâna Tomb* in Konya (1397) is seen as baldachin type (Fig. 19). *Hasan Bey Cupola* (1347) known as *Güçük Minare* (Stump Minaret) built by Eretnalılar in Sivas is another type of construction consisting of two different bodies placed on top of each other. *Hasan Bey Cupola*, has got a cylindrical body on triangular brick supports on top of a

¹⁹ M. O. Arık, *Turkish Art and Architecture*, Ankara, 1985, p. 112.

²⁰ Arık, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisi'nde Türbe Biçimleri*, p. 72.

square base built of cut stone. Unfortunately the hood on this cupola is demolished (Fig. 20).

Figure 18- Bursa Muradiye Tombs (M. Sözen – 1975)

Figure 19- Konya Mevlâna Tomb
(C. E. Arseven)

Figure 20- Hasan Bey Cupola
(O. Aslanapa - 1989)

Improvements in the facade of iwan type tombs are seen during the Principalities Era. The iwan was closed, doors and windows were installed. The iwan of *Sultan Mesut's Tomb* in Amasya with its closed arch and doorways is a good example of improvements on the facades of iwans (Fig. 21).

Also, in polygonal bodied cupolas portal structures are seen. *Kırşehir Aşık Paşa Tomb* (1322) with its long and narrow portal along one side is the best

example of this (Fig. 22, 23). In vertical type tombs, dome covered entrance porches were designed. *Şeyh Halili Cupola* in Musalla, Konya and *Sinan Paşa Cupola* in Gelibolu (Gallipoli) with their entrance porches are examples of this type (Fig. 24, 25). The entrance units added to the body in *Emir Ali* (1350) and *Ali Cafer* (mid. XIV. Century) cupolas are further examples of improvements that took place during Principalities Era (Fig. 26).

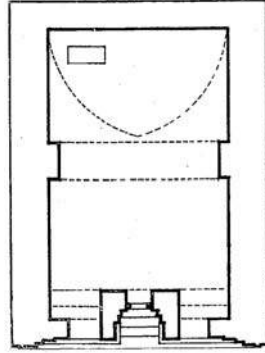

Fig. 21- Plan of Amasya Sultan Mesud Tomb (M. Sözen - 1975)

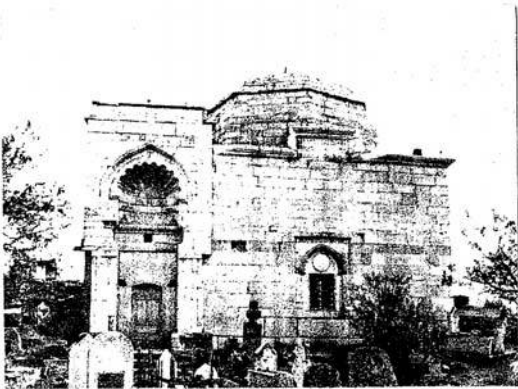

Figure 22- Kırşehir Aşık Paşa Tomb
(O. Aslanapa - 1989)

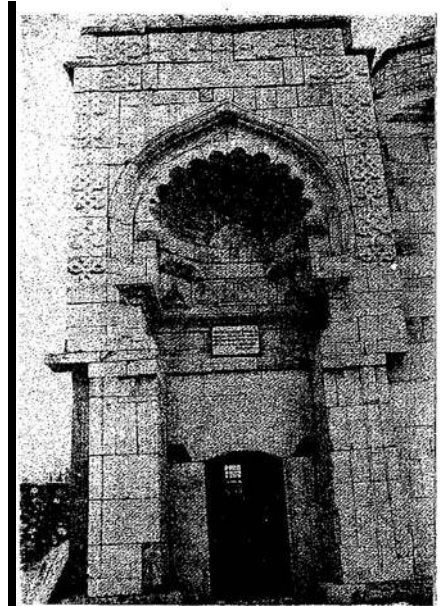

Figure 23- Portal of Aşık Paşa
Tomb (O. Aslanapa – 1973)

Figure 24- Konya Şeyh Halili Tomb
(C. E. Arseven)

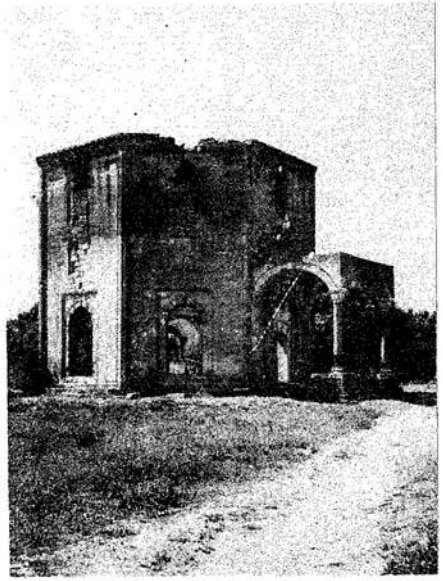

Figure 25- Gallipoli Sinan Paşa Tomb
(M. Sözen - 1975)

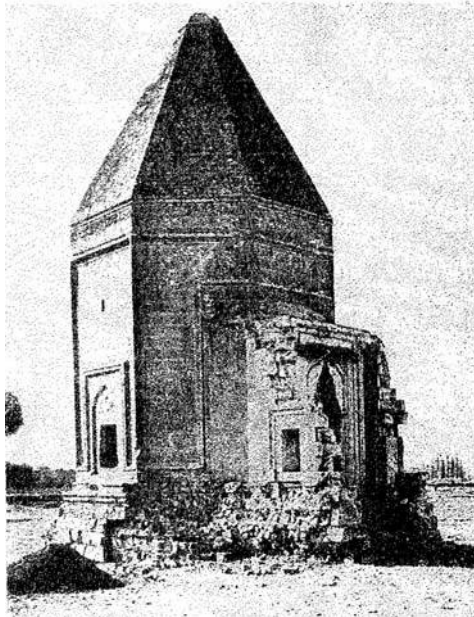

Figure 26- Kayseri Ali Cafer Cupola (C. E. Arseven)

An occasionally encountered rare type of tomb is the one which is half baldachin and half closed, like the Cupola of Ahlat Emir Bayındır (1492)²¹ (Fig. 27). Another rare type is the cupola with an octagonal lower and sixteen sided upper body. *Sungur Bey* (1335) and *Hüdavent Hatun* (1312) cupolas in Niğde are examples of this distinct variety (Fig. 28, 29).

One other type built during the Principalities Period is the tomb which was built by combining the horizontal iwan type with the vertical cupola type, like *Çerkez Bey Tomb* in Çayıralan. This tomb is created by the addition of an iwan in front of an octagonal prism shape cupola.²²

Because the Principality of Karamanoğulları was very ambitious and wanted to take the place of the Seljuk State it perpetuated their style and traditions.²³ The cupola of *Alâeddin Bey* in Karaman (end of XIV. Century) which exhibits a different architectural character to the tombs of the Seljuk Era, has a twelve sided body and a conical hood with a ledge. It is built of cut stone (Fig. 30).

Figure 27- Ahlat Emir Bayındır Cupola (M. Sözen - 1975)

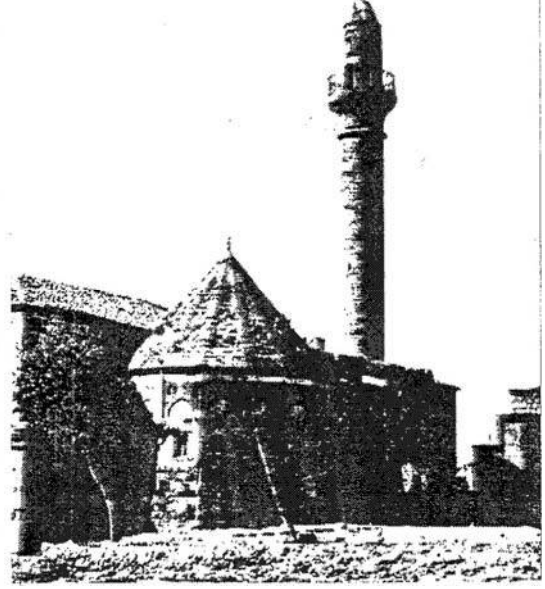

Figure 28- Niğde Sungur Bey Cupola (O. Aslanapa - 1977)

²¹ Sözen, et.al., *op.cit.*, p. 77.

²² Arık, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisi'nde Türbe Biçimleri*, p. 93.

²³ O., Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul, 1973. p. 202.

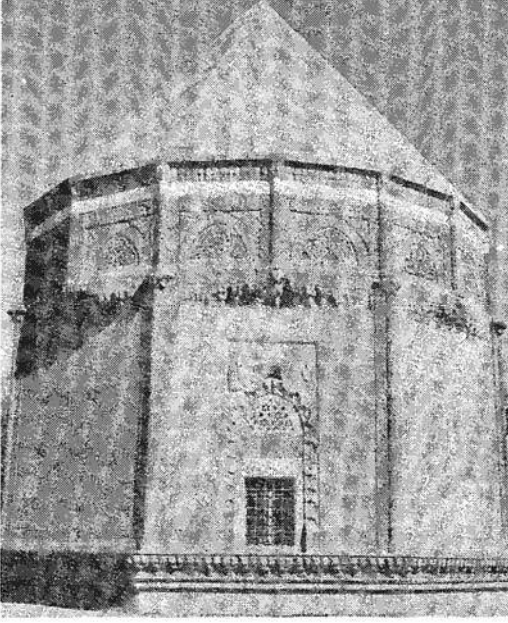

Figure 29- Niğde Hüdavent Hatun Cupola (O. Aslanapa - 1973)

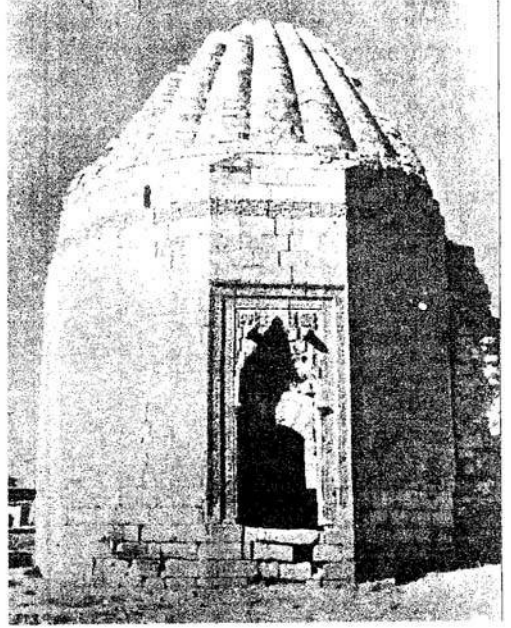

Figure 30- Karaman Alaaddin Bey Cupola (O. Aslanapa - 1989)

The differences and characteristics in the tombs of the Ottoman Principality can be enumerated in the following ways.

- 1) Tombs which have divisions on the floor where the Crypt is, as seen in the *Green Tomb*, Bursa (1421) (Fig. 31a, 31b),
- 2) Tombs where a lute shape polygon is placed on top of a polygonal body with a single dome as an outer cover.
- 3) Tombs built under Byzantine influence with corridors all around the inside perimeter.
- 4) Tombs like that of *Sultan Murad II*, Bursa (1451), where the main space consists of two sections, one within the other, with the inner section housing a space covered with a dome on pillars and pedestals (Fig. 32a, 32b).²⁴
- 5) Also during this period, tombs were built where no Crypt could be found and this has thrown some doubt on whether a Crypt existed or not in this type of tombs.

²⁴ Sözen, et.al., *op.cit.*, p. 82-83.

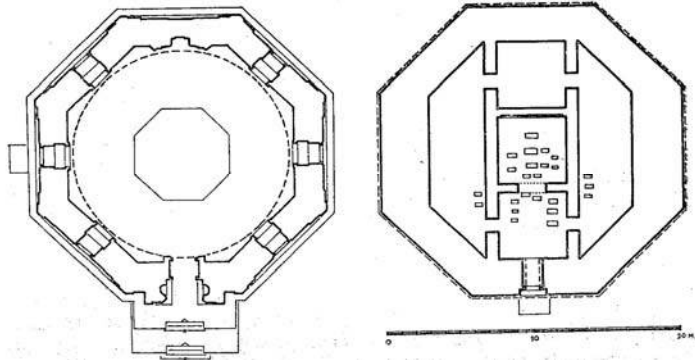

Figure 31a- Plans of Bursa Yeşil Tomb (M. Sözen - 1975)

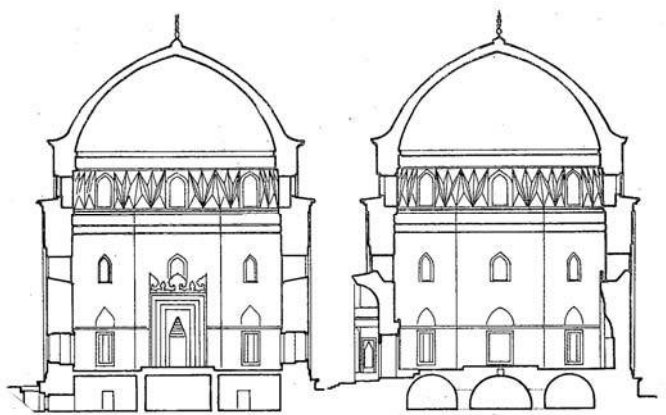

Figure 31b- Sections of Bursa Yeşil Tomb (M. Sözen - 1975)

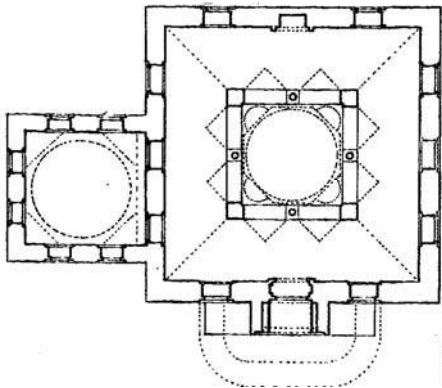

Figure 32a- Plan of Sultan II. Murad Tomb (M. Sözen - 1975)

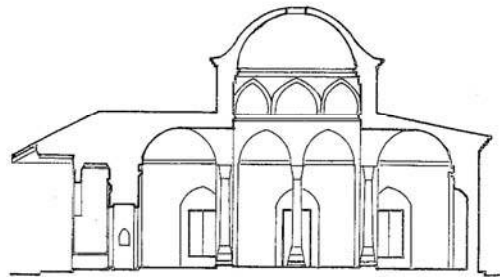

Figure 32b- Section of Sultan II. Murad Tomb (M. Sözen - 1975)

Classical Ottoman Art

In the tomb architecture of the Classical Ottoman Art Era, the type horizontal in character is not seen.

In the architecture of tombs vertical in character, the body got more and more elaborate richer facade compositions were introduced.²⁵ In cupolas polygonal bodies continued in use; the most widely used polygonal body was the octagonal type. In addition to this, twelve and sixteen sided bodies also were seen during this period. The two-floor frontal arrangement took its place among the concepts of rich facade designs. In the planning of this type of facades a homogenous appearance was achieved by using facades of similar character that complimented each other.

On the exterior, porches assumed importance and were used in the whole area.²⁶ On the interior, keeping the space undivided the gallery system was employed. The tomb of *Kanuni Sultan Süleyman* built by *Architect Sinan* in 1566, an outstanding example of this period, has got an octagonal body, dome covering and porch all around its outside perimeter.²⁷ The tomb which has a gallery inside and fringe decorations on the outside reflects the richness of the facade (Fig. 33a, 33b).

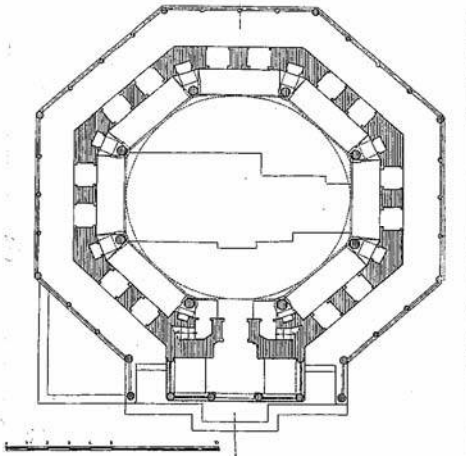

Figure 33a- Plan of K. Sultan Süleyman Tomb (M. Sözen - 1975)

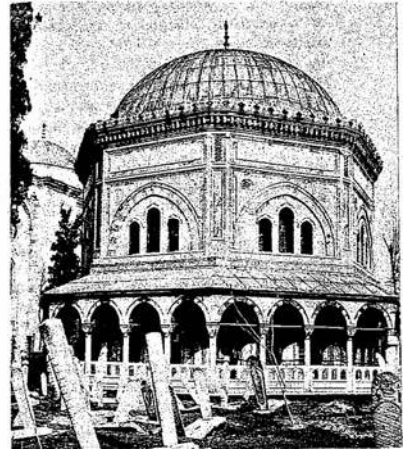

Figure 33b- K. Sultan Süleyman Tomb (M. Sözen - 1975)

²⁵ Arık, *Turkish Art and Architecture*, p. 168.

²⁶ *Ibid.*, p. 168-169.

²⁷ Sözen, et.al., *op.cit.*, p. 216.

One other monumental tomb is that of *Sultan Selim II* (1577) in *St. Sophia*. The polygonal gallery built inside a cubic body with tempered corners projects a different type altogether.²⁸ Eaves were built around the entrance section only (Fig. 34a, 34b).

During the Classical Period, cross plan type tombs also appeared. The tomb of *Şehzade Mehmet* (1543-1544) with its decorative frontage has taken its place among the tombs of the Ottoman Classical Period. The frontal, in addition to the porch and ribbed dome which were used during the Principality Period, too, was also adorned by coloured stones and baked earth and further enriched by the use of glazed tiles²⁹ (Fig. 35).

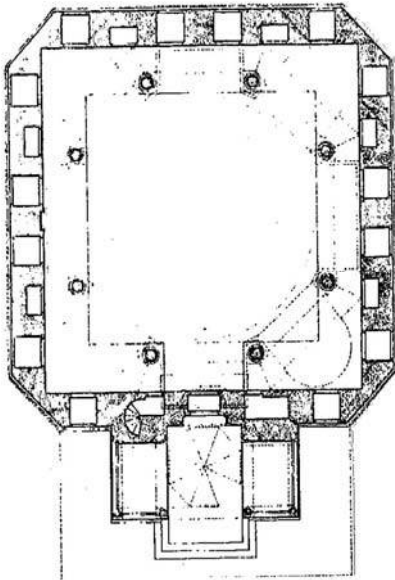

Figure 34a- Plan of Selim II Tomb (M. Sözen - 1975)

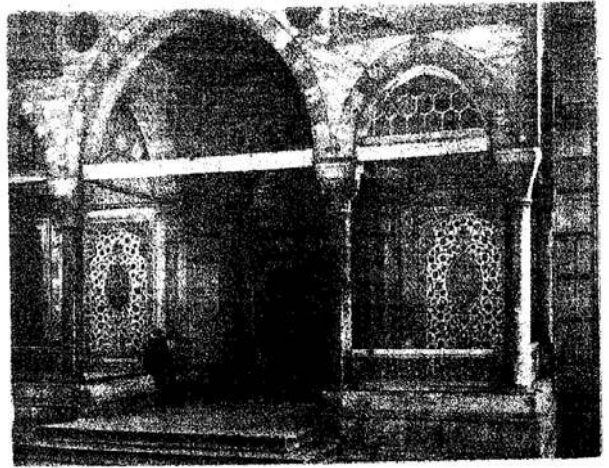

Figure 34b- Front Elevation of Selim II Tomb (M. Sözen - 1975)

²⁸ O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, 2. B., İstanbul, 1989, p. 270.

²⁹ *Ibid.*, p. 288.

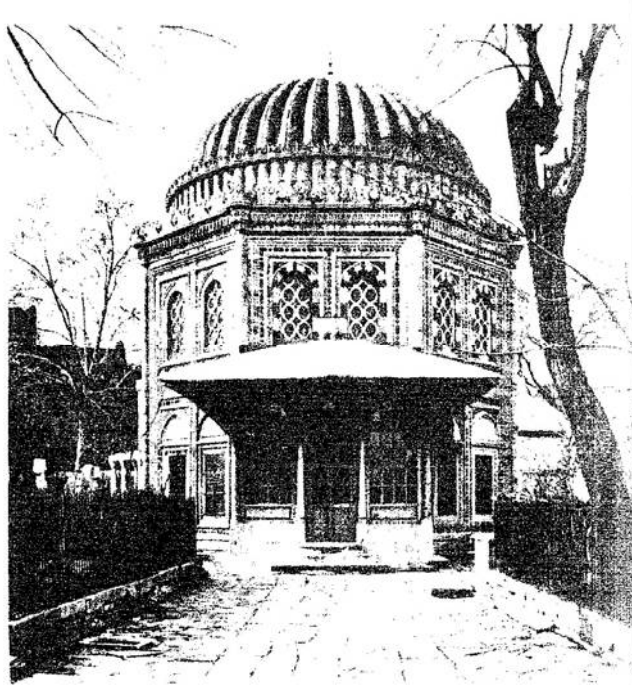

Figure35- İstanbul Şehzade Mehmet Tomb (O. Aslanapa - 1989)

Conclusion

According to our research, among the buildings of Islamic culture, tombs, which attained a monumental nature, managed to maintain their pre-classical period prominence during the Ottoman Classical Era, also improving all the time as from X. Century onwards. Tombs, the examples of which we encounter in every part of Anatolia, continued in existence in Anatolian Turkish Architecture, too, and with an increased number in their types. Also, during this period, there is a greater variety in the building materials used in their construction of tombs.

Whereas in earlier periods, the changes and improvements in the interior and exterior of the tombs secured richness in typology, during the Classical Era, in addition to using polygonal bodies there were improvements were made in the composition of the exteriors. The use of rich decorations, arcades and eaves increased the vivacity of the facade and strengthened the monumental nature of the tomb. Furthermore, the totality of the space inside the tomb was maintained by

the changes made and enriched by the use of galleries, during this period. The octagonal prism type tomb was the most widely used variation in every period.

The iwan type tombs seen in pre-classical times could not survive the Classical Period. In the main structure of tombs, the use of two different but homogenized floors as a single floor, culminated in new research in the Classical Period.

Byzantine influence upon the works of Principality Era is also seen at times, in many works, Pre-Turkish Era traditions are predominant. The formation of a dominant mode in tomb-monuments paved the way to the formation of Classical Period Architecture.

BIBLIOGRAPHY

Arık, M. O., “Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisi’nde Türbe Biçimleri”, *Anadolu*, C. XI, Ankara 1969, pp. 57-100.

Arık, M. O., “*Turkish Architecture in Asia Minor in the Period of the Turkish Emirates*”, *The Art and Architecture of Turkey*, Oxford 1980, pp. 132-135.

Arık, M. O., *Turkish Art and Architecture*, Ankara 1985.

Arseven, C. E., *Sanat Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1975.

Arseven, C. E., *Türk Sanatı Tarihi*, III. Fascicle, İstanbul, (without date).

Aslanapa, O., *Türk Sanatı II*, İstanbul, 1973.

Aslanapa, O., *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, İstanbul, 1977.

Aslanapa, O., *Mimar Sinan’ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1988.

Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, 2. B., İstanbul, 1989.

Hasol, D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 5 B., İstanbul 1993.

Sözen, M., et.al., *Türk Mimarisi’nin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975.

Yetkin, S. K., *Türk Mimarisi*, Ankara, 1970.

YAZARLARA NOTLAR

1. **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, hakemli bir dergidir ve Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.
2. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizce'dir.
3. Dergide yayımlanan tüm yazıların yayın hakları Yakın Doğu Üniversitesine devredilmiş olur. Dergide yayımlanan her türlü yazıdan yapılacak alıntılarda kaynak gösterilmesi zorunludur.
4. **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**'ne gönderilen yazılar özgün olmalı, başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır. Gönderilen yazının bir başka biçimi yayımlanmak üzere incelenmek için bir başka yayımcıya gönderilmiş, ya da yayımlanmış, yada yayımlanacak ise yazar bunu yazısını dergiye gönderdiğinde açıkça belirtmelidir.
5. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar, yayın kurulu tarafından ilk değerlendirmesi yapıldıktan sonra hakemlere gönderilir. Hakemden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, yazardan makalesinde düzeltme istenmesine ya da basılmamasına yayın kurulu karar verir. Yayım kararı yazara (birden çok yazar varsa, adı ilk belirtilmiş olana) en kısa zamanda bildirilir. Yayımlanmayan makaleler yazarlara geri gönderilmez.
6. Hakem değerlendirmesinin tarafsızlığını sağlamak için hakemlere gönderilen yazıda yazarın kimliğine ilişkin herhangi bir bilgi olmamalıdır. Yazarlar makalelerinin başlığını, ad, soyadı, unvan, bağlı bulundukları kurum adı, posta adresi, telefon ve e-posta adreslerini ayrı bir kâğıda yazarak bir kapak sayfası hazırlayıp makaleleri ile birlikte göndermelidir. Hakemlere gönderilecek metinde makalenin başlığı, makale metni, Türkçe ve İngilizce özetler bulunmalı, kimlik bilgileri yer almamalıdır.
7. Dergide yayımlanması istenilen metinler MS Word dokümanı olarak elektronik ortamda e-mail eki olarak ya da CD olarak aşağıdaki adreste doğrudan Editör'e gönderilmelidir. Yazarlar isterlerse buna ek olarak metnin yazılı kopyasını da gönderebilirler. Yazılı metinler A4 kağıdın bir tarafına 2 aralıkla yazılmalı ve bütün sayfalara birbirini izleyen numaralar verilmelidir.

8. Ana dili İngilizce olmayan yazarlar, İngilizce yazdıkları metinleri göndermeden önce ana dili İngilizce olan bir uzmana okutup gerekli düzeltmeleri yaptırmalıdır.
9. Yazılara yayımlanan yazarlara YDÜ'nin belirlediği bir telif hakkı ödenir, Bunun dışında yayımlanan makalenin 20 adet ayrı basımı ve bir adet dergi bedelsiz olarak gönderilir.
10. **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne** gönderilen makalelerin yazım ve biçim koşulları bakımından son denetimlerinin yazar tarafından yapıldığı, yazarın makalenin disketteki ya da CD'deki biçimiyle basılmasına onay verdiği kabul edilir. Makale dergi editörlüğüne teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için yazara geri gönderilmez. YDÜ, Sosyal Bilimler Dergisi yazım ve biçim kurallarına uygun olmayan makaleler hakeme gönderilmez ve basılmaz.
11. Gönderilen metnin tamamı daktilo harfleri ile tek aralıklı, A4 kâğıdın alt ve üstünde 5cm, yanlarda 4 cm boşluk kalacak şekilde yazılmış olmalıdır.
12. Makaleler için belirlenmiş standart bir uzunluk söz konusu olmamakla beraber 9000-10000 kelime hedeflenmelidir. 10000 kelimedenden fazla olan metinler ancak özel koşullarda kabul edilir.
13. Makale, italik harflerle ve içerden yazılmış yaklaşık 100 kelimedenden oluşan, temel savını ve varılan sonucu betimleyen bir özet ile başlamalıdır. Özete makale içeriğini karakterize eden 6 anahtar sözcük veya deyim eşlik etmelidir.
14. Metin 12 punto büyüklükte Times New Roman yazı tipi ile yazılmalıdır. Makale başlığı ve ana alt başlıklar 14 punto, Times New Roman yazı tipi, bold ve ana metinden ayrı olmalıdır. İkincil alt başlıklar 12 punto, Times New Roman, bold ve metinden ayrı olmalıdır. İkincil alt başlıkların altındaki alt başlıklar 12 punto, Times New Roman, bold ve italik olmalı ve paragrafın ilk cümlesinin başında yer almalı ve bir nokta ile sonlanmalıdır.
15. Bütün çizelge, grafik ve diyagramlara şekil denilmeli ve birbirini izleyen numaralar verilmelidir. Tablolar olanaklar elverdiği ölçüde az sayıda olmalı ve sadece çok gerekli bilgiler içermelidir. Her şekil ve tabloya Arap rakamları ile bir numara verilmeli ve numaradan sonra başlığı yazılmalıdır ve metin içinde atıf yapılmalıdır.
16. Kaynaklara gönderiler dipnot biçiminde olmamalı, ilgili kaynak(lar) metinde araç içine alınarak (yazar soyadı, yayım yılı: -gerekliyorsa- sayfa numarası/ ya da ilgili sayfalar/bölüm) biçiminde gösterilmelidir.

17. Metin içindeki gönderiler ve metne ilişkin ek açıklamalar sırayla numaralandırılmalı ve metnin sonunda, kısaltma ve sembol listesinden önce “Notlar” başlığı altında yer almalıdır.
18. Metinde gönderi yapılan kaynakların tümü, makalenin en sonuna yerleştirilecek bir kaynakçada yer almalı, gönderi yapılmayan kaynaklar bu listeye konulmamalıdır. Dergi, kitap, derleme, sempozyum adları açık olarak ve italik (ya da koyu renkte) yazılmalıdır.

Prof. Dr. Aykut Polatoğlu

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yakın Doğu Üniversitesi

Lefkoşa/ KIBRIS

e-posta: apolatoglu@neu.edu.tr

Fax: 0(392) 680 2044

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. **NEU Journal of Social Sciences** is a refereed journal published twice a year, April and October.
2. Manuscripts should be written in Turkish or English.
3. Copyrights of the articles appearing in the *NEU Journal of Social Sciences* belong to the Near East University. Authors may use the article elsewhere after publication provided that permission is obtained from Near East University.
4. Articles submitted to **NEU Journal of Social Sciences** should be original contributions and should not be published elsewhere or should not be under consideration for any publication at the same time. If another version of the article is under consideration by another publication, or has been, or will be published elsewhere, authors should clearly indicate this at the time of submission.
5. Manuscripts submitted to the journal will first be viewed by the Editorial Board then forwarded to the referees. In line with the evaluation of the referees, Editorial Board will make the final decision, either in favour or against publication, or return the manuscript back to the author for any revision required by the referees. Authors will be informed of the decision of the Editorial Board regarding publication in the shortest time possible. Manuscripts which are not published will not be returned back the authors.
6. The reviewing of manuscripts is based on the anonymity of the author and the confidentiality of readers' and editors' reports. To guaranty the anonymity in the review process, authors should include a separate title page with their name, institutional affiliation, full address and other detailed contact information. The title of the article alone should appear on the top of the first page of the manuscript.
7. Complete manuscripts should be submitted to the editor, as an MS Word document, either electronically via e-mail attachment, or on a high density 3.5-inch diskette, or CD at the address shown below. Authors may submit additional hardcopies, if so desired. These should be typewritten on A4/Letter paper, on one side only, double spaced and with ample margins. All pages (including those containing only diagrams and tables) should be numbered consecutively.

8. For English written articles, authors whose first language is not English should ensure that a draft of their article has been read and corrected by a competent person whose first language is English.
9. Authors whose articles published in the journal are going to be paid a copyright compensation, and are entitled to 20 free off prints and a copy of the issue in which their article appears.
10. Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the journal style. The editors will not undertake retyping of manuscripts before publication.
11. All parts of the manuscript should be typewritten, single spaced, with margins of 5 cm at the top and bottom, and 4 cm on left and right sides of an A4 / paper.
12. There is no standard length for articles, but 9000-10000 words is a useful target. Articles longer than 10.000 words will be accepted only in exceptional cases.
13. The article should begin with an indented and italicised summary (abstract) of around 100 words, which should describe the main arguments and conclusions of the article. Abstract should be accompanied by up to 6 key words or phrases that characterise the content of the article.
14. All material should be 12-point, Times New Roman type. Article title and principal subheads should be 14-point Times New Roman type, bold and set on a line separate from the text. Secondary subheads should be 12-point Times New Roman, bold and set on a line separate from the text. Sub-subheads 12-point Times New Roman type, bold and italic, run-in at the beginning of the paragraph, and followed by a period.
15. All diagrams, charts and graphs should be referred as figures and consecutively numbered. Tables should be kept to a minimum and contain only essential data. Each figure and table must be given an Arabic numeral, followed by a heading, and be referred to in the text.
16. To cite the works you used in developing your article, use the author-date system. For each work to which you refer, give the author's last (family) name, date of publication of the work cited, a page number(s) if needed.
17. Please do not use footnotes. Use endnotes to elaborate or comment on material in the text and place them at the end of the text under the subhead "Notes". Notes should be numbered consecutively through the article with a numeral corresponding to the list of notes placed at the end.

18. List of references (the bibliography) that follows the endnotes should be given in alphabetical order. Only works actually cited in the text should be included in the references.

Prof. Dr. Aykut Polatoğlu

NEU Journal of Social Sciences

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Near East University

Lefkoşa/ KIBRIS

e-mail: apolatoglu@neu.edu.tr

Fax: 0(392) 680 2044